

Dušan Ludvik | Wagons lits

Sanjam o blazinah Wagons lits, Wagons lits
in v sanje svetlouste steka se vonj jasminov,
medtem ko skozi postaje spominov
po tračnicah, po kretnicah tisočerih
— tako razcveti se le Rimska cesta ob globokih večerih —
v noč spróžena pesem beži... udarja... nemi...
Wagons lits, Wagons lits!

Z rokó neutrudljivo razpletam predivo
v minulost zagledanih dni in vlak-čas drvi,
z njim jaz in vi — Wagons lits...

V plašč vlačnega vetra zavito hrepenenje,
bilo si bumerang, slabo vržen v življenje,
iz lahkonomih potepov si vedno nazaj
v domači se vračalo kraj;
ti, moj prvi korak, po stopnicah dni v svet šepajoč,
obstal si, naprej, nazaj ne vedoč,
podoben otroku, ko ga na laži dobé —

o sanje, moje sanje svetlé,
nihajoče na sedmih strunah naših dni,
ste mavrica — vsaka barva je zvok, ki drugače zveni —
a vendar v enoto ubrane kot žarki pramenolasi
v krožnem valu počasi
vse stvari in ljudi obiskujete,
da vsaj bežen trenutek pri njih povasujete.
O hrepenenje in sanje, lahko noč!
Lahko noč tudi vi, ki vas več ni
in ki se razgubljate kot takt, v noč udarjajoč —
Wagons lits... Wagons lits!...

Raztegnil sem krog,
napel in upognil sem lok
žejnih željá, da lomil se je ubogljivo
pod napeto tetivo.

Hodim po ulicah in avenijah —
v mladih očeh ste kot lepa primera v poezijah —
sončne ste kot iz kristala — čakam samo na čudež
in princ bom z zlato vprego... Toda — postal sem Judež:
mir srca, zeleno tančico trat,
nevkljenjeno obzorje, tiktakanje nočnih cikad
prodal sem za tlak, nemirno odmevajoči
z verigo avtomobilov, kjer glas poedinca je mroči
krik na pomoč, ki čuje ga le Bog, Vsevedoči!

O velemesta — roječi ulj!
Na Dunaju bil sem vihrav metulj,
ki v mreže svetlob se prede.
Bolj s krili udarja, bolj se cesta mu mede.
Nekje pa preži nanj pajek — spoznanje,
a preden zaveš se, da s svetlobo
podzavestno si srkal gnus in grenkobo,
jasni tvoj sen že na dvoje preklan je.
Izgubil Boga si, srce pretrpelo brodolom,
ostala sta — izrvanost in dvom.

Dalje, vedno dalje se razpleta usoda,
dalj jablana cveti, zori, spet črv jo gloda,

a minuli dnevi so dno prepada —
zaman na robu stojiš in gledaš v globino,
pod tabo kot v filmu valujoča promenada:
vse se oživlja, stoji, beži . . . Kamor sežeš — dotipaš praznino.

Na Semmeringu, v Tatrah, na Karavankah
eno nebo se boči nad tabo, povsod te opaja
samota in misel na Stvarnika raja.
On našim srcem govori v ugankah
nerešnih, nerešljivih, On — tajno sluteni,
samo v prirodi, v mislih, v molitvi občuteni!
Tu, kjer je mir, kjer le veter oblake ziba,
prelil se čez mene je božji blagoslov,
spet našel Bogá sem — zdaj bil je svetál in ves nov
kot zvezda večernica, utripajoča vrh hriba.

Ljubim višine, ljubim omamo dehteče daljine,
zato sem si vedno želel biti poet ali pilot.
Vsak dan potujem z balonom-oblakom, sanjam v
tišini njegovih kajut,
a z letalom oral sem sinjino le petnajst minut,
zato sem ostal poet, potepuh in falot,
ki rožam ob poti drobi pelod in med,
odpoljublja sladko vihravost dekliških besed.

Moja pot je dolga, posuta
z osatom in s popki magnolij; na nji je minuta
večkrat kot večnost, večnost minuta.

Ob Donavi hodim po Budimpešti, z roko v roki
me spremlja misel na domovino
(ki naj bi bilà nam mati,
a večkrat je tujka in mačeha hkrati!)
na njeno življenje počasno, nepodobno čardašu ali karioki,
ker smo težaki težkih dni, težjih kot dalmatinsko vino.

O Dalmacija, sladka Dalmacija z modrooko daljavo,
z belokrilimi pristani, s temnopoltimi dekleti!
O tebi sem pesem pel sanjavo

med godbo cigansko v bratislavski vinski kleti,
v Brnu med tankoprstnimi Rožami v Denisovih sadih
me je omamljal spomin na potí ob bobnečih vodopadih,
spomin na tople pozdrave slovenskih vasi
in lahko žalost pjevačic belgrajskih noči.

Spet polnoč — črni vran —
zaplakotal je čez ravan.
In sredi noči rdeče oči:
Wagons lits, Wagons lits!

Na nitke tanke
polnočnih sanj
obešam ostanke
grenkih spoznanj.

In pesem tiha
toži po dneh,
v katerih še diha
bol in nasmeh.

Toda zaman je moj klic,
ne bo vas nazaj,
ne bo vas kot jate preplašenih ptic,
ko dalja ujame jih v naročáj.

Kam Wagons lits? Kam Wagons lits?
V Prago stostolpno, kjer Vltava šumi,
v kodrastih valih čez jez padajoča,
davnino in sedanost v en sam obroč spajajoča.
Nad mostovi reke Vltave,
pod mostovi reke Vltave
vedno v drugih nihajih en sam koral doni prihajajočim:
»Sveti Vaclav, ne daj poginiti nam, ne bodočim!«

Vrtiljak usode se suče kot barve reklam
na Václavském náměstí, kjer si med množico sam,
a vendar ne sam — sprejemaš kot antena sorodne zvoke
in slutiš v bližini njo, ki si jo sanjal,

zapredajoč jo v nevidne, menjáve toke
svojega hrepenenja ... sanjal ... prisanjal ...

O Praga, stoletja so v tvojem zidovju okamenela,
šli so kralji, cesarji, vojsk jeza čez té je hrumela;
drobni ljudje so tukaj živeli, trpeli, hirali, umirali nekje,
na tehničici časa bili so prelahki, nihče več zanje ne vé,
porazgubili so se kot zelenilo listov v dan jesenski —
in danes, danes se poslavlja pesnik slovenski —
Sbohem! — Hotel bi samo: Čas, nazaj se vríti
kakor kazalci na stolpu v judovski četrti!

Dež škrablja, solza kaplja ...
Dva vala tvojih usten, še beli robec slovesa
nekaj drobno pisanih pisem ...
ne, pozabil nisem,
ko pala med naju minljivost je kakor zavesa,
ne, pozabil nisem,
da bela akacija bilo je tvoje teló,
tako opojno,
a danes kot krila enodnevníc nad vodo
je prosojno ...

Nekoč sva bila dve cesti na modrem obzorju.
Daljino sva družno objela — galeba na morju.
Čez naju se čas je peljál, sejal srebrnino,
da peketanje dni se je čulo,
kot bi sto sladkih zvonov se usulo
čez tiho, v mrak sanjajočo violino.

Nekoč si poveva, kaj sva pretrpela,
kako sva vila roké, zaman hrepenela.
Ne zdaj, ko se čas je nad stoletjem
brez vere, sramu in ljubezni sklonil,
v sovraštvu in rekah nasilja utonil.
Nekoč, ko bo ljubezen med ljudmi kot sonce nad poletjem.

Potem bo dan zopet nežen, božajoči val;
v obročih, iz dalje v daljo rastočih,

bo prišumljal do obeh obal
najinih src, v osamélosti mročih.
Takrat bom kot ob cvetočem jasmínu
jokal in vriskal pri spominu!

A sedaj: Lahko noč! Lahko noč,
vi, mesta stoterih željá in zvezdá,
križišča, pristani, kjer brní vrvenje,
kjer ladja srca
pristaja na plovbi v življenje!
Lahko noč! Bonne nuit!
Wagons lits! Wagons lits!

Videl sem Masaryka, Dolfussa — kaj so danes?
Videl sem Karla in Beneša — kaj so danes?
Videl sem Mihajla, Hitlerja — kaj bodo jutri?
Tisoči so jih dvignili v srcih na oltar,
tisoči so jih prekleli kot slab denar,
zdaj čas obrača njih slavo kot veter zastavo...

Videl sem na Dunaju v delavski četrti
oči vdov in mater — usahle studence: zrle v obraz so smrti,
sinove, može so trli v februarju kanoni,
s Podkarpatske Rusije odvijajo se kamijoni,
v njih so jokaje molili rožni venec brezdomci,
pest še krepkeje stisnili, v očeh se ogenj je krésal,
ko so prisegli maščevanje: Če ne mi, naši — potomci!

Videl sem vas, vi bedni: glad je plesal
kot senca v trpkem nasmehu, v širokih, obtožujočih očeh.
Še lepe besede bilo je škoda za vas, sreča vam je
davna bajka,
poznate le šest dni obupa, sedmi je nagajka,
žvižgajoča visoki ton v Marcia funebre, da mrazí po kosteh.
Do src novih Krezov predrla ni glasna zahteva:
Dajte nam kruha! Ne bomo umirali!
Svoje vesti so z mehкими preprogami zabarikadirali,
da krik lačnih po njih ne odmeva,
ko jim na suha, oslóčena hrbtišča

na rumeno kožo in prazna prgišča
glad igra simfonijo gneva, divjega kot katarakt.
Vmes pa dolge limuzine Rolls-Royce tolčejo takt,
škripajo dvigala, stroji, žerjavi, vlaki,
blaznijo sirene, transmisije, letala nad oblaki —
prevpiti ne morejo glasnega hrupa:

Dajte nam kruha!

In z mnogimi sem sanjal: iz Rusije nove besede
cesto v bodočnost nam bodo tlakovale, vpletli jih bomo v srce
kot bela dekleta pri plesu rože v lasé;
takrat ne bo več gladu, zvoníl le smeh bo brez bede.

Kako bolí, ko razpadajo v prah ideali —
kot bi košček srca za koščkom odnašali vali.
Pajčolan lepih besed — odgrni: je laž!
Sen o bratstvu vseh — spreglej: je laž!
Pozavne o miru — naj dozvenijo: laž!
Tovariši, proletarci vseh zemljá,
poslušajte, kako na Španskem trobenta vihra,
kako na Finskem, na vseh vogalih svetá
med kupi razmetanih teles, domačij in ojníc
fanfaro o miru, svobodi regljá — fanfara strojnic!
Kako bolí, ko razpadajo ideali —
kot bi košček srca za koščkom odnašali vali!

Ideali niso večni, večen je le Bog,
večen je čas, ker čas je večen krog,
tudi ljubezen je večna, nespremenljiva,
le ljubljena bitja so večno menljiva.
Lahko noč, ideali, na križpotju noči
brez vas sanjam o Wagons lits, Wagons lits...

Pri nas še mehke in tihe so noči,
ko luna skozi veje
srebrnike seje
v sanje pokojnih ljudi.

Toda — čuj, že gong votló udarja,
gong, odločitve gong, nas kruto ogovarja!

Ne joči, deklé! Ne boš, ne boš edina,
ki preplatí srce ti rezka bolečina.

Glej — brez besed gredó: njih prsti, ki so pasli
nekoč le sanje, puško so tesnó obrasli,
glej — brez besed gredó in vsak ima pod brádo
pritrjen jermen, boječ se za čelado,
da ne izgubi je, kot je izgubil svoj sen med cvetjem grudi.

Vsak sanja še mladost, vsak sanja in se čudi.
Morda svoj mladi sen bo moral pod kopiti
za vedno nedosanjan jutri že pustiti?

In vendar: luč je v vseh. Brat brata bo podpiral,
ko ranjen bo za novi vek umiral...
Nov človek in nov svet si bosta dobra, mila,
kot bi ljubeča roka iz sončnih žarkov ju povila,
ne bo ubogih več, ne bo bogatih,
od srcá do srcá na nitkah zlatih
drselo bo upanje. In globino brezen
med srci preobokal tedaj bo: Bog-Ljubezen!

Wagons lits, Wagons lits,
vaša pesem je dozvenela, a ne izzveni
mi v srcu, ki postalo
je struna in godalo.

Doma sem, sam sem, zožil se je krog,
ostalo je le dvoje gladnih rok.

Težkó jim je po Tebi, Vera, težkó po daljavi,
po dobrem človeku, ki me morda nikdár ne pozdravi,
težkó jim je za vami,

Wagons lits... Wagons lits...

Dobro jutro! Moj sen kopni,
petelin že s petjem danico plaši.

Janez Jalen | Ógrad

Vrt odrešenih

Kaznjenka Debelarić je ostala sama v bolniški sobi. Sestra Vincencija je odšla pravkar v kapelo k sveti maši. Skrbna nuna je to jutro že drugič prišla gledat bolnico, ki ni mogla več sama vstajati. Vso dolgo bolezen je ljubeznivo stregla ciganki. Zadnje dni je pa prekosila samo sebe. Kakor utelešena dobrota je bila. Kati ni mogla več povsem razumeti njenega govorjenja. Z vsako besedo je njo milovala. Še manj si je pa ciganka znala razložiti poglede prijazne usmiljenke. Videla je, da se sestra Vincencija hudo premaguje. Kljub temu je na mladostnem obrazu pod belim kornetom v globokih očeh marsikdaj zablestela solza, polna sočutja.

Kati ponoči ni mogla spati. Venomer jo je nadlegoval suh kašelj in kuhala jo je vročina. Kakor odrešenja je čakala dneva. Čeprav je bilo okno zaprto, je slišala bítí vsako uro in vse četrti. Vsaka se ji je zdela daljša. Kar minevati niso hotele in železni udarci kladiva na bron so neskončno počasi odbijali noč.

Ob prvem svitu je postala sapa za spoznanje lažja. Zaspali pa še vedno ni mogla. Se tudi ni več silila, da bi. Je bila sestra Vincencija na njeno željo odprla okno. Skozenj je donelo petje ptičev. Zlivalo se je s kron sadnega drevja, osvetljenih od jutranjega sonca in tu pa tam že razcvelih, v stoteroglasen zbor.

Kati je vznak slonela na visoko podloženih blazinah in v postelji bolj sedela, kot ležala. Poslušala je petje ptičev, kakor bi se ga hotela za vedno naužiti. S povešenimi očmi je pa ogledovala voščeno blede, do samih kosti zmedlele roke, ki so mirno počivale na belini čez resasto odejo zapognjene rjuhe. Tenko je lovila z ušesi posamezne glasove in hotela kar primorati, da bi zažvrgolel tudi slavec. Kaj kmalu se je pa zavedela, da zastonj upa. Ko ni mogla prisluhniti resničnemu petju slavcev, je v mislih pohitela za njimi.

Odraščajoče dekle je bila. Stari Marko je vodil takrat njih družino. Taborili so v brezovi lozi za Kanižarico v Beli Krajini. Trda je predla za živež. Polja so bila še prazna. Odšla je z drugimi cigankami vred, da poskusijo dobiti kaj za v lonec. Pa je zaostala. Zamotili so jo slavci. Tako nagosto so peli pod Dobličko goro, da se ni mogla odtrgati od njih. Ne prej ne kasneje jih nikjer drugod na svetu ni videla in slišala toliko hkrati. Kakor zamaknjena je tavalala naokrog in prišla proti poldnevu praznih rok nazaj k šotorom. Stari Marko se je razhudil. Ni dosti manjkalo, da je ni pretepel. Kaznoval jo je s postom. Lačna je morala gledati, kako so drugi jedli kuretino. Takrat ji je bilo hudo, da je jokala. Sedaj

bi rada več dni prebila brez hrane, samo da bi mogla še kdaj spet vsaj nekaj minut poslušati žvrgolenje slavcev pod Dobličko goro. Pa —. Obsojena je na dosmrtno ječo. Seveda, ko prestane največ eno in dvajset let, bi jo izpustili. Pa —. Težko je bolna. Sama si kar nič več ne more pomagati. Gospod kurat jo je že previdel za smrt in jo mazilil s svetim poslednjim oljem.

Kaznjenka Debelarić je trudno obrnila glavo proti oknu. Ugledala je jasno nebo nad zelenečo Jelovico in nad zasneženimi triglavskimi gorami in se spomnila sinje Adrije. Tam ob morju, se ji je zazdelo, bi v nekaj dneh ozdravela. Potem bi že kako uredila, da bi se odpeljala z ladjo daleč, daaleč v svet, samo da bi bila čim dlje od sodnikov, ki so ubili mlado življenje, čeprav jim je po prigovarjanju gospoda kurata že davno odpustila. O ne. Ne bi zmogla tega. Prej bi še obiskala dom Pavle Andrejčičeve, povedala očetu in materi, kako je bila gospa dobra z njo, da jo ima izmed vseh ljudi najrajši na svetu, in da tudi ona po nedolžnem trpi. V Brdih bi še posedela pod vinogradom, se naposlušala žvižganju kraškega drozga, preden bi odšla v tuje kraje, kjer je noben človek ne pozna. Začela bi novo, povsem drugačno življenje.

Sredi najlepšega sanjarjenja je bolnico spet posilil kašelj in postavil kakor iz oblakov nazaj na tla trde resničnosti.

Pavla! Že več mesecev se nista videli. Pa bi svoji prijateljici ne mogla povedati, kar bi ji rada, tudi ne, če bi se smeli pogovarjati od jutra do večera in še vso noč. Sedaj ji spet obljubujejo, da jo bo Pavla smela obiskati. Seveda, samo za kratek čas. Le kaj čakajo? Nedelje morda? »Katerega dne v tednu pa smo danes?«

Naj je Kati še tako razmišljala, ni mogla dognati, ali je nedelja ali delavnik, še manj pa, kateri izmed delavnih dni naj bi bil.

Dasi ji je čas od zore naprej dokaj hitreje mineval kakor prej pri brleči oljenki, se ji je vseeno začelo čudno zdeti, kaj da danes pobožnost v kapeli tako dolgo traja. Prisluhnila je, če morda ne zasliši drobenclja-jočih korakov kaznjenk po kamenitem tlaku na hodnikih. Namesto nemirne hoje se je oglasil harmonij v kapeli. Kor pa je zapel:

Že slavčki žvrgolijo,
se maj vesel budí.

Dosmrtnico Kati Debelarić je pesem pretresla. Zazdelo se ji je, da res sliši peti slavčka. Našla je spet zgubljeni čas. Vedela je, da se je pričel Marijin mesec majnik in z njim šmarnice, pri katerih je tako rada prepevala. Slutnja ji je prišepnila, da konca pobožnosti ne bo več čakala. Jasno je razločila glas prijateljice Pavle. Milo se ji je storilo. Zasolzile so se velike udrte oči. Solze so zdrknile na lica. Kati si jih je hotela obrisati, pa ni mogla več dvigniti omaganih rok. Pričela je ihteti. Solze

so drsele po upadlem in zbledelem obrazu v razpletene, dolge in goste črne lase. Zunaj pa so peli ptiči in budili mlado življenje. Kati jih ni več slišala. Kakor zamaknjena je negibno slonela v belih blazinah. Iz razmišljanja jo je predramila sestra Vincencija, ko je prinesla kavo. Kati je skušala piti dišečo gorko pijačo, pa se ji je koj uprla. Komaj srebnila jo je. Belega, na mleku pečenega peciva pa ni mogla niti grizljaja zaužiti.

Sestra Vincencija je bolnici zmerila vročino in ji preštela udarce žile. Kati je ves čas pozorno opazovala njen obraz, kakor bi hotela z njega razbrati svojo usodo.

»Čestita sestra!« Ciganka je bolj zašepetala, kakor spregovorila.

Nuna se je nagnila nad izmučen obraz in sočutno vprašala: »Kaj želite, draga moja?«

Bolnica je sklenila roke in s trgajočim se glasom povedala: »Majnik je. Pela bi rada, pa še moliti ne morem.«

Sestri Vincenciji se je storilo milo. Brž se je ponudila, da glasno prebere litanije Matere božje. Kati naj jih pa samo v mislih za njo ponavlja. Ciganka je prikimala. Res je bolnica ves čas molčala. Šele pri vzkliku za Zdravje bolnikov so se ji razgibale ustnice. Na »Pribežališče grešnikov« in »Tolažnica žalostnih« je pa že glasno odgovorila: »Prosi za nas!« Več ni zmogla. Glas ji je spet zamrl.

Molitev je utihnila. Na hodniku pa se je oglasila mirna hoja. Obe ženski sta koj prepoznali korak. Bolnici se je obraz trpko razjasnil. Sestra Vincencija pa je hitela odpirat vrata. Kakor posebljen mir je vstopil kurat Janez Bizjan. Nuni je namignil, da želi sam ostati pri bolni kaznjenki Debelarić. Sestra Vincencija se je priklonila in neslišno odšla. Kurat pa si je pristavil stol k vzglavju postelje in prav vsakdanje vprašal: »No, kako vam je danes, Kati?«

Bolnica je hvaležno pogledala v dobrotni obraz in bolj dahnila, kakor povedala: »Sapa.«

»Duši vas seveda, pa bo že bolje,« je skušal tolažiti duhovnik, si popravil talar in sedel.

Ciganka besédi ni verjela. Oporekati pa ni marala. Obrnila je oči proti oknu in še kar dokaj razločno rekla: »Ptiči pojo.«

Kurat je poprijel za izrečeno besedo in pričel pripovedovati o angelških zborih, ki prepevajo v nebesih, in o poveljanih, ki brez konca s pesmijo Boga slave. In kakor bi še vedno dvomil, če je Kati res iz srca odpustila nevnemarnim sodnikom in neuvidevnim porotnikom, je opomnil bolnico, kako blizu bodo v nebesih Gospodu Jezusu oni njegovi učenci, ki zmorejo po njegovem zgledu tiste, ki zavoljo njih krivico in preganjanje trpe, ljubiti in zanje moliti. Ciganka je poslušala in molčala. Niti z očesom ni trenila. Za kraljestvo božje gorečega Janeza Bizjana je zaskrbelo, če mu res ni uspelo dvigniti dušo nesrečnega ciganskega dekleta

tik pred nebeške duri. Nič več ni ovinkaril. Vprašal je naravnost, če Kati še kaj moli za one, ki so njeno mladost oropali svobode.

Ciganka je odkimala z glavo in odkrito priznala: »Nič več.«

Kurat Bizjan je obmolnil in se zamislil. Kasneje je pa na široko in spodbudno govoril o Odrešeniku, kako je umirajoč prosil nebeškega Očeta, naj prizanese njim, ki so ga križali. Kati ga je žalostna poslušala, nazadnje pa potožila, da še sama zase ne more več moliti, kakor bi rada. Ni pa na nikogar nič huda in se bo vseh spomnila, ko pride k Bogu. Sedaj pa čuti, kako ji od ure do ure pojemajo moči, in ve, da jo kmalu poneso — za hlev.

Kurat Bizjan je vedel, da pravijo kaznjenke med sabo, kadar prisodijo kateri izmed sotrpink konec življenja, da jo skoraj poneso za hlev. Že sam jih je večkrat slišal tako govoriti. Izraz ga ni kaj posebno bolel. Menda se je bil sčasoma privadil robati govorici. In pa: kaznilniško pokopališče res leži za hlevi. Iz ust že skoraj umirajoče, po nedolžnem zaprte, pred tremi leti naravnost lepe ciganke, ki je vsem odpustila iz vsega svojega srca, je pa neprizanesljivo izrečena beseda obtoževala, njo samo pa kakor blatila.

Duhovnik je bil prvi hip v zadregi. Pogledal je prek postelje skozi odprto okno. Zunaj se je v žvrgolečo pesem ptičev razcvitala pomlad, pred njim pa je na belih blazinah ugašalo mlado življenje. Ob misli, da se je ciganka sprijaznila celo z zadnjo krivico, ki jo more prizadejati svet, se je zgrozil. Ne, ne! Ta, v življenju več kakor dovolj zvicana duša, ne sme umreti niti s senco zavesti, da bo njeno telo vrženo po smrti kakor na smetišče. Bil je vznemirjen, pa je brž spet ujel ravnovesje. Primaknil je stol bliže k postelji, se narahlo nagnil proti bolnici in jo dobrohotno se smehljaje posvaril kakor otroka, ki je izrekel grdo besedo, pobrano mimogrede od izprijencev, pa njenega pomena še ne razume: »Kati! Ne smete tako govoriti.«

Debelarić je na široko odprla oči. Zdelo se ji je, da ni nič posebno napačnega rekla. Kurat pa je začel razlagati o vstajenju mrtvih in o poveljanih telesih in da je pokopališče prav za prav samo vrt, iz čigar prsti njeno telo nekoč vzcvete kakor čudovita roža, morebiti še dokaj lepša kakor katera izmed mladih sester, ki jih je zadnje čase precej pobrala prav ista bolezen. Da so v deželi mrtvih do vstajenja vsi enaki. Da tam ni več sodnikov pa tudi ne obsojenih. Da je kaznilniško pokopališče vrt, vrt —.

Kurat je pomolčal. Ni se mogel domisliti prave besede. Ciganka ga je prehitela. Nasmehnila se je in z jasnim glasom, kakor nekoč, ko je bila še zdrava, rekla: »Vrt odrešenih.«

Kurat Bizjan je zastrmel. Zazdelo se mu je, kakor bi bila Kati pravkar izrečene besede povedala že izpred nebeških vrat nazaj na krivični

svet. Počasi je vstal, skončal pogovor, bolnico še blagoslovil s pridvignjeno desnico in odšel. Iz odmeva korakov po hodniku in po stopinjah navzdol in iz pošumevanja talarja je pa še neprestano slišal ponavljati:

»Vrt odrešenih, vrt odrešenih, vrt odrešenih.«

Skrbnik nesrečnih duš se je vrnil nazaj v kapelo in dolgo premišljeval. Ne, ne bi uspel, če bi hotel kaznilniško pokopališče preimenovati v vrt odrešenih. Raz majniško ovenčani oltar pa je negibno zrla na svojega vnetega služabnika Marija Zmagovalka, kakor bi ga hotela potolažiti, da že odrašča mož in je že stekla zibel ženi, ki se jima posreči preprosto pokopališče na ravnem polju za hlevom spremeniti v privaben vrt in mu tudi vzdeti ime — vrt odrešenih. Njej sami pa postavitva v tolažbo žalostnih prestol, o kakršnem on in noben človek na svetu doslej še sanjati ne zna.

Kurat Janez Bizjan se je umiril. V bolniški sobi je pa kaznjenka Kati Debelarič rahlo zaspala. V sanjah je slišala peti slavčke.

Kati se je zbudila. Spanec ji je vrnil nekaj opešane moči. Sonce se je bližalo že poldnevu. Petje ptičev je skoraj utihnilo. V sobo je pa prihitela sestra Vincencija. Urno je poravnala odejo in popravila udrte blazine. Z glavnikom je brž uredila še razpletene črne cigankine lase in grede povedala bolnici, da jo pridejo obiskat visoki gospodje. Kati je začudeno gledala usmiljenko. Kakor bi je ne razumela. Pa že je sestra prednica odprla vrata. Vstopili so trije tuji možje. Za njimi gospod kurat, nadzornik kaznilnice in nazadnje še sestra prednica. Molče so se približali postelji. Gospod s sivo brado je pričel prelistavati nekake papirje in je najprej hotel vedeti, če je bolnica res ciganka Debelarič Kati, takrat in takrat rojena, rimsko katoliške vere, neporočena, obsojena zavoljo soudeležitve pri zverinskem umoru orožnika Hrastnika na do-smrtno ječo. Vsa preplašena je Kati bolj prikimavala, kakor odgovarjala. Zavedela se je, da stoje okrog nje sodniki, in se zbala, da ji nalože še strožjo kazen, da jo morebiti celo obsodijo na vislice, kakor so brata. Zavetja je iskala v očeh gospoda kurata in sestre prednice.

Kati dolgo ni mogla doumeti, kaj prav za prav hočejo od nje. Nazadnje so ji pa le dopovedali, da je spet svobodna. Je bila namreč ciganka Mara Nikolić na smrtni postelji pod prisego izpričala njeno nedolžnost in priznala in obrazložila svojo krivdo. Podtaknila je bila takrat ob tistem umoru njej svojo pisano obleko, zavoljo katere je bila Kati obsojena.

Bolnici se je razjasnil izmučen obraz: »Tak se je le izkazalo. Hvala Bogu!«

Okoli stoječi so vsi zapovrstjo pristopili k vzglavju postelje. Segali so ciganki v roko in ji čestitali. Kati se je trdno nadejala, da bodo odšli.

Vsaj tujci. Pa niso. Sivobradi sodnik je pričel zahtevati, da mora gospodična Kati Debelarić takoj zapustiti kaznilnico. Bolnica je proseče pogledala gospoda kurata in sestro prednico. Molče je prosila, naj se zavzameta zánjo. Pa sta oba molčala. Ni ji preostalo drugega, kakor da se je sama branila: »Saj ne morem. Še vstati ne morem.« Šlo ji je na jok.

Osiveli gospod pa ni odnehal. Važno je poudaril: »Gospodična! Mi smo vam dolžni vrniti svobodo. Vidim, da ste bolni. Naročimo vam do vlaka kočijo, potem vas pa v drugem razredu popeljemo v bolnišnico v Ljubljano.«

Kati je odkimala: »Med potjo bi umrla.«

Popravljavci prizadejane krivice so uvideli, da ima po nedolžnem obsojena prav. Bili so v zadregi, kako naj zadoste pravici, da ne zagreše nove krivice. Najmlajši izmed njih se je domislil, naj bi Debelarić prepeljali iz kaznilnice v kako drugo hišo v Begunjah in ji oskrbeli vso postrežbo in čim največ udobnosti.

»Ne, ne, ne,« je zmajevala Kati z glavo. Črni lasje so valovili okrog še vedno lepega obraza.

Sodniki so se spogledali. Preden so se pa mogli posvetovati, je ciganka zateglo zaprosila: »Dobri gospodje! Pustite me umreti v kaznilnici.«

Niso hoteli koj pristati. Oporekali so, da po izpričani nedolžnosti ne sme biti niti ure več vezana na kaznilniški red, najmanj pa, da bi bila pokopana med kaznjenkami, kjer noben grob ne sme nositi napisa.

Kati se je za spoznanje zravnila v blazinah: »Gospodje! Res bi ne bilo prav, da umrjem kot kaznjenka zavoljo krivde, ki mi jo je bilo prisodilo sodišče. Zaslužim pa še dokaj bolj zavoljo drugih svojih grehov.«

Bolnici je zmanjkalo glasu. Pa bi bila še rada povedala, da zánjo vrt odrešenih ni več kraj groze.

Sodniki so obmolknili in sestavili zapisnik. Preden ga je Kati podpisala — roko ji je pomagala držati sama sestra prednica — je še zaprosila, naj ji zapišejo tudi to pravico, da jo sme priti čim večkrat obiskat gospa Pavla.

»Seveda. Vsak dan, če hočete. Niste več kaznjenka,« je brž pritrdil sivobradi gospod.

»Ona je pa še. Zánjo se še ni izkazala pravica,« je kakor počitala.

»Pavla doktor Andrejčičeva?« Sodnik je iznad očal pogledal kurata.

»Da.«

»Sestra prednica! Uredite po svoji uvidevnosti,« je dovolil predstojnik.

»Bom.«

In je še naročil: »Gospod nadzornik! Če se vam bo zazdelo, da morebiti ni vse povsem v skladu s kaznilniškimi predpisi, se spomnite, da v bolnišnici na belih blazinah leži živ dokaz nekaj večjega narobe.«

»Razumem, gospod višji svetnik.« Nadzornik se je vojaško zravnal in uslužno priklonil.

Sodniki so se poslovili od bolne ciganke Debelarić. Nihče je ni pozabil ogovoriti z gospodično.

Opoldne je Kati jedla kakor že davno ne. Sestra Vincencija je ugibala, ali iz veselja, da je bila razglašena za svobodno, ali se ji je le k smrtiboljšalo. Pohvalila je bolnico, da je bila pridna. Kati je pa že moledovala, naj brž pohiti po gospo Pavlo, da bosta mogli biti dlje časa skupaj. Sestra prednica je bila namreč dovolila, da sme kaznjenka Andrejčič vsak dan prebiti prosti čas po kosilu pri bolni gospodični Debelarić.

Po stopnicah navzgor je sestra Vincencija Pavli pripovedovala o sodni komisiji in kako je odločila. Razveseljena že zavaljo dovoljenega obiska, se je Pavla podvizala, da čimprej vidi svojo prosto prijateljico. V bolniški sobi ji je pa zastala noga. Ustrašila se je do smrti shujšane Kati in koj vedela, da zánjo ni več rešitve. Kljub temu jo je vprašala, kako se počuti. Da kar dobro, se je pohvalila ciganka, in da še celo ozdravi, če se ji bo tako boljšalo, kakor se ji je pričelo.

Pavla je povabila Kati na svoj dom, brž ko bo mogla zapustiti kaznilnico: »Kakor starejša sestra mi boš, kadar se vrnem še jaz. Do takrat te bosta pa že oče in mati rada imela kakor svojo lastno hčer,« je zatrdila: »Zato me odslej naprej ne smeš več vikati in mi reči gospa. Samo Pavla sem záte.«

Če bi Pavla prinesla ciganki polno vrečo cekinov, bi bolnice ne bila bolj razveselila, kakor da sta se posestrili.

Kati je hotela vedeti, kako gre Pavli. »Kar dobro,« se je pohvalila posestrima. Čez njen obraz pa je šinila za hip temna senca. Potajila se je bila. Ni marala na smrt bolne prijateljice žalostiti s pripovedovanjem, kako ji je dolgčas po njej, da z drugimi kaznjenkami ne more in ne zna govoriti. S sestro Ksaverijo in z Minco se pa le redkokdaj vidi. In še takrat jo srce boli, ko sta oni dve svobodni, sama pa je kaznjenka. In sedaj je tudi ona, Kati, prosta, sama pa ostane še naprej jetnica. In kako boli, da ji mož več ne piše, in da starši o njem ne marajo več govoriti, bi Kati manj razumela. Filip, zavaljo katerega tako trpi.

Kakor bi bila Pavla s svojo mislijo na pisma spomnila posestrimo, da kot svobodna sme pisati kadar koli komur koli in kar koli, je Kati zaprosila, naj sporoči v njenem imenu najmlajšemu bratu Tončku, ki je trobentač pri sedemnajstem polku v Celovcu, da je bila po krivem obsojena, da je pa sedaj težko bolna in naj jo pride, če more, obiskat.

Sestra Vincencija je brž prinesla papir in črnilo. Prijateljici sta pisali pismo. Komaj sta ga dokončali, je zvonec poklical Pavlo na delo.

Ciganka Kati je pa spet zaprla oči. Še v spanju se je držala na smeh.

Klenk, klenk, klenk, klenk, klenk, klenk.

Iz stolpiča nad kapelo kaznilnice se je presunljivo oglašal droben zvon in glušil veselo petje ptičev. Zunaj je v majsko jutro narahlo pršel dež. Na hodniku pred bolnišnico je molče stal oddelek kaznjenk in dokaj nemi okrog preproste krste. Ciganka Kati Debelarić je ponoči umrla. Njen oddelek je bil dolžan ponesti jo v mrtvašnico na pokopališču. Andrejčič je jokala kakor za lastno sestro. Nobena izmed kaznjenk se ni drznila niti zašepetati ne prostaške opombe. Vse so se držale potrto resno. Marsikatera izmed njih se je vsaj megleno zavedala, da tudi nje utegne dohiteti smrt v kaznilnici in jo prav tako poneso po stopnicah navzdol — za hlev. Več jih je pritajeno jokalo. Celo nekaj sester si je brisalo oči.

Sestre so pričele moliti žalostni del rožnega venca. Zemljak in še tri druge so dvignile krsto na ramena. Mrtvaški sprevod se je premaknil. Najmlajša kaznjenka Kogej je spredaj nosila svetilko. Kaznilnica je molčala, kakor bi bila izumrla. Le zvon je daleč čez njene ograje oznanjal, da je spet dotrpela ena izmed nesrečnih duš.

V mrtvašnici so umrli prižgali svečo. Sklonjenih glav so se vračale kaznjenke ob žuboreči vodi nazaj proti stari lipi. In spet so rožljali ključi, kakor bi graščina imela sto vrat.

Ta dan ni bilo treba nič opominjati kaznjenk, naj pri delu molče.

Kaznilniškemu zvončku so se pridružili še vsi trije zvonovi župne cerkve svetega Urha. Zvonjenje je naročil desetnik sedemnajstega pešpolka cigan Anton Debelarić in račun vnaprej poravnal. Po Begunjah in po vaseh naokrog je pa razglasil in s Pavlinim pismom dokazoval, da je bila njegova sestra Kati nedolžna žrtev premalo vestnih sodnikov. Res se mu je posrečilo, da se je dokaj ljudi udeležilo pogreba. Cigani so pa privreli od vseh strani, kakor bi se bili sklicali s skrivno dogovorjenimi glasovi.

Popoldansko sonce je osvetljevalo pokopališče in ravno polje okrog njega. Na Jamarskem vrhu in pod Svetim Petrom je v rahlem vetru potrepetavalo na novo ozelenelo drevje. Izza Pleča je pa blestel še sneg na gorah.

Kurat Bizjan je blagoslovil mrliča in pomolil za njegovo dušo. Preden so kaznjenke dvignile bogato s cvetjem ovenčano krsto, so cigani zaigrali, da so se srca stisnila.

Med potjo v kapelo in naprej do jame so ciganke glasno jokale in tarnale. Obmolknile so šele, ko je pričel gospod govoriti. Razglasil je po krivem prisojeno trpljenje pokojne, prešel na nedoumljivo čudovita božja pota, ki so Kati dvignila naravnost pred prestol božji, ker se je ponižala, da je hotela umreti in biti pokopana kot kaznjenka, da zadosti

za svoje in še za krivde tistih, ki so se nad njo pregrešile. In še je podvomil, da bi zunaj v lozah kar gotovo ne dosegla tako visoke stopnje krščanske popolnosti. Kar nobeno oko ni ostalo suho.

Črnolasi cigan Tonček, brhek vojak, pa ni potočil solze. Kakor bi se njega pogreb najmanj tikal, se je vedel. Šele ko so kaznjenke hotele jamo zasuti, se je zganil: »Počakajte!« je ukazal. Tovariša je pa zaprosil za gosli. Uglasil jih je po svoje. In je zaigral in igral, kakor se ne more nihče tako presunljivo razjokati. Pogrebci so kar trepetali.

Tonček je vrnil gosli in se molče zazrl v grob. Naenkrat se je sunkoma sklonil, vrgel pest prsti na krsto in glasno izrekel: »Z Bogom, sestra Kati! Od naše družine sem ostal sam na svetu.« Urno se je še pokrižal in odšel. Niti ozrl se ni nazaj, kakor bi ga vse skupaj nič ne brigalo.

Pogrebci so se razhajali. Med seboj so si pa zatrjevali, da je Tonček, ki ni potočil solze, najbolj bridko jokal.

Tonček se je drugi dan prišel v graščino zahvaljevat gospe Pavli za pismo. Ob njenih solzah se tudi on ni mogel zdržati joka.

Majniku v slovo je razobesila kaznilnica v Begunjah belo zastavo. Menda niso bili ves mesec prignali nobene nove nesrečnice. Nekateri so pa hoteli vedeti, da visi v spomin po nedolžen obsojeni ciganki, rajni Kati Debelarić. (Dalje.)

Leopold Stanek | Kozoprsk in listopad

V gorice zlate vabi grozdje zrelo.
Mar mošt mehove stare naj napenja?
Zdaj strelcu se je lova zahotelo —
žal, na človeka lov se spet začinja...

Že vlečejo sadove nam vozovi,
z boječim srcem stopamo v dolino,
da nam v stiskalnici bo letos novi
v spomine teklo spet le rdeče vino...

Strasti goré, a zunaj listje pada,
narava bliža smrtni se podobi,
izginila je bitjem slednja nada.

Tla vonjajo po vlagi in trohnobi,
a cvetje, ki imaš ga, draga, rada,
mi pravi, da nekje so blizu grobi...

Vinko Žitnik | Nocturno

Na strehi šcip čepí ko zlata čaplja,
njegov blesk tiho pada na dvorišča,
vrtove, strehe, pota in križišča.
Glej, mednje se temà utihotaplja!

Utripi srčni ko za kapljo kaplja
polzé mi v prazne ure ko v prgišča;
ljubezni hrepenenje, polno blišča,
toplote, se v temò in hlad utaplja.

Nesmisel, vem, je vsaka misel nate!
Z rokó željno lovim puh mesečine;
z njim bi si rad ko s koščki bele vate

ustavil kri v globoki srčni rani,
pogasil ogenj divje bolečine...
Potem mi zdravje novo moč oznani! —

Pepči Marinc | Nad jezom

Nad jezom reka trudno je obstala,
na bregu breze so se pozlatile,
še niže šibke veje se sklonile —
jesen je v liste misel smrti vtkala.

Ob cesti ajda — vonjajoča morja.
Utrgal se je zlat oblak v daljini,
sedaj vesla po žametni sinjini
do svetlih mej sijočega obzorja.

Molčeča pot peljá med vinográdi.
Glej, vse je kakor v tistih davnih dneh,
proseča žalost se blesti v očeh —
kako je daleč, daleč do pomladi.

Prenizke so ti strehe naših koč,
zaman srce te v praznih urah kliče,
kot senca se mi tvoj spomin odmiče.
Zvečer se vse poti gubijo v noč.

Dr. Herman Lešanc | Stvarnost in zavest

Ob Vebrovi knjigi Vprašanje stvarnosti.

V Brentanovem krogu je postal posebno pomemben problem intencionalnosti, naperjenosti. Brentano, opirajoč se na Bolzana in Leibniza, v veliki meri tudi na vrhove srednjeveške filozofije in na Aristotela, je znova poudaril intencionalnost vsega psihičnega na nekaj predmetnega. Je to naperjenost vsega našega doživljanja na nekaj, kar je izven samega doživljanja, kar je izven same zavesti, kar je zavesti transcendentno. N. pr. kadar na kaj mislimo, kadar si kaj predstavljamo, vedno na nekaj mislimo, si vedno nekaj predstavljamo. Vtem ko pa spada moje predstavljanje, mišljenje itd. k zavesti, so predmeti, ki si jih predstavljam ali na katere mislim, že načelno izven zavesti.

Vzporedno s to dvojnostjo gre neka značilna dvojnost glede veljave in sigurnosti našega spoznavanja. Evidentno ali razvidno more biti samo spoznavanje našega doživljanja. Nikoli pa ne morem z enako gotovostjo izreči sodbe o vnanjem svetu. N. pr. da vidim mizo pred seboj vprav na ta način, kakor jo sedaj vidim, to lahko ugotovim z vso gotovostjo. V nasprotju s tem pa nikoli ne bom mogel z enako gotovostjo trditi, da je miza pred menoj zares takšna, kakor jo pravkar vidim. Tudi v najbolj ugodnem primeru bo to ostala samo vera in prepričanje, ki nikoli ne more biti razvidno. Zaradi posebnega značaja Brentanovega pojmovanja intencionalnosti je to obenem temeljna razlika med našim spoznavanjem psihične in fizične stvarnosti. Subjekt pojmuje Brentano substancialno in intencionalnost mu je zaradi tega odnos med realnim subjektom in med realno fizično stvarnostjo. Zavesten je v tej relaciji samo en člen, subjekt in njegovo doživljanje, dočim je drugi člen, t. j. vnanja stvarnost, izven zavesti. Doživljanje in subjekt je mogoče spoznati neposredno in to naše spoznavanje je razvidno. Fizično pa moremo spoznavati le posredno, preko naše zavesti in to spoznavanje ima kvečjemu gotovost slepega prepričanja in torej neke vrste verovanja.

Brentanove glavne misli imajo v svoji klasični preprostosti in jasnosti svojo veljavo še dandanes. Vendar pa je šel razvoj v njegovi šoli drugačno pot, predvsem kar se tiče vprašanja stvarnosti in zavesti. Glavna razlika je v nekem posebnem pojmovanju intencionalnosti, kakor sta ga razvila Meinong in Husserl in ki je značilno za fenomenološko šolo.

Intencionalnost se tukaj ne pojmuje več kot posebno razmerje med realnim subjektom in fizično realiteto, kakor pri Brentanu, temveč kot brezčasni odnos med »vsebino« in »predmetom« posamičnega doživljanja, posamičnega dojemalnega akta.⁴ Vsebina je tukaj tista stran doživljanja, ki se izpreminja vzporedno s predmetom.

⁴ A. Meinong, Über Gegenstände höherer Ordnung und deren Verhältnis zur inneren Wahrnehmung. Zeitschr. für Psych. und Physiol. der Sinnesorgane, XXI., 1899, str. 181—271.

Predmet postaja tako korelat vsebine mojega doživljanja, je to samo predmet mojega vedenja, ki kot tak seveda še nima nobene eksistence, temveč je »daseinsfrei«, kakor pravi Meinong. Kolikor za predmet samo vem, mi s tem še ni dana tudi njegova eksistenca, temveč kvečjemu njegovo bistvo. V tem smislu predmeta sovpadе torej sploh vse, kar si lahko kot predmetnost mislim, kar lahko »menim«, n. pr. reči, kvalitete, števila, matematične relacije, fantazijski predmeti itd., itd.

To pojmovanje predmeta je osnova Meinongove predmetne teorije, ki skuša prikazati sistem vsega predmetnega, ne oziraje se na eksistenco ali realiteto predmetov. V marsičem se strinja z njim tudi Husserl, ki je na teh temeljih konsekventno izoblikoval svoj transcendentalni idealizem.⁵ Intencionalnost je Husserlu bistvo poedinega akta. Je to zgolj analitsko razmerje med dvojno stranjo ene in iste celote intencionalnega dojemalnega akta, med noetično ali vsebinsko in noematično ali predmetno stranjo. Vendar trdi Husserl, da moramo kljub temu priznati eksistenco stvarnega sveta, ki je od zavesti neodvisen.

Dvojnost med realno rečjo in med prikaznijo mu utemeljujejo sledeči razlogi.⁶ Enotnost realne reči ostane ohranjena, čeprav dojemam ali zaznavam reč v večjem številu različnih zaporednih aktov. Čeprav si n. pr. ogledujem knjigo, ki jo držim v roki, z različnih strani, ostane vendar ves čas mojega opazovanja ena in ista. Ta enotnost ostane tudi ohranjena kljub temu, da zaznavam reč preko različnih čutov, vida, tipa, okusa, vonja, sluha itd. Da je realna reč nekaj drugega nego zaznavanje reči, spoznamo nadalje po tem, da lahko to reč, ki jo sedaj ogledujem, čez nekaj časa zopet spoznam kot reč, ki sem jo že prej opazoval. Končno pa eksistira vse realno ne samo za mene, temveč tudi za druge. Lahko ugotovim, da tudi drugi zaznavajo isto reč, ki jo zaznavam jaz.

Husserl pa poudarja, da vemo o svetu samo po toku naše intencionalne zavesti, ki je edini vir našega »izkustva«. Čisto vsebino tega izkustva dobimo po njem le, ako omejimo svojo analizo samo na brezčasno vedenje, ki nam daje bistvo predmetov, in ako izločimo vse odnose med menoj in med svetom, ki so pogojeni z mojim naravnim stališčem do sveta, v katerem živim in delujem.

To izhodišče, ki skuša čim popolneje obseči pravo vsebino našega vedenja, vodi do značilnega fenomenološkega pogleda na svet in življenje. Za fenomenologa je svet samo korelat našega »izkustva«, naše zavesti. Kolikor o njem sploh vem, se v toku našega izkustva, t. j. naših intencionalnih dojemalnih aktov, šele konstituira. N. pr. ako opazujem mizo pred seboj, se mi ta konstituira v toku samega opazovanja, saj vedno lahko še ugotavljam nove strani, nove posebnosti. Ta proces načelno ni nikoli končan. Vse realitete vnanjega sveta nam nikoli niso naenkrat v celoti dane. Vedno je še možnost dopolnjevanja našega izkustva in

⁵ E. Husserl, *Logische Untersuchungen*, 3. izd. Halle 1922. — E. Husserl, *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie*, 1. izd. Halle 1913.

⁶ Prim. Hans Reiner: *Phänomenologie und menschliche Existenz*, Halle 1931, str. 11.

vedno je možno, da spoznamo v teku opazovanja, da smo se prej motili. Vnanji svet nam zato nikoli ne more biti adekvatno dan. Kolikor ga poznamo, je samo prikazen, ima samo fenomenalno eksistenco in zato njegovo bivanje tudi ni razvidno.

Fenomenolog načelno ne zanika eksistence sveta izven zavesti. Vendar je značilno, da ne proučava zavesti o predmetih kot nekaj subjektivnega, čemur bi postavljala nasproti objektivni »Ding an sich«. Ne, ta »reč sama« mu je čisto postranska zadeva, ker smatra, da se vedno nahaja med nami in med samim predmetom zavest s svojimi posebnimi zakoni. Svet mu je zaradi tega v gnoseološkem ali v spoznavnoteoretskem oziru absolutno relatičen, nikoli ga ne moremo samega zaznati, vedno spoznavamo samo prikazni.

Pač pa pozna Husserl drugo nasprotje, ki je v nekem smislu analogno nasprotju med imanenco in transcenco. Je to nasprotje med subjektivno ter intersubjektivno ali transcendentalno zavestjo, nasprotje med tem, kar velja samo za mene, in tem, kar velja za mene in za vsakogar. Husserl loči individualno zavest ter intersubjektivno ali transcendentalno zavest, ki kot zavest zajednice obsega vse, kar je nam vsem principialno dostopno. Važna je tukaj misel, da vsebina tega, kar vem jaz in kar vedo vsi drugi o nekem predmetu, še vedno ni »objektivna« slika predmeta v pravem pomenu objektivitete, temveč je samo intersubjektivna. Po Husserlu je ta vrsta objektivitete sploh največ, kar se da doseči. Transcendentalna zavest mu je »Urstätte aller Sinngebung und Seinsbewährung«.⁷

To pomeni: Svet je za mene in za vsakogar samo to in toliko, kolikor se ga kot takega ali drugačnega zavemo, kolikor se nam prikazuje, kolikor v njega verjamemo, kolikor o njem presojava, kolikor ga vrednotimo itd. Gotovost njegove eksistence spada zraven k prikaznim, nič drugače kakor tudi druge načinovne strani moje zavesti in njenih vsebin. Kolikor ima svet za mene sploh pomen, je to samo svet transcendentalne subjektivitete. V tem pojmovanju je tudi moj jaz samo subjekt za svet transcendentalnih fenomenov in med obema je neka korelacija.⁸

Prikazali smo nekoliko izčrpneje Husserlovo fenomenalistično pojmovanje našemu spoznavanju dostopnega sveta, ker lahko trdimo, da gre še vedno glavni tok razvoja v tej smeri, ki v veliki meri spominja na pozitivistično naziranje empirizma, drugič pa zaradi tega, da pokažemo, kam nas privede konsekvantno izvajanje Meinongovega in Husserlovega izhodišča. Po tem naziranju se zdi skoraj nemogoče, da bi mogla kakršna koli sodobna ontologija biti več nego zgolj sestav fenomenov. Zdi se, da nam je sicer mogoče določiti tak ali drugačen točno določen red v prikaznih, n. pr. v smislu predmetne teorije, da pa je že načelno izključeno znanstveno razpravljanje o redu stvarnega sveta samega.

⁷ E. Husserl: Nachwort zu meinen »Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie«. Halle 1930, str. 2.

⁸ »Ich, der ich es bin, der dem Sein der Welt, von der ich rede, Seinsgeltung verleiht. Sie ist für mich und ist, was sie für mich ist, nur sofern sie Sinn und sich bewährende Geltung gewinnt aus meinem eigenem reinem Leben und dem in meinem sich erschließenden Leben der Anderen.« (Ibid. str. 11.)

Vendar je šel razvoj v okviru same fenomenologije še korak dalje. Dočim se Husserl zavestno omejuje na raziskovanje takega motrenja predmetov, kjer je stvarnost predmetov že v naprej izločena, kjer je človekovo praktično zadržanje proti svoji okolici postavljeno tako rekoč med oklepaje, nahajamo že v okviru samih fenomenoloških šol poizkuse, da se pritegne tudi sama stvarnost stvarnega sveta v območje fenomenoloških analiz. Take poizkuse srečujemo n. pr. pri Heideggerju, Schelerju, Jaspersu i. dr. Ta struja po svoji veljavi še narašča in iz »fenomenologije« polagoma prehaja v »eksistencialno filozofijo« ali »Seinsphilosophie«.

Že v čistem fenomenološkem stavu po Meinongu ali po Husserlu lahko razločujemo med doživljanjem ob zaznavanju realne mize in med doživljanjem, ko si mizo zgolj fantazijsko predstavljam. Oba pripisujeta to razliko posebnemu načinu predočevanja v prvem in v drugem primeru. Vsebina predočevanja je v obeh primerih ista, zaznava in fantazijska predstava mi lahko prikazujeta isto mizo, razlikuje se pa po načinu predočevanja. Z ozirom na to razlikovanje pa moramo pomisliti, da v fenomenološkem stavu motrimo predmete, »in daseinsfreier Betrachtung«, in da v njej stvarna miza in miza, ki si jo fantazijsko predočujem, vsebinsko sploh sovpadeta. Razlika med stvarno in nestvarno mizo je tukaj takorekoč ilegitalna, ker je vsebinsko ne morem zajeti, in razlikovanje po »načinu« predočevanja je več ali manj le izhod iz zadrege.

Kakor hitro pa se nahajam v praktičnem odnosu do svoje okolice, mi je stvarna miza tudi »vsebinsko« nekaj popolnoma drugačnega, kakor pa miza, ki si jo zgolj fantazijsko predstavljam. Zato mi fenomenološko proučevanje mojega vsakdanjega praktičnega odnosa do moje realne okolice prikazuje stvarnost stvarnega kot posebno vsebinsko komponento. Posebno bivanje stvarnega, ki se razlikuje od bivanja zgolj fantazijskih predmetov, postane tako tudi po svoji fenomenalni vsebini dostopno fenomenološkim analizam. Heidegger⁹ je na podlagi takega proučevanja določil posebno vsebinsko komponento našega doživljanja, ki mi prikazuje stvarnost kot določilo stvarnega v nekem posebnem doživljanju, ki ga je označil z besedo »skrb« (Sorge). Ni to skrb v običajnem smislu besede, niti ni mislil Heidegger s tem izraziti nekega pesimističnega življenjskega naziranja. Po Heideggerjevem pojmovanju ne bi smeli reči človek ima skrb, ampak človek je skrb. Kolikor je človek v svojem praktičnem odnosu do realnega sveta določen kot jaz, kot zavest, je obenem določen z neko osnovno celoto, z nekim osnovnim strženom vsega doživljanja, ki ga ne moremo uvrstiti niti v mišljenje, niti v čustvovanje, niti v voljo. To osnovno nastrojenje subjekta kot celote prihaja do izraza tudi še tedaj, ko že nastopajo mišljenje, čustvovanje in volja ločeno, drugo poleg drugega, ali v medsebojni prepletenosti, in to je naš osnovni doživljajski odnos do stvarnosti, ki ga Heidegger imenuje »skrb«.

Heidegger je bil prvi, ki je raziskoval s fenomenološkega izhodišča bivanje samo (»Sein«) kot določilo bivajočega in s svojim delom je odprl

⁹ M. Heidegger, *Sein und Zeit*, 3. izd. Halle 1931.

ново področje fenomenologije. Toda zavedati se moramo, da to še vedno ostane fenomenologija. Fenomenološka analiza stvarnosti kot določilo stvarnega nam sicer v mnogočem pojasni, kako se mi stvarno prikazuje in kako dojemam stvarni svet, ničesar pa nam ne more povedati o stvarnem svetu samem. Z njo bi lahko n. pr. z vso znanstveno akribijo določili, kaj loči tisto bivanje, ki je značilno za reči, ki se mi prikazujejo kot stvarne, od tistega bivanja, ki je značilno za vse to, kar estetsko vrednotim. Dočim bi lahko n. pr., ko dojemam stvarno, zares mogel konstatirati neko osnovno nastrojenje celotnega subjekta, ki bi ga mogli označiti z besedo »skrb« v pomenu, ki je zelo blizu vsakdanji rabi, bi mogel konstatirati ob pravem dojetanju lepega drugačno variacijo »skrbi«, neki osnovni ton nezainteresiranosti, kakor je to trdil že Kant. Vendar smo tukaj še vedno samo pri vprašanju, kako dojemam vse bivajoče in vse stvarno — ki spada tudi v ta širši krog bivajočega —, niti za korak pa se nismo približali vprašanju o ustroju bivajočega ali vprašanju o ustroju stvarnega samega.

Vse te in podobne fenomenološke analize, kakor jih n. pr. nahajamo tudi pri Schelerju ali pri zastopnikih »eksistencialne filozofije«, ostanejo še vedno v okviru Husserlovega transcendentnega subjektivizma ali z drugimi besedami, še vedno velja v tem okviru trditev, stvarno se meni in drugim tako prikazuje, več pa ne morem povedati. Čeprav torej zahteva n. pr. Heidegger za svoje proučevanje bivanja ime »ontologija« izključno zase, moramo dodati, da njegovo pojmovanje ontologije ne obsega in niti nima namena, obsegati ontologijo v smislu vede o rečeh samih, v smislu vede o stvarnem. Strogo vzeto se tudi njegova ontologija peča samo s fenomenalno stranjo stvarnega.

Po vsem tem se zdi utemeljena misel, da preko analize naše zavesti, kakor jo poznamo iz dosedanjih fenomenoloških struj, nikoli ne pridemo do znanstvenih ugotovitev o stvarnem. Na drugi strani pa se le zdi, da sama fenomenološka analiza celotnega življenjskega odnosa realnega človeka do njegove okolice še ne izčrpa vseh možnosti. Saj do stvarnega sveta nisem samo v odnosu dojemajočega in spoznavajočega bitja, stvarni svet zame ni samo predmet, ki ga tako ali drugače dojemam, temveč je obenem neodstranljiva postavka v vsem mojem ravnanju in nehanju. Ob vsem svojem udejstvovanju sem v neprestanem dinamičnem kontaktu s stvarnim svetom in vprav analiza tega kontakta mi pove mnogo več o ustroju stvarnega, kakor vse analize fenomenalne slike sveta. Po tej poti je skušal Veber¹⁰ prodreti do znanstvenega proučevanja stvarnega v svoji najnovejši knjigi.

Dojemanje stvarnega lahko proučujemo v njegovi naravni povezanosti z našim dejstvom. Ta povezanost prihaja do najlepšega izraza v primeru, ko kaj opazujem. Vse moje opazovanje je primer takega dojetanja stvarnega, ki je obenem organsko vključeno v živo dinamiko mojega ravnanja in nehanja.

¹⁰ Fr. Veber, Vprašanje stvarnosti, Ljubljana 1939, str.

Idealnih predmetov, kvalitet, števil, barv, enačb itd., sploh vse, kar ni stvarno, ne morem »opazovati«. Te predmete si lahko predočujem, da jih nato ne glede na vso stvarnost kvečjemu še posebej analiziram. V nasprotju s tem je vse, kar opazujem, vedno kaj stvarnega. Stvarni svet, ki ga opazujem, pa je vedno tudi kaj dinamičnega, medtem ko je vse, kar analiziram, brez vsake lastne dinamike. V značilnem nasprotju s tem sem sam, ko opazujem, trpen, ko analiziram, pa dejaven.

Konkretno človekovo opazovanje je sicer vedno tudi dožemanje, doživljanje, združeno je zato na eni strani s predočevanjem raznih bistev v Meinongovem in Husserlovem smislu in prav tako lahko določimo v okviru opazovanja fenomenalno sliko stvarnega, kakor je to storil Heidegger. Opazovanje pa je še mnogo več. Oglejmo si primer. Ponoči hodim po cesti. V hipu začujem, da v temi pred menoj nekaj zašumi. Obstanem in poslušam. Šum je takoj ponehal, a še vedno je ohranjen neki dejavnostni kontakt med menoj in med tistim, kar je zašumelo. Kakor v prvem trenutku sem še vedno v neki pripravljenosti, v neki napetosti in pričakujem nadaljnjega javljanja tega, kar se je oglasilo.

Ta primer danosti nečesa glasnega v tej posebni situaciji bi lahko v zvezi z našimi prejšnjimi izvajanji proučeval na tri načine. S stališča skrajnega fenomenološkega motrenja bi mi ostal kot predmet proučevanja sam šum kot kvaliteta glasnega, ker bi izločil vse posebnosti konkretne situacije. Tudi ves moj odnos do glasnega od trenutka dalje, ko je šum ponehal, bi bil izven okvira teh analiz. V okviru same fenomenologije pa lahko grem še korak dalje, s tem, da skušam opisati doživljajsko stran svojega dejavnostnega kontakta med seboj in glasom, ki ostane tudi še tedaj, ko je šum sam že ponehal. Možno je, da razčlenjujem doživljajsko stran svoje pripravljenosti, svoje napetosti, svoje zaskrbljenosti in da prihajam na ta način do spoznanja, kaj je fenomenalna vsebina stvarnosti kot določilo stvarnega. Toda tudi s tem še nisem zajel vse strukture konkretnega opazovanja, ki še ni izčrpana s tem, da si nekaj predočujem. V opazovanje in sploh v vse konkretno dožemanje stvarnega je vključen razen fenomenalne danosti stvarnega tudi sam stvarni svet in brez te vključenosti opazovanje sploh ne bi bilo opazovanje. Vse moje konkretno dožemanje stvarnega je vključeno v tok mojega ravnanja in v tem toku ob stvarni svet tako rekoč trčim, zadenem nanj. Veber je zato imenoval to posebno komponento opazovanja »zadevanje«, v nasprotju s predočevanjem. Dvojnost med zadevanjem in predočevanjem se javlja že ob samem čutenju, ki ga lahko smatramo za najnižjo razvojno stopnjo dožemanja sploh. Najlepše se ta dvojnost prikazuje ob dejstvu, da je vprav pravo čutenje — n. pr. tipanje, slišanje, videnje itd. — to, kar me prepričuje, da se nahaja pred menoj nekaj stvarnega, da pa je prav tako znano, kako nas naši čuti varajo glede posameznih kvalitet, n. pr. barv, vonjev, okusov, glasov itd. Že samo čutenje nam torej na eni strani naravnost jamči za stvarnost trdega, glasnega, barvanega itd., na drugi strani pa vidimo, kako samo videnje barv, slišanje glasov, tipanje hra-

pavosti ali gladkosti itd. še nima ničesar skupnega s stvarnostnim motrenjem, saj nam omenjene kvalitete stvarnost kvečjemu le ponazorujejo.

Zadevanje je toliko zavestno, kolikor mi je v opazovalnem odnosu do okolice neposredno dana tesna povezanost vsega mojega dojetja z vsem mojim ravnanjem in nehanjem. Zato mi zadevanje o stvarnem svetu neposredno ničesar drugega ne pove, kakor to, da sem z njim v kontaktu. Stvarnega sveta samega zaradi tega tudi ne morem še naprej razčlenjevati ali podrobneje opisati. Kljub temu pa mi nudi vprav zadevalna komponenta opazovanja pogled v samo strukturo stvarnega, ki bi bil po fenomenološki poti že načelno nedosegljiv. Po analizi opazovanja namreč pridem do ugotovitve, da moj kontakt s stvarnim svetom ni vedno enak, da se giblje v štirih območjih, in sicer kvalitativno različnih območjih. Če opazujem na primer kamen na cesti, rastlino, žival in človeka, je že v samem opazovanju razlika med temi stvarnostmi neposredno dana. Bistva teh razlik pa nikakor ne zadenem, če jih skušam izvajati iz kvalitet, ki pripadajo fenomenalni sliki sveta. So to namreč razlike v sami dinamiki tega, kar opazujem in kar mi sploh ne more biti drugače nego opazovalno dano. Javljajo se v tem, da te stvarnosti pri svojem konkretnem dejstvomovanju različno upoštevam, da imajo te stvarnosti zame različen smisel. Vendar takoj izgubijo svojo težo, ko motrim stvarnost s stališča fenomenologa, s stališča samega predočevanja.

Opazovanje mi da torej dvoje. Na eni strani mi da strukturo samega stvarnega, kolikor mi je pač po opazovanju dostopna obenem razlika v dinamiki stvarnega (n. pr. razlika med dinamiko neživega in živega). Na drugi strani pa mi da opazovanje (po svoji predočevalni strani) tudi še fenomenalno sliko stvarnega, ki jo lahko še nadalje razčlenjujem in opisujem. S tem mi je v opazovanju opdrta pot preko zavesti do določenih odnosov v strukturi samega stvarnega. Fenomenalizem te razlike ne pozna, čeprav je ogromnega znanstvenega, pa tudi svetovno-nazornega pomena. To razlikovanje ima svojo važnost celo izven ožjih filozofskih disciplin. Naj navedemo nekaj primerov.

Najlepše vidimo pomen dvojne strani našega opazovanja ob teoretičnih težavah sodobne biologije, ob prizadevanju teoretičnega razlikovanja med materijo in življenjem, ob nasprotju med vitalisti in mehanisti. Vitalisti zahtevajo, da moramo živo bitje drugače pojmovati kakor neživo snov, in trdijo, da imajo življenjski procesi svoj poseben smisel, kateremu s kavzalnimi zakoni ne moremo do živega. Mehanisti se v nasprotju s tem sklicujejo na to, da lahko spravimo vse dogajanje na živem bitju v shemo dogajanja in zakonitosti, ki veljajo tudi za neživi svet. Trdijo, da velja tudi za dogajanje v telesu živega bitja zakon o ohranitvi energije in da nam ob pravem podrobnem fiziološkem delu v laboratoriju nič ne pomaga, če priznavamo živo kot posebno realiteto.

Stojimo tukaj pred paradoksom. Razlika med kamnom in drevesom, če vzamemo ta primer, ki nam je v praksi tako jasno dana, ki se izraža tudi v mojem različnem ravnanju proti enemu in drugemu, takoj splahni, ko jo skušamo teoretično formulirati. To protislovje pa se razblini, če

pomislimo na dvojno smer vsega našega opazovanja, ki nam prikazuje na eni strani fenomenalno sliko sveta, ki pa je na drugi strani tudi včlenjeno v realno dinamiko opazovanega stvarnega. Vprav dejstvo, da razlike med neživim in živim teoretično ne morem zajeti preko samih kvalit (n. pr. preko barv, vonjev, okusov) in preko kemičnih in mehaničnih formul, priča za to, da je ta razlika zares v sami stvarni strukturi živega bitja in materije in da nam jo odpira res samo posebna zadevalna komponenta opazovanja.

Primerov iz sodobne znanstvene problematike, ki na svoj način ponazorujejo, kako nam je tudi struktura samega stvarnega do neke mere neposredno dostopna, bi lahko navedli še več. Dotaknili bi se samo še sodobnega pojmovanja materije. Ta se prikazuje fizikalnemu proučevanju enkrat kot gmota tvarnih delcev, drugič pa kot določen kvantum energije. Tudi moderni fiziki so že prišli na to, da so to samo slike nečesa, kar je razumskemu razčlenjevanju nedostopno. Empiriste je to utrdilo v misli, da samo te slike zares bivajo. Prav analiza opazovanja nam pa tukaj pokaže, da empiristi nimajo prav. Vprav v opazovanju se neposredno zavem, da je postavka v našem ravnanju fizična stvarnost sama, ne pa slike, v katerih se nam fizična stvarnost prikazuje.

Kar velja za razmerje med kamnom in rastlino, med neživo in živo stvarnostjo, velja slično tudi za razmerje med vsemi štirimi vrstami izkustveno danega stvarnega, kakor se nam prikazuje v primerih kamen, rastlina, žival, človek. Te razlike so nam vedno z vso jasnostjo dane, ko svojo okolico kot stvarno opazujemo in ko se v njej kot realna bitja udeležujemo. Niso to razlike med poedinimi predmeti, ki so določeni s takimi ali drugačnimi fenomeni, temveč to so razlike med posebnimi stvarnimi območji, pri čemer določa razliko specifična posebnost dinamike vsakega teh območij. Če se omejujem na to, kar mi da predočevanje, te razlike izginejo, dane so mi samo po različnem zadevanju, brez katerega bi za omenjene stvarno dinamske razlike bili in ostali že v naprej slepi. Vprav to pa nam jamči, da so te razlike utemeljene zares v strukturi samega stvarnega, da so to objektivne razlike v najizrazitejšem pomenu besede.

V naših izvajanjih smo skušali v glavnih črtah prikazati empirizem kakor tudi transcendentalizem. Videli smo, da zavzemata oba glede na vprašanje spoznavanja stvarnosti več ali manj negativno stališče. Empirizem razglaša to, kar nam je neposredno dano, za edino stvarnost, izza katere ni ničesar drugega, transcendentalizem pa prihaja do zaključka, da poznamo prav za prav samo vsebine naše zavesti in nič drugega. Analiza opazovanja je v nasprotju s tem pokazala, da je do neke mere utemeljeno realistično pojmovanje našega spoznavanja.

Ves izkustveno dani stvarni svet razpade torej v štiri območja, v fizično (n. pr. kamen), biološko (n. pr. rastlina), animalno (n. pr. žival) in duhovno (človek). Vsaka višja stopnja pri tem vedno vključuje vse nižje z vso njihovo dinamiko. Prihajamo tako do neke ontologije izkustvenega sveta, ki izključuje vsak enostranski mate-

rializem ali spiritualizem, prav tako pa tudi izključuje popolni relativizem.

Ne oziraje se na nove vidike, ki se s tem odpirajo za spoznavno teorijo, in ne oziraje se na nadaljnje posledice, ki vodijo v smer neke znanstveno pojmovane metafizike, nam odpira ontologija našega opazovanja utrjene poglede na vso empirično stvarnost. Pozitivizem kot svetovni nazor se z njo izključuje in ohranja svojo veljavo edino kot znanstvena metoda pri proučevanju posameznih plasti in območij stvarnega sveta. Prav posebno važna postane ta ugotovitev za pojmovanje človeka, njegove kulture in njegovega zgodovinskega razvoja. Spoznanje, da moramo tukaj upoštevati duhovno in duševno stran človekovega bistva prav tako kakor biološko in fizično, ni samo relativno, ampak je za nas nekaj dokončnega in nas tudi obvezuje.

Jan Plestenjak | Ob krlejšu

Pogrebci so se natrpali pred Polonovčevo hišo. Črno so se oblekli in škornje so obuli in nekaterim se je videlo, da so na hitrico zbasali hlačnice v žbaline, nekateri so tudi le za silo namazali že razpokano usnje. Po tri in še več let staro blato je zijalo iz barvila in fantom so noge v škornjih kar lajale. Očetje so bili že močnejši, toda dediščina je dediščina in škornji so vendar sanja od najmlajših let že.

Ženske so se motale za dedci. Starke so imele še stara, nabrana krila in poškrobane spodnje kijklje in s čipkami obrobljene črne rute, ki se jim je poznalo, da so romale od roda do roda in da so prav za prav hišna svetinja.

Glasno ni nihče govoril, le zašepetal je zdaj pa zdaj kdo, zakašljaj nerodno, kihnil, ker je v sonce pogledal, ali pa je zaškripal pesek pod okovci.

Iz hiše je zaudarjalo po lojevih in voščenihi svečah in v nosnice je silil duh, podoben gnitju, pred vrati je bil pa postavljen pokrov za rakev in na njem nerodno pribit križ iz pozlačenega papirja.

V hiši je ležal na visokem odru Polonovec. Vrhnji del rakve z glavo je segal skoraj do stropa, spodnji z nogami se je pa skoraj dotikal ilovnatih tal.

Star je bil že Polonovec in izsušen, še mrtvemu pa je na obrazu trepetala skrb, kam bi z denarjem, kako bi izterjal dolžnike, kako bi najbolje prodal smreke in kaj vse bi si naj za kót izgovoril, da bi na starost ne stradal in da bi mu ne bilo treba pritiskati na kljuge. Polonovca so imeli za grabeža in oderuha, vsak pa je vedel, da je petičnjak, kakršnih morda v vsem okolišu ni bilo.

S smrtjo je bilo zdaj vsega konec. V treh dneh ga je pobralo, skrivila ga je pljučnica. Zato ni bil skoraj nič spremenjen.

Pobožna, zmerom tiha, kot živinče pohlevna Polonovka je mrtvemu možu, ki je bil zanjo zmerom le gospodar in ukazovalec, križema naložila podobice, ki se jim je poznalo, da so bile v ovitkih cikorije, tudi molitvenik je navrgla, čeprav rajniki ni znal brati.

V veži je stala vdova in poleg nje sin, ki bo grunt prevzel, in tri hčere, ki jih je sedaj glodala skrb, kam naj pojdejo, ko vendar še nimajo izbranih ženinov. Preveč drugih skrbi je imel oče, da bi poiskal ženine, in po njegovem se tudi mudilo ni. »Mlado dekle je kakor tele in predsedovka je šele dobra, če se omedi. Kar počakajmo še!« Tako se je izgovarjal možakar, dekleta sama pa brez očetove volje niso upala niti kihniti, čeprav so se ob nedeljah po maši rade ozrle po fantih.

Vsi štirje so nemo gledali na mrliča in zdaj pa zdaj je materi zdrknila solza in jo obrisala s staro, pa redko nošeno kočmajko. Čakali so, da pridejo sosedi in da ga zabijejo. Tega trenutka so najteže čakali in se ga najbolj bali. Vsem se je zdelo, da jim bo potem odleglo.

Dva možakarja sta dvignila pokrov in tiho odšla z njim v hišo, potem pa postavljala svečnike vseh mogočih oblik in velikosti in različnih lastnikov na stelaže. Samo z roko je pomignil sosed Polonovki in otrokom.

Vsi sključeni so se opotekali k mrliču in Polonovka je na glas zavekala, ko je pokrižala moža, saj ga je poslednjikrat videla. Sin se je zadrževal in mučil, da bi udušil solze, pa je tudi njega zgrabilo, hčere so se pa kar lomile. Le za korak so se odmaknili, sami niso vedeli, da jih je odrinil sosed, in tedaj je pokrov zalopnil čez Polonovca in kladivo je prečudno zapelo. Že v glasu se je poznalo, da se zabijaču roka trese. Kladivo je zgrešilo žebelj in udarilo po rakvi, da je presunljivo zabobnelo. Polonovki se je zazdelo, da je zatulil mož; morda ga je zbolelo, morda ga je zadel žebelj. Streslo jo je in kar zazeblo, potem pa sama ni vedela, kdaj se je znašla v procesiji. Nosači so nosili njenega moža in za seboj je zaslišala molitev: Tvojega telesa Jezus — ki je za nas krvavo gajžlan bil... Molitev je kar trepetala in trkala na rakev.

Procesija se je pomikala po strmem pobočju in nosači so se že nekajkrat izmenjali. Škornji so se jim pogrezali v ilovico in glas jim je bil utrujen, ko so odgovarjali na: ... ki je za nas na svetem križu smrt storil: sveta Marija, Mati božja...

Med pogrebci je bil tudi Kodeljar in med ženicami Tonhovka.

Kodeljar je bil zamišljen in le zdaj pa zdaj ga je predramila utrujena in zamolkla molitev.

»Ne bom ti pozabil in ne bom ti odpustil,« se je dušal na tihem. »Ob grunt si me pripravil in še iz bajte bi me rad izgnal. No, pa ti bodo

odmerili, kolikor ti gre, jaz imam pa vsaj bajto, za tri rjuhe košenine in za dobro srajco njive. Bomo že shajali, nič nam ne bo težko!« Pa ga je zbolelo to razmišljanje in greh se mu je zdelo. Polonovec se mu je skoraj zasmilil. Ko pa se je spomnil na tiste dni, ko so prodajali grunt in se je Polonovec bahavo razkoračil na njegovi zemlji in mu je iz oči sikalo: »Viš, Kodeljar, zdaj je pa vse to moje!« se je pa spet razvnel in pozabil, da gre za pogrebom.

Kodeljar je dobil zadolžen grunt in zraven grunta še bajto na samotni melini. Dolg je bil že star, še stari Polonovec je posodil nanj nekaj več sto goldinarjev in dolg je iz leta v leto naraščal in z njim so se kopičile skrbi v hiši.

Stari Polonovec ni bil slab in se mu je Kodeljar smilil, ko pa je grunt prevzel mladi, je vsako leto vsaj dvakrat grozil s tožbo. Kodeljar je mašil in mašil, ko pa je hosta izhiralala in kazala le rebra in goličave in pleše, tedaj pa je Polonovec pobral ostanke — s sodnijo. Kodeljarica je od žalosti že čez dve leti umrla, sam se je pa trapil z bajto. Sin je šel v Loko za hlapca, hčerka pa na Faro za deklo.

»Nak, Polonovec, ne bom ti odpustil, pa če se še tako v grobu preobračaš in če bi se še tako vical po mojem gruntu in bi tvoja duša trkala na mojo bajto. Nak! Nikoli!« se je zaklinjal, ko je procesija zavila v grapo na ozko pot, iz katere so zijale globoke kolesnice. Čudno ga je pa presunila molitev: »Reši njegovo dušo pekla in večnega ognja: oče naš...« in pred očmi se mu je zamajala rakev in zazdelo se mu je, da so iz nje vanj uprte Polonovčeve oči in da prosijo...

Tonhovka je bila med ženicami najsiromašnejša. Tiho je molila in rožni venec ji je nenehoma drhtel v rokah. Zdaj pa zdaj si je obrisala solzo. Kadar je pogledala na rakev, jo je zbolelo, spomnila se je svoje mladosti. Služila je pri Polonovcu in kar dobro ji je bilo. Mladi Polonovec jo je rad imel, ona njega pa še bolj. Vse ji je obetal! Nebesa, bogastvo! Gruntarica bo in ona bo deklam ukazovala, ona gospodinjala. Vendar jo vse to ni izmamilo, premamila jo je ljubezen.

Ko pa se je iz ljubezni rodil sad, so jo iz hiše spodili in mladi Polonovec se še zmeniti ni hotel zanjo. Odšteli so ji nekaj desetakov, ona se je pred pričami podkrižala in si potem kupila razdrto bajto, da sta z otrokom vsaj streho imela. Svoj živ dan pa ni mogla pozabiti.

»Nikoli mu ne odpustim, nikoli!« se je zmerom zaklinjala, zmerom in zmerom si pa morala priznati, da ga ima rada in da ga pozabiti ne more.

Ko se je pozibavala v tej črni procesiji in so ji bile ustnice že suhe, si je zdaj pa zdaj ponavljala: »Nak, nak. Odpustiti ti ne morem, pozabiti te pa tudi ne!« Preveč je trpela z otrokom, preden se je do hlapčeta pristradal. Lahko bi ji bil mogočnež vsaj skrivaj pomagal, pa ni.

»Nak, ne morem ti odpustiti, že zaradi otroka ne, ki je moral h knapom. On, siromak, ves črn in marogast od premoga, on mi je pomagal in mi še pomaga, ti pa...« Hotela je ponoviti strašne besede, ki jih je izgoltala v tistih trenutkih, ko jo je Polonovec zavrgel, pa jo je spreletelo ob pogledu na rakev, ki se je čudno pozibavala na ramah spehanih nosačev.

Na ovinku je zagledala znamenje, krlež. Na prepereli deski, pribiti na vegastem, od dežja in starosti izgledanem stebru je bila obledela slika: pogrebci in na nosilih rakev. Pogrebci kleče in molijo.

Tudi Kodeljarju je že prvi hip padlo znamenje v oči. Nekam tesno mu je postalo; nehote je pobesil oči in nekam tuje so se mu zazdele vse prejšnje misli.

Črna procesija je obstala in nosači so postavili nosila na tla. Mrliška čuvajka je molila že ihte in od utrujenosti se ji je že zatikalo.

»O Bog, reši ga pekla, večnega ognja in hudičevih krempljev: oče naš...« Molitev je jokala, prosila in kipela k nebu in kolena pogrebcev so se udirala v mehko ilovico.

Nenadoma pa je vstal očanec, ki so ga v vsej soseski imeli za poštenjaka in v sporih za razsodnika. Molitev je umolknila.

»Da bi Bog sprejel njegovo dušo v svoje naročje: oče naš...« je začel. Oči pogrebcev so se orosile, Polonovka je pa kar k tlom zlezla.

»Zaradi usmiljenja božjega pozabite na vse, kar je rajniki komu žalega storil. Da bo njegova duša mogla pred nebeški tron, odpustite mu vse krivice, če vam jih je naredil, Bog mu jih je že. Smrt vse nas dohiti,« je skoraj pridigarsko in z mogočnim, nekolikom tresočim glasom govoril pogrebce, potem obmolknil, potem pa čisto s spremenjenim glasom povzel: »Da bi mu Bog dal večni mir in pokoj: oče naš...«

Kodeljar je klečal kot bi bil prikovan, Tonhovka je zlezla v klopek.

Ob vzdihu: ... odpusti nam naše dolge, kakor tudi mi odpuščamo svojim dolžnikom...« se je v dušah obeh nekaj pretrgalo. Kodeljarju je zlezla solza v oči in zdelo se mu je, da se je rakev nenadoma odprla in da ga Polonovec s sklenjenimi rokami prosi: »Zaradi neumrjoče duše te prosim, odpusti mi!«

»Saj ti odpuščam. Bog bodi usmiljen tebi in meni!« so mu vzdrhtele ustnice, obraz se mu je pa prečudno spremenil.

»Še zmerom te imam rada, saj sem lagala, ko sem rekla, da ti ne bom nikoli odpustila. O, Bog, odpusti mi greh, njemu pa bodi usmiljen sodnik!« je ihtela Tonhovka in zdelo se ji je, da ji je srce lahko in spočito kot tiste dni, ko je ljubila Polonovca.

Procesija se je dvignila in počasi lezla proti Loki, kjer jo je pri znamenju Matere žalostne čakal duhovnik, da blagoslovi mrliča in ga spremi na pokopališče pod Kamnitnik.

France Bevk | Otrok

Počasi sta hodila proti domu. Samotne ulice so bile tihe in temne, od nekod je prihajal glas klavirja, v drevju je šelestelo. Tam zadaj se je dvigala tema do zvezd in do mirnih oblakov.

Nista govorila. Gospa Stina je bila zatopljena v misli, Pavlek je čustvoval, podoživljal trenutke tistega večera. Tiho sta prišla do doma. Ko je v kuhinji zagorela luč, sta se spogledala. Pavlek je mater objel okrog pasu.

»Ne, kako je lepo, da vam danes ni treba pomivati?« je rekel.

»Res je lepo!« se je Stina po sili zasmejala. »No, zdaj pa poglejva knjigo!«

Dolgo sta slonela nad mizo, listala stran za stranjo, do poslednje ilustracije.

»Ali jo lahko vzamem s seboj v posteljo?«

»Za nočoj. Preden zaspiš.«

Gospa Stina je bila izmučena, z globokim vzdihom je legla. Pavlek jo je videl vso v beli luči, ki se je odbijala od sten, se razlivala čez vzglavje in po odeji.

»Moliva!«

Med stenami sta se lovila dva glasova, glas dečka in glas žene, se dohitevala in se prepletala, se zopet sprostila in trepetala, kakor da se iščeta... Stina je bila prinesla molitev z doma; v dneh sreče je ni žejalo po nji, vendar je nikoli ni pozabila. V urah nesreče in razdvojenosti se je zatekala k nji kakor brodolomec sredi morja.

»In za očeta?« je rekel Pavlek, ko se je že pokrižala.

Stina je nepremično zastrmela v otroka, nato so se ji oči za trenutek uprle v nočno omarico. Ah, da! Kako, da je ta večer pozabila? Bila je osramočena sama pred seboj in pred otrokom.

Potem sta brala. Prav za prav je brala le mati, Pavlek je zopet gledal podobe. Domišljija mu je burno snovala in mu iz slednje ilustracije pletla zgodbo. S slastjo se je vdajal tej razburljivi igri duha. Gospa Stina je obrnila list in se zavedela, da se ne spominja začetka. Misli so ji begale med vrsticami, a to ni bila zgodba tujega življenja, ampak zmedene podobe njene notranjosti.

Koliko noči ni zaspala do jutra in so ji zaradi razmišljanja drobne kapljice potu stale na čelu. Ves čas zakona in še dolgo potem ni nikoli več mislila na svojo prvo ljubezen. Albina Poženela je prvič zopet srečala šele po moževi smrti. Pozdravljaj jo je, a ona mu je prijazno odkimavala, morda ji je kdaj ušel vljuden nasmešek. Laskalo ji je, da je ne prezira, toda pri tem ni občutila nič več, kakor da je našla v predalu že pozabljen snopič ljubezenskih pisem, povezan s svilenim trakom. Nekega

večera tiste pomladi jo je Poženel zopet srečal na ulici. Ali jo sme spremiti? Vikal jo je, to ji je vzbujalo zaupanje. Da, saj bi tudi ne imela poguma, da bi mu odrekla. Njune preteklosti se takrat ne pozneje nikoli nista dotaknila. Da, zopet je v mestu, osamosvojil se je, lastno trgovino ima. Mati mu gospodinji, a ne bo več dolgo... V očeh in v prizvoku glasu je bilo nekaj, kar jo je rahlo vznemirjalo. Zakaj ga posluša? Kaj ji je vse to mar? Pravkar si je slekla črno obleko...

Ni mu branila, da jo je nekateri večer spremljal do doma. Besede so mu dobile peruti, izražal se je sicer malce zastrto, a dovolj jasno za človeka, ki zna poslušati s srcem. Čudno se ji je storilo, da se je glasno zasmejala. Nato se je vsa zdrznila in se pogreznila vase.

Ali je res že pozabila moža, ko je vsak teden obiskovala njegov grob in mu prinašala cvetic? Res, ni ga več čutila v stanovanju vsepričujočega, bil se ji je že umaknil v megleno daljavo spomina. Zaradi Pavleka ni nikoli niti pomislila na to, da bi se zopet omožila. Otroka ne bi mogla ne hotela s kom deliti. Sladkih besed se je otepala z razumom, a se je z grozo zavedela, kako se ji polagoma prijemljejo srca. Iz dna duše se ji je izkopalo neko zatrto, osramočeno, napol pozabljeno čustvo in se je grela v njegovi toploti. Moj Bog, kaj je ona mogla za to! Bila je še vedno v letih, ko ji je iz vsake pesmi, še iz vonja pomladnih cvetic dihala izkušnjava.

Poženela se je kdaj pa kdaj po nekaj dni izogibala, a mu je nato z nasmehom, ki ga je prosil odpuščanja, sama prišla naproti. Porazno dejstvo, da ga prav za prav ljubi, je zakrivala s pisanimi kulisami raznih zagovorov. V dneh, ko jo je najhuje glodala skrb za bodočnost, se je živo prepričevala, da ne gre zanjo, ampak za otroka. Pavlek potrebuje močnega varstva, ne bo tako živo občutil, da je sirota. Toda na dnu duše sta jo mučila strah in tesnoba. Poženel je čutil, da se že vdaja, bila je zmeraj bolj molčeča in zamišljena. Tistega dne je hotel spregovoriti brez ovinkov, a ga je ustavila že po prvih besedah: »Pustiva to za danes, prosim! Ne danes! Jutri!« Ni je vprašal, zakaj. Njeno misel je ujel v zraku in ji prihranil mučno razlago. Pavlek ga ni mogel trpeti, to je čutil, v njegovi bližini je bil zmeraj ves tih in zakrknjen. Ne, ne! Stina ničesar ni hotela storiti proti otrokovi volji. Govorila bo z njim. A bilo ji je strašno mučno, razgovor je odlašala od trenutka do trenutka.

V očeh so jo zapekle solze, zaprla je knjigo in jo odložila.

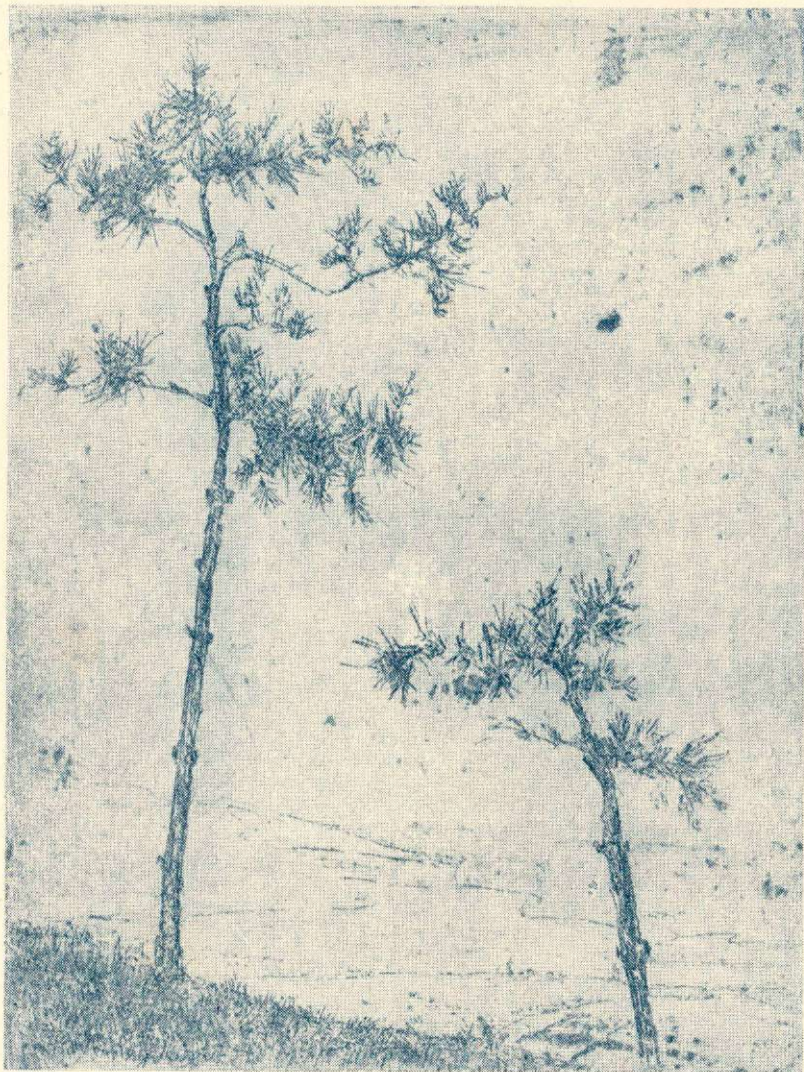
»Ali naj ugasnem luč?«

Da. Pavlek je knjigo potisnil pod vzglavje, soba se je zagrnila v temo.

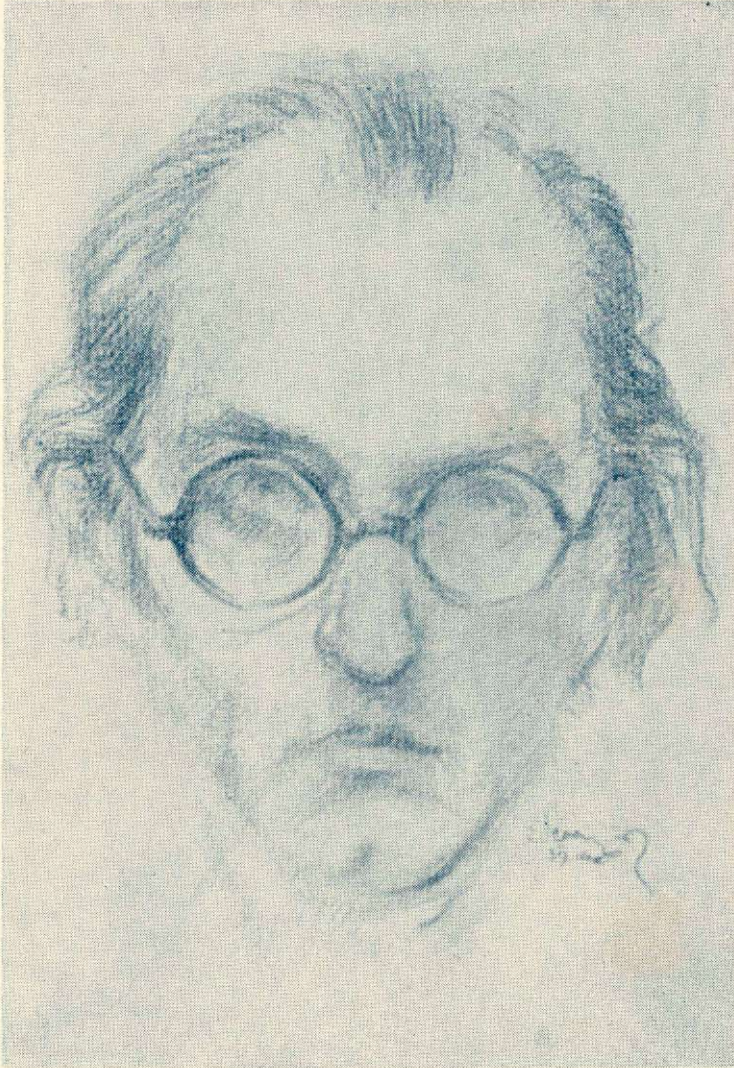
Skozi rebra oknic je v sobo prodirala luč in se v podobi rešetke risala na steno in del stropa. Bilo je že pozno. Na ulici je zdaj pa zdaj zapel korak in se izgubil v daljavi. V oddaljenem zvoniku je odbilo ure. In zopet je bilo vse tiho, ni bilo slišati niti diha, razen tikanja budilke.

Sl. 19. Riko Debenjak: Goriška Madona (detajl)

Sl. 20. Riko Debenjak: Dva bora na Kalemegdanu
(bakrorez)

Sl. 21. Riko Debenjak: Lastna podoba
(risba)

Zrak je bil čist, brez soparice, vendar je Pavlek čutil vročino po telesu. Z vso dušo je podoživljal tisti večer, kakor da se pogreza v toplo blazino. Po navadi je zaspal, kakor hitro je legel, tedaj pa mu zaspanec ni hotel na oči. Iz mrežaste svetlobe na steni, iz mraka v kotih mu je duh neumorno čaral čudovite podobe.

Tudi mati ni spala. Slišal je, kako je vzdihnila in se obrnila. Znova je vzdihnila in se znova prevrgla.

»Pavlek!« ga je nenadoma tiho poklicala.

»Kaj?«

»Ne spiš?«

»Ne še. Kaj je?«

Stina je trenutek kakor preplašena molčala in se bojevala v sebi.

»Pavlek!« se je zopet oglasila. »Ali... ali bi hotel imeti novega očeta?«

Glas ji je bil plah, kakor da zamira v nji in ga je le z muko in obupno odločnostjo pognala iz prsi. Pridržala je dih, kakor da se je zagnala v prepad; bilo ji je za trenutek žal, da je spregovorila.

Sledil je dolg molk. Pavlek je ležal mirno, nepremično, zdelo se je, da niti ne diha. Vprašanje je prišlo prenenadoma, nepričakovano kakor udarec. Bil je začuden. Zopet nekaj, čemur v prvem trenutku ni mogel do dna.

»Saj imam očeta.«

»Da,« je dejala mati s tihim glasom in premolknila, kakor da zbira pogum in besede. Bilo je izgovorjeno, morala je do konca. »Da, imaš ga... imel si ga,« se je popravila, »a zdaj je v nebesih. Takega mislim, ki bi skrbel zate... in zame... Potem bi mi ne bilo treba več hoditi v službo... Razumeš?«

Deček je trdo molčal. A že zgolj po tem je Stina čutila, da je vse razumel. Morda bolj, kot je ona pričakovala. Vse, kar mu je bilo zadnji čas zagonetka in ga je navdajalo z začudenjem, mu je zdaj bolešno jasno stopilo pred oči. Česar ni mogel doumeti s svojo pametjo, mu je povedal čut, ki ga ni varal. Materina zaskrbljenost zadnje tedne, njena velikodušnost tisti večer... Nova knjiga, paličica sladkorja, vrtiljak, večerja na razsvetljenem vrtu... Bilo mu je, kakor da mu je nekdo surovo pogazil vse te darove. V dušo mu je leglo grenko razočaranje, občutek prevare, ki ga nič ni moglo ukaniti, niti obljuba, da se materi ne bo treba več truditi. Podzavestno je čutil, da bi mogel mater poslej deliti z nekom, ki ga je mrzil. Pa ni bilo izbire. Odločil se je naglo, brez notranjega boja.

»Nočem!« je dejal tako trdo in odločno, da se je mati zdrznila.

Tega se je bala, a vendar z gotovostjo pričakovala. Ljubi jo, zato... Ob tej misli jo je obšla tiha blaženost. A bila je zadeta kljub temu, kakor

da se ne more sprijazniti s to usodo... Dvignila se je na postelji in se oprla na komolec.

»Poslušaj, Pavlek!« je rekla z zamirajočim glasom. »Saj si razumen deček. Ne zaslužiš dovolj... moral bi pustiti učenje...«

Utihnila je, kakor da ji je notranji jok pretrgal besedo.

»Ne!«

»Mislila sem, da postaneš gospod,« je poizkusila zadnje, s poslednjim naporom svojih duševnih moči. »Tako se boš pa moral učiti za čevljarja.«

»Naj!«

Pavlek je bil trd. Ležal je vznak in bolščal v strop, uporno čelo se mu je mrščilo, šobil je ustnice, hkrati se je z muko zadrževal, da ni planil v neutolažljiv jok. Na vsako materino besedo je imel en sam odgovor: ne! Tudi za čevljarja, tudi za kovača — naj! Kaj je njemu to!

Gospa Stina je obupana umolknila. Zajokala je iz občutka poraza in notranje izčrpanosti. Tiho, z obrazom v blazine, da bi je otrok ne slišal, so ji tekle solze. Bilo ji je stokrat hudo, da otrokove odločitve ni mogla sprejeti za končno veljavno. Zdaj si ni več tajila, da gre tudi zanjo, predvsem zanjo, za njena neutešena čustva. Vse drugo je bilo poslikano platno, za katero se je strahopetno skrila.

Poženel je čakal gospo Stino več dni zapored, a mu je vselej ubežala. Kaj naj mu reče? Lagati mu ni smela, a še teže bi mu povedala resnico. Slednjič jo je ulovil.

»Mudi se mi,« je zajecljala.

»Do doma te lahko pospremim.«

»Ne grem domov. Novo stanovanje iščem.«

Zardela je, ko je Poženelov pogled začutila na svojem licu. Res je včasih mislila, da bi najela cenejše stanovanje, a ta večer si je le v sili izmislila tak izgovor. Besed ni hotela ne mogla preklicati. Naj si le misli, kar hoče. Vsa zmedena je na slepo krenila skozi mesto. Poženel se ni poslovil; hodil je ob njeni strani, zdaj pa zdaj jo je ošinil izpod čela.

»Seliš se?«

»Da.«

»Zakaj?«

Gospa Stina je dolgo molčala. Zašla je v zagato. Ako izreče prvo besedo, bo morala reči tudi drugo in zadnjo. Težko ji je bilo, a vendar ni hotela še dlje slepomišiti in lagati.

»Že prej bi bila morala to storiti,« je rekla zamolklo. »Predaleč od šole je in od trgovine. Poleg tega ne izhajam. Rada bi nekaj prihranila. Vedno več me bodo stale šole.«

Stisnila je ramena in pridržala dih, kakor da je izrekla nekaj usodnega. Šele tedaj se je zavedela, da mu je besedo položila na jezik. Izrekel bo, česar je že dolgo pričakovala in se v tistem trenutku bala.

»Saj se morda najde še kak drug način, da si lahko pomagaš,« je dejal negotovo.

»Ne!« je rekla naglo in stresnila z glavo; ni ga hotela razumeti. »Otroka ne dam v zavod. Nočem se ločiti od njega.«

»Zakaj naj bi otroka dala v zavod?« je Poženelu nekam zaneseno zapel glas. »Zakaj naj bi se ločila od njega?« Ustavil se je za trenutek. Stina ga ni pogledala, strmela je v pot, čakala nadaljnjih besed in nadaljevala hojo. Poženel jo je znova dohitel. »Menda me razumeš, kaj mislim,« je nadaljeval s tesnobnim glasom, kakor da mu zastaja srcé. »Moje čustvo do tebe se ni spremenilo...« Premolknil je, kakor da se je prestrašil njenega obraza, ki je pobledel. »Saj si to zadnji čas lahko uganila,« je zopet povzel, »in že naprej veš, kaj hočem reči... Čakam le tvojega odgovora...«

Gospa Stina je s pridržanim dihom stopala dalje, le koraki so ji bili zmeraj hitrejši, kakor da hoče pred nečim ubežati. Bala se je tega trenutka, veselila se ga je, zdaj je bilo končno izgovorjeno. Več ni bilo potrebno. Za hip ji je bilo, kakor da se nadaljuje omama ljubezni izpred let in je bilo vse, kar se je vmes zgodilo, le sanje ene noči. To je trajalo le za trenutek. Če bi vse lahko izbrisala, otroka ni mogla, on je bil tu. Videla je njegovo namrščeno čelo, slišala njegov trdi: ne! Kaj naj mu odgovori? Poženel čaka odgovora. Moj Bog, kaj naj mu odgovori? Ni našla besed ne glasu, stiskala je ustnice in molčala.

Poženel je bil ves zmeden od njenega molka. Rekel je še nekaj besed, a kakor da se je prestrašil lastnega, zamirajočega glasu, je nenadoma umolknil... Nista se zavedela, kdaj sta v nastajajočem večeru zapustila zadnje ulice in stopila v kostanjev drevored. Poslednji žarki so se rdeči precejali skozi zeleno listje, od debel so padale dolge sence na pot. Stina je gledala v tla, kakor da šteje, koliko korakov je od ene sence do druge... V resnici pa ni videla senc. Pred očmi so ji plavale pravkar izgovorjene besede, kakor da so dobile meso in kri.

»Stina! Če ne moreš reči da, reci vsaj ne!«

Ustavila se je, si položila dlan na srce, ki ji je močno razbijalo, in ga obupno pogledala.

»Saj veš, da ne odločam sama. Pomisli na otroka! Ne bi mu hotela zagreniti mladosti.«

Poženel jo je gledal; bilo mu je, kakor da mu srcé visi na nitki. Pol obraza ji je obsevala večerna zarja, a pol ga je bilo v senci. Ne le iz njenih ust, iz cele njene postave je govorila mati, ne ljubica. Njena prikazen je bila tako lepa, da si jo je le še huje poželed.

»Saj... saj... otrok bi mi bil... kakor da je moj...«

Šla sta dalje. Pri zadnjih drevesih je Stini za trenutek zastala noga. Na desni se je cepila vozna pot, se vila med njivami in po ovinku nazaj

v mesto. Nehote, napol zavedno je stopila nanjo, ki je vodila med porušenim zidom in zeleno sečjo.

»Vem, vem,« je dejala čez dolgo, z boleščjo v glasu. »A dopovej otroku! On misli po svoje. Prav za prav ne misli, ampak le čuti. In to je še hujše.«

Da, da. Poženel ni mogel premagati razburjenosti; čutil je, da se mu noge tresejo v kolenih. Da, otrok! Zaman si je prigovarjal vse dni, da se mu bo že privadil. Stininim besedam ni mogel ugovarjati. Ne, otrokovega srca ni mogoče kupiti s tablico čokolade. Bil je potrft in užaljen, dasi ni mogel nikogar kriviti svojega poraza.

»Torej to pomeni — ne?« je vprašal.

Gospa Stina je obstala tik ob zeleni seči. Bila je bleđa, ustnice so ji krčevito trepetale.

»Tega nisem dejala,« je rekla s pojemajočim glasom. »Ne morem reči ne, ne morem reči da. Ali se tako mudi?« je obupno vzkliknila. In potem, kakor da je prepadena sama nad seboj: »Počakaj še nekoliko... ako moreš... Morda se kaj spremeni...«

Kaj se bo spremenilo? Bil je le beg pred dušno stisko. Ni se mu mogla ne hotela za vedno odpovedati. Izgovorila je in zamižala, kakor da ne more gledati Poženelovega obraza ne pokrajine pred seboj in se vsa pogreza nekam vase. Desnica ji je segla na čelo, kakor da si hoče obrisati drobne kapljice znoja. Moj Bog, kaj dela? Kaj govori? Bilo je prvič po tolikih letih, da je razgalila svoja čustva. A ni mogla drugače! Ni mogla drugače!

Iznenada so se je oklenile moške roke, začutila je poljub na ustnicah. Zdrznila se je in zaprepaščena zastrmela v Poženela. Njene besede so mu razburkale strast, ki jo je dotlej z razumom krotil. A ni ga pahnila od sebe, bila je preveč omamljena; voljna, brez moči se je nekaj trenutkov vdajala njegovemu objemu. Padala je v brezno omotičnih vonjav, ki so ji pijanili čute... Slednjič se je zdramila in se mu trepetaje trgala iz rok.

Prosim, ne! Ne, ne! Domov moram. Pozno je že, preveč sem se zamudila... Pavlek je sam...«

Jezik se ji je neubogljivo obračal v ustih. Vsa zardela, do dna duše vznemirjena je odšla dalje po poljski poti. Hodila je tako naglo, kakor da beži.

Kakor da se nič ni zgodilo, ji je Poženel govoril vsakdanjosti. Glas se mu je tresel, od tihega zmagoslavja mu je pelo srcé. Stina ga je komaj poslušala, bila je vsa zatopljena v svojo notranjost. Dotlej bi bila najrajši še sebi zatajila, da tega človeka ljubi, zdaj je še njemu priznala. Premagalo jo je čustvo, zašla je v zagato, a ni vedela poti iz nje.

»Kaj praviš, Stina?«

Zbegana ga je pogledala. Pripovedoval ji je o neki razstavi pohištva. Kaj naj reče? ... Dospela sta v mesto. Ob straneh so stale hišice z vrtovi.

»Tu se posloviva,« je rekla in mu dala roko.

»Ali si huda?«

»Zakaj?« Rزتreseno je gledala po mladih drevesih za zeleno ograjo. »Ne smeva se prepogosto videti ... Za zdaj ... Saj razumeš ...«

In je naglo odšla. Poženel je stal na razpotju in gledal za njo. Plavalala je po ulici kot rjav metulj, noge so ji bile kot pijane. Ni se ozrla.

Stari Majer je umrl. »Po kratkem in težkem trpljenju«, kakor je stalo na osmrtnici, ki jo je Stina prejela. Te pozornosti ni pričakovala; bila jo je vesela, kakor jo je prej bolel prezir. Hkrati se je tudi vznemirila. Obisk, izraz sožalja — morala se bo pretvarjati, zakaj do starca ni imela nikakega čustvenega odnosa. Odkar je bila odbila njihovo pomoč, so si bili kot tujci. Zamerili so ji, da je šla za blagajničarko. Le zadnjega pol leta je gospa Klara kdaj pa kdaj pričakala Pavleka, se razgovarjala z njim in mu kupila bonbonov. Stina je bila začudena nad tem; ni jim zaupala, za vsakim njihovim početjem je vohala kako zasedo.

»Stari oče je umrl,« je povedala Pavleku.

Stari oče? Dečku je bil tako tuj kakor vsak človek, ki ga je samo enkrat videl in mu je potem za vedno izginil izpred oči. Nekoč mu ga je bila pokazala mati. Ves trd je sedel v avtomobilu, lica so mu obraščali sivi zalizki, stroge oči so mu strmele v daljavo. Trenutek — že je bil mimo. Bežna predstava, ki jo je spremljal občutek rahlega neugodja. Bil je nagonsko zajel, da med materjo in tem človekom leži neka senca ... Zdaj ga je zanimala zgolj vnanja plat tega dogodka.

»Ali pojdeva kropit?«

»Da. Tudi za pogrebom pojdeva.«

Med obedom sta molčala, materi se je v mislih mračilo čelo. Tiste dni je bila vsa zamrežena v nasprotja čustev, v zmedo računov in števil. Ne bo zmogla, naj se tudi muči do belih kosti. Ne bo zmogla ... Stari Majer je bil bogat. Sinovom in hčeram je izplačal deleže, ostal mu je še kup denarja, ki ga je imel naloženega v bankah. Ali se je starec na smrtni postelji omečil in se spomnil Pavleka? Ta misel bi jo bila še pred letom z radostjo prevzela, zdaj pa se je zdrznila nad njo. Kaj, ako ne bo mogla obrzdati svojega čustva? Ne pred seboj, ne pred ljudmi bi ne mogla opravičiti tega koraka.

»Ne hodi nikamor!« je rekla Pavleku, ko je odhajala. »Kmalu se vrnem. Medtem se preobleci!«

Majerjevi so stanovali v veliki, starinski hiši. Gospa Stina je bila le enkrat v nji, pred leti, ko se je bila šla priporočat za službo. Takrat

kot zdaj jo je obšel mraz po hrbtu, ko je stopila v nizko, prostorno vežo, v katero je le skozi šipe v vratih padalo nekaj sive svetlobe.

Zastala ji je noga, čudno jo je stisnilo za srce. Saj prej ni verjela, da bo to tako težko. Strmo se je vzravnala in odšla po stopnicah, ki so bile pregrnjene z rdečo preprogo. V naročju je tiščala šopek cvetic, kakor da jih privija na srce, z desnico je vodila Pavleka.

Sprejemnica je bila spremenjena v mrliško sobo. Pred njo sta stala dva v črno oblečena gospoda in se tiho pogovarjala. Priklonila sta se ji, nemo jima je odzdravila. Pokazala sta ji na vrata, ki so bila obrobljena s črnim tulom.

Vstopila je. Črno platno, ki je obrobjeno z zlatimi resami v gubah težko padalo od stropa do tal. Mrlič je bil sam. Ležal je v odprti krsti med šestimi svečami, katerih vonj se je mešal z mrliškim duhom. Venci s trakovi, na njih zlati napisi.

Gospa Stina mu je k nogam položila svoj šopek. Zmedena, s tresočo se roko ga je pokropila, nato je molila. Pavlek je tiho šepetaje prebiral napise na trakovih. Potem se je s podmolklo grozo pred skrivnostjo smrti, kakršno občutijo le otroci, zagledal v obraz starca. Bil je zelo različen od tistega, ki si ga je bil ohranil v spominu. Srepe oči so mu zdaj počivale pod vekami, skrbno počesani zalizki so mu od upalih lic padali skoraj na ramena.

Tudi Stina med molitvijo ves čas ni umaknila pogleda od mrliča, krčevito so ji trepetale ustnice. Med šepetanjem očenašev so se ji prikazovale najrazličnejše podobe. Stari Majer —kakor ga je nekoč prvič videla v tisti sobi. Visok in vzravn, srepi pogled ji je prodiral v dno duše. In pozneje — grozen v srdu, ko jo je imenoval vlačugo in ji zadnjo plačo odštél na mizo... Zdaj leži pred njo, negiben mrlič, brez zavesti in moči, na pol pogreznjen v krsto. Ne, saj ni čutila niti sence maščevalnosti. Skušala ga je razumeti in mu odpustila, četudi ni pozabila. Zasmilil se ji je v svoji nebogljenosti. Tu kleči, moli in razmišlja, a da bi ga tudi preklinjala, ne bi se mogel dvigniti in jo napoditi. Prvič v življenju jo je obšla drhtavica pred temno veličino in tragiko smrti.

Stopila je na hodnik; najrajši bi bila odšla in na ulici počakala pogreba, tedaj ji je prišla naproti stara Majerica. Črna obleka, dolg pajčolan, togi izraz na obrazu — bila je podobna srednjeveški sohi. Ob pogledu nanjo se je Stini od sočutja omehčalo srce.

»O mati!« je tiho zaječala. »Moje globoko sožalje...«

»Hvala!« Starka ji je krepko stisnila roko. »Prav je, da si prišla.«

Gospo Klaro je premagala žalost, glavo je nagnila na snahino ramo. Kazalo je, da je pozabila na njuno poslednje srečanje. Čez trenutek se je zopet vzravnala in se vsa odela v dostojanstveno žalovanje, ki ne dovoljuje niti solz niti nasmeha.

Dr. J. E. Bor | Pregled slovaške književnosti v l. 1939-40

Preteklo in polpreteklo leto sta pomenili zgodovinsko razdobje v življenju slovaškega naroda. Divji vihar svetovnih dogajanj se je prenesel tudi na našo rodno zemljo in vsak hip je grozil demon uničenja, da bo zajel tudi slovaško celoto. Slovaški narod je postal igralec in opazovalec tega svetovnega gledališča, v katerem so se menjavali usodni dogodki drug za drugim. Borba se je končala zmagovito za slovaški življenja zmožni narod, ki raste iz samega sebe in si odslej daje sam svojo smer. Izpolnile so se sanje naših velikih narodnih buditeljev — Bernolaka, Štura, Vajanskega, Hlinke, vroče težnje celih pokolenj delavcev na »dedni narodni njivi«. Porodila se je samostojna slovaška država, Slovaška republika. Slovaški kolektiv se je vključil v koncert samostojnih srednjeevropskih držav z vsemi prilastki moderne države. To vzvišeno zgodovinsko gibanje, odločitev za samoohrano, se ni dotaknilo negativno ustvarjajoče slovaške duše ter ni pustilo za sabo rušeče stopnje v duhovnih in literarnih vrenjih. Da, prav narobe. Slovaška duša ni mogla ostati brezbrizna ob krizi evropske zgodovine, ob prelomu vrednot in mednarodnih pogodb, ob zlomu Češkoslovaške države ter ob samobitnih možnostih, ki so nastale iz tega. V času sedanje netrdnosti vsega je slovaška politika pokazala, da je na višku, da je brezkompromisna, da gleda naprej in da je stvarna. Taka je postala zadnjega časa v slovaškem tvornem razmahu predvsem poezija, ki je sedaj vse bolj neposredna, organsko rastoča iz novih virov časovne inspiracije in motivacije, manj pa proza ter zopet več literarna veda, rešujoča podrobno sodobne in perspektivično dosegljive probleme.

Leto tesnobe in sproščenosti je velikopotezno zrcalil v svojih pesmih predstavnik današnje slovaške poezije Valentin Beniak v knjigi Vigilija (Vigilia, knjižica Slov. pohladov 1939). Je to pesniški dnevnik nekoga, ki se je znal identificirati z narodom in njegovo problematiko, njegovo boleščjo in upi. Je to brevir novega slovaškega nacionalizma in novih stvarnosti, premišljenih in ustvarjenih močno in udarno. Je to knjiga nenavadnih pesniških navdihov in visokih duhovnih napetosti. Napolnjuje jo kristalna ljubezen, čista vera in neposrednost, ki rasto iz tega, kar bi lahko imenovali — rekonstrukcijo atmosfere, njen lirično pesniški ozon, ki razvonjava nehote bralčevo bit. Stara dejstva so osvetljena na nov način, zunanji relief se umika pred žgočo sondo druge, nevidne realnosti. Nad intimno plastjo se dviga stavba resničnosti z vse bolj razsežno vrednostjo. Lirična prvina zbirke je okrepljena s preroškim daljnovidstvom in globokostjo, kakor je opozoril že dr. Mečiar.

Po intonaciji se k Beniaku približuje Jan Kostra z zbirko »Moja domovina« (Moja rodná, Matica Slovenska 1939). Razdelitev zbirke na dva dela: Moja domovina ter Mrk pesmi izvira iz dvojnosti inspiracije in vsebinske osnove. Prvi del zbirke vsebuje spomine na otroški svet,

njega zanimanja, lepoto in minljivost, povezano na draga mesta, osebe, predmete in predvsem prostore vseh teh dogodkov: na lepoto rodne zemlje, ki jo je pesnik spet odkril v perspektivi daljčasne brezbriznosti. »Ti, bosa moja kraljica, / pastirička jagnet najboljših, / svetnica, vsa žareča v soncu, / perica podpasana / na bregu najslajših vodá«. V drugem delu odmeva nemir časa, ki ograža samo osnovo ustvarjanja in poezije, fantóm vojske, ki namesto peresa tlači v roko orožje. Potrebo moči, dejanja poudarja z aktivističnim bojem ter s pravo ceno smisla za dolžnosti. Svežost, duhovnost, nova pesniška beseda in svojevrstna tehnika verza, polna udarnosti, lirične emocije in nazornosti, vse to je opozorilo javnost na mladega lirika in dvignilo njegovo lirično tvorbo v slovaški književnosti na vidno mesto. Kostra postaja najsilnejši pesniški pojav skupine ljudi, ki so se oglasili k besedi pred osmimi leti. — Živo podobo burnih dogodkov, ki jih je pripravljala tesnoba, boleost, strah, jeza, razburjenost in spet upanje v prihodnost, podaja dokumentarna antologija »Pred ognjenim zmajem« (Pred ohnivý drakom. Miestny Odbor Matice Slovenskej v Bratislave). Je to vsestranski duhovni pogled na dogodke, ki so imeli temeljni pomen za biti ali nebiti slovaškega naroda, napojen z duhom, vrenjem in nemirom rodne zemlje. Ta kritični izbor jasno kaže glavni izvir slovaške poezije, zaupno in tesno spete že od davnaj z usodo kolektiva, čeprav je pri tem zanemarjala »modne« pesniške motive, prihajajoče iz inozemstva. Pesnik Novomeský je opozoril prikupno nase z zbirko »Svetniki za vasjo« (Svätý za dedinou), ki pomeni korak naprej v njegovi tvorbi. Rudolf Dilong, predstavnik slovaškega surrealizma, je izdal tri knjige, ki pa so bile različno sprejete od kritike in javnosti. »Jaz, sveti Frančišek« (Ja, svätý František), Mesto z rožo (Mesto s růžou) in Muškát (Ria Vale). Dilong je nadarjen pesnik, toda v zadnjem času se mu očita preveliko uveljavljanje slikovitosti na škodo drugih duhovnih možnosti ter lov za efekti, ki niso v ravnotežju z njegovo nadarjenostjo. Po Dilongovi iniciativi je začel izhajati namesto ukinjenega »Pramena« pri Urbaneku časopis »Novo slovo« (Nova beseda). Dilong je frančiškan. Njegov redovni tovariš Svätoslav Vengel se je predstavil že z drugo zbirko »Vstop na goro Tabor« (Vystup na horu Tabor, Edicia Lipa), v kateri prijateljsko in pesniško nazorno opeva temeljna življenjska vprašanja. V harmoničnem spajanju meditacije in nežnega lirizma je mik in draž te zbirke, spadajoče v duhovno okolje, iz katerega je pesnik izšel. Priložnostni pesniki, kakor so na pr. J. Milov z zbirko »Zatišje« (Zavetrie, Trenčín, 1940), in Ladislav Hohoš s knjigo »Verujte!« (Verte! Spol. sv. Vojtecha) bogaté pesniško žetev zadnjega leta bolj po tematski strani kakor pa po umetniško-ustvarjajoči. Ni v njih še v celoti premagan primitivni napor za lastno misel, obliko in svojevrstno razlago sveta. Izmed starejših pesnikov so bili izdani dragoceni izbori in zbrani spisi tako M. Razusa, A. Sladkoviča in Jana Kraľa s komentarjem dr. Mečiarja.

Pričevanje o časih, ki smo jih vsi preživljali z največjo pozornostjo, podaja v prozi T. J. Gašpar v svoji nevsakdanji knjigi »Veliko leto«

(Velký Rok, izdala Matica Slovenska). Gašpar odkriva železno nujnost dogodkov s sentencami, napadi in analizo ter podaja pravi smisel prehoda slovaškega javnega življenja. Beleži, opazuje, vrednoti, kritizira in veruje. Bil je po pravici označen za »vest svojega naroda«. Gašpar se je s svojo poslednjo tvorbo postavil popolnoma v službo slovaške republike kot slovaškega kolektiva. Slavi dobre sile in razvema zgodovinsko tvorne moči in vrednote. Gibajoča sila vseh njegovih člankov je ljubezen do naroda, vera v njegovo bodočnost in topel optimizem, ki zavrača dvomeče in maloverne egoiste. Pestrost knjige je podana z raznovrstnostjo člankov. V Gašparju živi kult velikih osebnosti, kakor so Hlinka, Tiso, Čatloš itd. ter tipičnih realnosti, ki se vežejo naravnost na režim, kakor so n. pr. Hlinkova garda, Hlinkova mladina, Stranka ter druge nove slovaške stvarnosti. Rekonstrukcija dogodkov v zvezi z rojstvom slovaške samostojnosti podaja reportaža Karla Murgaša »Narod med Donavo in Karpati« (Narod medzi Dunajom a Karpátami). So to zapiski o razgibanih dneh, tednih in mesecih. Odsekano, toda nazorno. Murgaš govori samo to, kar je sam videl, čutil in doživel. Smatra se za vojaka, avantgardista. Mestoma je dobro izrazil globok pogled, idealistično vero in novinarsko spretnost. Njegova knjiga ima dokumentarno ceno, je pisana zanimivo, čeprav včasih lomi čudno po svoje zgodovinska dejstva. Nekateri odlomki imajo svežost in neposrednost dnevnika. — Novost je knjiga Alojza Miškoviča »Popravljená krivica« (Napravená krivda). V nji načenna vprašanje zopet k domovini vrnjenih spiško-oravskih okrajev, ki so bili prej pod Poljsko. Miškovič poudarja s statistikami, zemljevidi in z razborom jezika ter tuje literature materinsko pripadnost tega ozemlja k Slovaški. Tako je storil zaslužno delo, obenem pa tudi pionirsko. Miškovič nima namreč znanstvenih ambicij, čeprav je stvarno nabral veliko novega gradiva. Tudi ni njegova knjiga že rešitev tega vprašanja, temveč samo napotek k reševanju. Dr. Bartek je napisal knjigi zanimiv uvod. — Knjigo humorističnih črtic »Sonce nad zemljo« (Solnce nad zemou, Trnava, Urbanek) je izdal Andrej Dobrota, ki je tip nekakšnega novega kukučinskega pripovednika. Dobrota ima lahek slog, bogato besedo in svež humor. Prva izdaja je bila takoj razprodana, kajti Dobrota je udaril na ton, ki vsem ugaja ter je naravnost iskan, da razvedri sivo vsakdanjo monotonost. Repertoar zgodovinskih povesti je povečala knjiga znanega Jozefa Braneckega »Trenčín, Trnava«.

Mladi novelist Štefan Graf je prišel z romanom »Borba« (Zapas, Matica Slovenska), v katerem obdeluje snov iz mestnega okolja v okviru usode malega uradnika ter je tako z njim plačal davek tako imenovanim romanom s sociološko usmerjenostjo. Graf je dober analitični opazovalec človeške bede ter negativnih pojavov slovaškega življenja (recimo — židovstva), toda njegove šolske označbe so večkrat glose ter se utapljuje v banalnosti, njegova ponosna koncepcija ni v ravnotežju z umetniškim izrazom. V stavbi oseb, zgodbe, v reševanju zapletov je dosti elementarnih napak, toda zato še ni treba delati križa nad pripovedno bodoč-

nostjo mladega avtorja, saj ima ponekod in včasih dober zamislek ter ustvarjajoč razmah.

Na Mazačevem natečaju je bil nagrajen roman nadarjenega pesnika Ludo Ondrejova »Jerguš Lapin«. V njem slavi pisatelj junaškega primitivca, janošikovskega, razbojniškega kova, ki vsemu navkljub zmagovito prenaša svoje življenje. Jerguš Lapin je zapleten v neskončno vrsto nezgod, toda ne podleže ne nevarnostim svetovne vojne ne boljševiske revolucije. Je naravnost legendarna postava, katerega ne more nič prevariti, ne izdaja ne smrt najbližnjih. Velik delež pri uspehu tega romana je pripisati slikoviti transpoziciji ter pesniškemu lirizmu, toda Ondrejov je kljub temu znal psihološko prepričati o usodi svojega junaka. V tem je njegova sila. Obenem pa je tudi istočasno prikazal večno lepoto prirode z gorami, potoki, samoto, boj s kvarnimi risi civilizacije in egoizmom modernega človeka, notranje razbitega in nediscipliniranega. Ondrejov je svojo zidealizirano predstavo umno presadil v razore živega življenja, v čemer je njegova velika vrednota. Iz snovi, ki je bila že večkrat obdelana po vzoru Janošika, je znal ustvariti novo bitje. Kult junakov, ki cvete v današnjem evropskem življenjepisnem romanu, je dobil tu novo inačico, ki se ne plaši pred anonimnostjo in sega prav v dno narodne domišljije, da bi iz njenih bogatih izvirov ustvarila novo postavo. — Uspeli novelistični poizkus pomeni tudi zbirka novel J. H. Čajka »Naočniki« (Okuliare, Spolok Sv. Vojtecha). Čajka ne zna vedno neposredno in nazorno zajeti življenje, ima pa smisel za sodobno slikanje vaškega človeka, ki je postal bolj problematičen in bolj raznolik ob novem, kompliciranjšem duhovnem in snovnem življenju. Slogovni mehanizem beži pred nami včasih v praznini, največkrat pa se drži na površini stvari. Smo tu v oblasti nekakšnega razrednega impresionizma. Mislim, da ima Čajka, ki se je sedaj oglasil k besedi, pred seboj literarno bodočnost ter nikakor ni brezdušen in izumetničen.

V vseletno bilanco se pozitivno uvršča sedaj tudi slovaška znanstvena literatura. Filozofsko znanstveno knjigo s posebnim pogledom na slovaško državo je izdal docent dr. Št. Polakovič »K temeljem slovaške države. Filozofski eseji« (K základom slovenského štátu). V osnovi je to načrt ideologije slovaškega naroda in države. Polakovič prikazuje vznik slovaške države kot naravno nujnost tradicijskih borb, kot plod nacionalistične revolucije, ki korenini v Bernolakovcih, kot logično zahtevo prirodnega prava ter upor proti škodljivcem slovaške rase. Polakovič je živ, nenavadno prožen in podkovan intelektualec. Prirodni red veže z nadprirodnim, meditacijo z intuicijo, knjižno znanost s pogledom na živo življenje. Opravlja službo znanosti o življenju in njega problemih, ki zahtevajo takojšnjih odgovorov in rešitev. Polakovič ni tip knjižnega molja ali muzejskega učenjaka, zaprtega v slonokoščeni stolp lastnih abstrakcij in jalovega teoretiziranja, temveč je praktičen filozof, realen, dobro pripravljen proti poceni invektivam in abstraktno knjižni neživljenjskosti. Znanstveno vrednoto dela mu zvišuje še tudi zmožnost navdušenja, občudovanja in ljubezni. Polakovič ve, da se moremo pred

svetom uveljaviti s samoraslo kulturo in nrvnostjo, osnovano na tradicijskem krščanskem duhu slovaške preteklosti. Polakovič je s svojo knjigo postavil duhovno filozofsko opravičenost naši narodni samobitnosti, poleg tega pa je vnaprej narisal tudi smernice, kam naj se razvijamo v bodočnosti. Je to v skladu z našim pogledom na poslanstvo pesništva in prave filozofije. Čisto filozofični duh naj stopa pred razvojem, naj ga sluti in napoveduje. Vsak drug način filozofije je samo znanstven in dokumentaričen.

Končno je dobil celotno razlago in monografično vrednotenje največji pesnik slovaške minulosti Hviezdoslav v delih A. Kostolneha in dr. St. Mečiar. A. Kostolný »O Hviezdoslavovi tvorbi« (O H. tvorbe) se je lotil monografično obdelati pesnikovo delo. Mestoma zanimivo osvetljuje Hviezdoslavljevo poezijo, katere pa še ni pravilno ocenil in končno veljavno ovrednotil. Celotna pesnikova podoba je megljena, ostala je v povprečnosti. Kritika mu je očitala porabo teorij, ki so že zastarele, kakor fonetike in pozitivistične metrike. Dr. St. Mečiar je imel manjše ambicije, pa je zato bil srečnejši. Izbral si je klasično Hviezdoslavoljevo pesniško delo »Hajnikova žena« in jo razbral na 230 straneh na analitični način ter jo kritično ovrednotil. Njegovo delo je zelo temeljito ter pri nas novo po zasnovi in metodi, pisano z edinstvenim elanom, smislom in razumevanjem stvari. Mečiar je brezkompromisno obračunal s predsodki svojih predhodnikov, problem je postavil v vsej obsežnosti in svojo tezo razvil možato, globoko in stvarno. Dr. Mečiar je prožen in odgovoren ocenjevalec, ki ima svojo lastno iniciativo in voditeljske zmožnosti, s katerimi pozitivno posega v stavbo nove duhovne kulturne Slovaške. Mečiar je eden izmed teh, ki so se nesebično postavili v službo nadosebnih in nadčasnih vrednot. Tudi »Slovensky Pohľady« so pod njegovim uredništvom dobili življenjsko svežost in širino področij.

Skoraj istočasno sta izšli knjigi M. Bakošova »Razvoj slovaškega verza (Vývin slovenského verša, Matica Slovenska), ter J. K. Šmalova »Življenje v besedi« (Život v slove, Edicia Svetlo 1939). Bakoš se je lotil sintetične podobe razvoja slovaškega verza v duhu formalistične metode. J. K. Šmalov pa je zajel podobo in delo pisatelja Miloša Urbana. Šmalov je nadarjeni kritik, razgledan in globok. Ima svojevrstno metodo in koncepcijo. Proti diletanstvu in ozkemu pojmovanju literature postavlja duhovni univerzalizem. Na originalen način zna povezati tudi lirično prvino z znanstvenimi ugotovitvami. Ni samo analitik, temveč tudi sintetik. Ne ostaja na površini, temveč prihaja tudi k jedru. Dobro ga je označil mladi in duhoviti literarni zgodovinar dr. J. Ambruš: »Šmalov se nam predstavlja kot kritik in estetik z razvitim smislom za lepoto, utemeljitev in resnico, včasih na bloyevski način trga masko farizejstva s primerjavami in slogovnimi podobami, kakor zna pri nas šele zelo malo ljudi (Slov. Poh. 55 letnik, str. 727). — Dr. A. Mraz riše v knjigi »Odlomljena veja« (Odlomená vetva) življenjsko in pisateljsko usodo maršala Petrovskega. Mraz podaja dramatičen lik predstavljenega ter notranjo podobo njegovih novel in črtic.

Kulturno narodno poslanstvo Bernolakovcev je razbral dr. Zlatoš v knjigi »Sveto pismo Bernolakovcev« (Pismo sväté Bernolákovcov, Spolok sv. Vejtecha). V njej prinaša več novih podrobnosti ter nazorno osvetljuje postavo Juraja Palkoviča. Za važno moramo smatrati knjigo V. Riesa o Fr. Rihardu Osvaldu, A. Pražaka o Literarni Levoči ter zlasti knjigo dr. Fr. Hruškoveškega »Slovaška zgodovina« (Slovenské dejiny). Razvoj otroške osebnosti pa je na svojevrsten način zajel in opisal prof. dr. Anton Weis-Nägl.

Nenavadno ploden pa je bil zadnji čas za otroško književnost. Maria Razusova-Martakova, priložnostna pesnica in prevajalka, je izdala knjigo »Od pomladi do zime« (Od jara do zimy), ki je zasnovana v duhu sodobne mladinske literature, podčrtavajoč nadprirodne prvine. Imenoma moramo navesti tudi J. Vodražka »O strahu«, E. Philadelphia »Trije dečki modrijani« (Traja chlapci mudraci), J. Zvonarika (o. sv. Ilju) itd.

Med prevajalci se je zaslužno vpeljal nežni lirik Koloman Geraldini, ki je prepesnil zbirko slovenskih modernih pesmi pod naslovom »Pesmi izpod Triglava« ter prevedel Sedmakovo povest »Kaplan Martin Čedermac«. Geraldini ima vse pogoje za uspelo prevajanje in razlaganje pomembnih del iz slovenske književnosti. Njegovi prevodi so doživeli velik odmev v občinstvu in dobre ocene.

Med znanstvenimi knjigami lahko imenujemo tudi zdravniško knjigo J. Ledenyga »Taje za raztelesenje« (Pitevné cvičenia), katerih tretji del je izšel. V. Pražak v podrobnostih raziskuje tujerodne motive v slovaški ljudski umetnosti. »Italijanski ornamenti v slovaških ljudskih našivnih« (Taliánské ornamenty v slovenskej ľudovej výšivke). Narodno gospodarsko literaturo bogatí knjiga V. Žufa »Podjetje — živ organizem« (Podnik — živý organizmus). Zaslužno delo izpolnjuje Narodopisni zbornik (Narodopisný sborník) kakor tudi Filozofični zbornik (Filozofický sborník), združujoč elito mladih filozofov, ki hočejo ustvariti filozofsko doktrino v duhu slovaškega narodnega genija. »Pravila slovaškega pravopisa« (Pravidla slovenského pravopisu), ki jih izdaja Matica, napredujejo dalje ter utrjujejo slovaške jezikovne zakone.

Voditelj ameriške delegacije, predsednik Slovaške Matice in priznani pisatelj in umetnik J. C. Hronský je oživel svoje spomine na življenje in usodo ameriških Slovakov v knjigi »Pot po slovaški Ameriki« (Cesta slovenskou Amerikou). Ni to samo pestra podoba, temveč obenem tudi živa evokacija. Najlepše strani so tiste, kjer Hronský opeva domotožje po Slovaški, ki se je v daljavi še bolj razrastlo. Je to nov razvoj slovaške potopisne literature, ki se odmika puhlemu komentiranju in izpisovanju podatkov. Kakšen razvoj je prešel Hronský pri nas od — Kompanka!

Samo nekako mimogrede omenjamo še gledališko igro J. Hollega »Černova«. Gledališke in zlasti ljudske igre pri nas kar cveto. Lahko bi jih navedli imenoma kar cele serije. Nanje ima monopol založba Urbanek v Trnavi.

Iz rokopisa T. D.

Književnost

Severin Šali, *Slap tišine*. Jugoslov. knjigarna, Ljubljana 1940. Str. 77, 80.

Lirična pesem ima v umetnosti svoje prav posebno mesto, ki se skoraj bistveno razlikuje od prostora ostale pesmi in seveda od celotne proze. Kakor da je lirika nekaka umetnost v umetnosti. Takega posebnega položaja se zaveda tudi kritika. Pri obravnavanju romana si je na jasnem o odnosu vsebine in oblike: gre za vsebino, in to v celoti in v posameznih stavkih ter besedah. Drugače je v pesmi, zlasti v lirični pesmi: tu je prvotna danost oblika, vsebina zaostane po važnosti kot v gotski umetnosti postranska postava za osrednjo. Vendar se prav tu prikaže zamotanost lirike. Doslednost umetniškega ustvarjanja namreč zahteva, da vsaka umetnost nekaj pove, da ima svoj izvor v izpovedi neke osebe in dobe in je torej življenjsko vezana. Lirična pesem te zahteve na videz ne uresničuje, ker ji je izhodišče oblika — zvok. A le na videz! Pojmovati jo je treba kot krajšavo v ornamentu ali kot vodilni motiv v glasbi: celotno nastrojenje pesnika se je izrazilo v izseku, ki pa je zaživel svoje življenje in zdaj izven umetnika predstavlja v sebi zaključeno obliko — brez nastanka, brez smisla, brez konca kot jutranja zarja ali cvet na travniku. Izhodišče kritiku lirične pesmi je torej oblika, pot ga privede v vsebino, od tu — rekel bi — metafizično pogleda onkraj pesmi na umetnika, nato se spet vrne k obliki, in to zdaj k njej kot izrazu, fenomenu celotnega bivanja. Vse to so splošno znani prijemi, ki jih je pri nas najlepše in najbolj dosledno uporabil R. Ložar v znamenitem »Uvodu« v »Slovenski sodobni liriki«. Poslužimo se jih!

Šalijeva pesem izhaja iz preproste oblike. V kitice po štiri vrste se družijo verzi s preprostim ritmom. Večinoma je padajoč z naglasom na vsakem

drugem zlogu, deloma tudi rastoč. Dolžina verzov skoraj ne presega enajsterca, ki lahko velja za Šalijevo osnovno mero. Naglasi na nepoudarjenih zlogih so zelo redki, zadnji naglas ni vedno uresničen, dinamika verza pada s precej visoke napetosti na začetku v sredino in se položno dviga k visokemu koncu. Osebnosten tak verz ni, pač pa zelo naraven. Verzi z ostrim koncem, s poudarkom na osmem in desetem zlogu (»... vseh stvari,« »... ves odpev«) najbrž vsebujejo več dinamike kot verzi s širokim osmim in poudarjenim desetim zlogom (»... ga utrni«, »... ti v naročje«). Iz enajsterca kot dane oblike dosedanje Šalijeve pesmi niti krajše niti daljše vrstice ne prestopajo v posebno ritmiko. Izjema je le »Vrnitev«. Verz se tu skuša razkrojiti v prvine, v posamezne zvočne skupine, ki smejo z enjambementom poseči v drug verz (»mi krajša pot. Otroci iz šole teko. Bosi / lovijo po travi metulje. Kmet, sloneč na kosi,«). Izhod iz forme pa Šaliju ne ugaja, saj je slovenska poezija komaj spet prišla do nje. Zato se tak enjambement oslabi s sledečo rimo, ki vendar poudarja konec verza. Rime v pesmih so večinoma mehke ženske. Manj je moških, dosledno samo v edini dvovrstni pesmi »Verni duši materini« in v edinih dveh trivrstičnih »Žalost«, »Dve pomladi II«. Nikakor pa ni dobro nesmotrno mešanje obojih rim v mnogih pesmih, n. pr. v prelepi »Zimski dan«. V preprostosti kitične forme, kjer je skoraj vsaka vrstica že tudi svet zase, nosijo teža nastrojenja glagoli. Večinoma stoje v nedovršenem sedanjiku, saj se v teh pesmih vse dogaja, a nič še ni prišlo do konca. Prevladujoče število glagolskega jezikovnega gradiva je nedvomno v prid realnosti nastrojenja, ki ga Šalijeva pesem organsko nadaljuje v naši liriki. Pridevnik kot najvažnejši nosilec podobe je z ekspresionizmom izgubil napetost — obstoji še, a kako medlo životari! Njegovo funkcijo je prevzel deloma tudi samostalnik, tretji najvažnejši govorni razpol. Dva samostalnika v Šalijevem verzu sta skoraj v večini, namesto pridevnika kot določevalca podobe ob samostalniku. Iz podobe se je teža prenesla v dogajanje ob glagolskem žarišču v strnjenosti dveh samostojnih bitnosti:

»Zajeti hotel bi v enotnost
stvari in toke te bežeče.«

Strnjenost pa trpi v stavčnih zvezah, ki so za tako gosto nizanje funkcionalno pomembnih besed preohlapne (»nemirna in veselo razigrana«). Mnogi oziralni in drugi zavisni stavki napetost oblike občutno zrahljajo. Ta zrahljanost se še poveča zaradi neskladne rabe primer, tipično v »Ljubavni« (»ti si struna«, »jaz sem lok«, »jaz sem ko izvir«, »ti si ko nasmeh«, »jaz sem ko galeb«, »ti si zvezda«). V splošnem je torej oblika Šalijeve pesmi zelo preprosta kitična oblika realistične pesmi z dinamičnimi glagoli in funkcionalno važnimi samostalniki, kar ustvarja napetost. Sintaktična nedognanost, medla izraznost (»rožnati razcvet«, »mavrična razcvetja«, »slutitve«, »sladkost slutitev«, »zorne deklice so slutnje tkale«) in majhna raba pridevniške podobe ter primere pa so slaba stran njegove oblike, ker se izmikajo načelu smotrnosti v pesniškem liku. — Žal moram še omeniti napaki »odpluje« in »z otroci«.

Pot, ki Šalija vede iz oblike v običajnem pomenu besede v vsebino, je način podajanja motivov. Jasno je, da živi čisti motiv izven estetskega prostora

in da dobi svojo barvo šele v izrazu. Zanimivo je opazovati pri Šaliju, kako daleč je že došel realizem. Sistem pridruževanja pojmov iz različnih logičnih območij je v tej pesmi skoraj izjema, dočim je v Kocbekovi že skoraj pravilo. Najmočneje se javlja v pesmi »Nocturno« (»Nebo ščip v roki povzdiguje«). Ta pesem pa je stilno v sebi neenotna, ker je Šalijev pravi svet že drugje. V prelepi pesmi »Vaza« leži poanta v skoraj zastarelem rekvizitu poetičnega realizma: Ko se je vaza razbila, je zazvenelo: Nada. Tudi tu je podoba že premagana, iz pridevnika se je preselila v samostalnik, ta je dobil poosebljeno vsebino in stopil iz pesmi, ki ga tako rekoč več ne potrebuje. Pesem »Somrak« impresionistično podaja barvo ob barvi, podoba se druži k podobi. Toda videti je že, da pesniku ta način slikanja ne gre od rok. Realizem zahteva jasne razvojnosti; prav v tej pesmi se mi zdi, da se vrsti ne barva ob barvi, temveč slika za sliko, a druži jih le svojevrsten, umetno uporabljen sintaktični pripomoček — pesem je tiskana brez ločil — do zadnje kitice, kjer se pesem iz impresije sprosti v dejanje. — Kakor se je Šalijeva lirika odmaknila od ekspresionizma na točki prehajanja snovi v obliko, tako se je spremenil tudi njen odnos do velikih tem vsake lirike — umetnik, ljubezen, природа, rod, smrt, Bog. Stare teme so ostale, a so dobile drugo podobo. Vprašanje umetnika postavlja pesnik le bežno v uvodni pesmi. Ekspresionist bi poudaril avtonomnost osebe in svoje umetniške nujnosti, ta pesnik pa se skrije v množico in pravi o pesmi:

»Opletaš vse stvari ko zlati pas...
iz duše v dušo liješ se pojoča
pesem pesnikov čez slap tišine.«

Pesniško poslanstvo tega človeka, ki se je potopil v svet, še zelo malo zanima. Zato bo moral spet potovati v samoto. Tja morda teži, zlasti v ljubavni liriki, ki je tudi najlepši del njegovega pesništva. Pestrost sveta ga je pričela zanimati — »Japonski motiv«, »Metulj«, »Nocturno« — ljubezni dno pa je moči doživeti le v skoraj smrtonosni bolečini samote:

»Dnevne luči so umrle,
vetri v daljo odhiteli,
rože čaše so zaprle,
čutiš: ptiči so odpeli.«

Iz takega nastrojenja izvira neposredno občutje pesmi in zbudi v nas močno podoživljanje. Seveda temu pesniku po njegovi naravi ni dano oditi v popolno samoto — tudi tam on in ona nista še eno bitje:

»Sprejela bova zadnje vence
in trudno počivala v dvoje.«

Tudi tam ne bo uničenja, temveč samo transcendenca »na neki drugi svet«. Od tod izvira tudi stalno prepletanje ljubavnega in verskega motiva — formalno dediščina ekspresionizma, a funkcionalno prav nasprotno uporabljeno za izhod iz samote. Vernost ljubavne dvojice je nedvomno najgloblja vernost, kar je Šali zmore, globlja kot v generacijsko-domovinski pesmi. V pesniški lik teh pesmi se namreč ni še uredila po notranji nujnosti. Z verskim zanosom ljubečega pesnika pa se da primerjati »Preprosta pesem«, ki nam skupno z

ostalimi daje možnost, da določimo te vrste vernost: pesnik do Boga ne prodre naravnost kot ekspresionist, n. pr. Francè Vodnik, temveč skozi predmete — skozi doživetje ljubezni, skozi doživetje generacijsko-domovinske povezanosti in sploh skozi doživetje vesoljnega kosmosa:

»Srce pa naj mi bo piščal
v orkestru bitij in stvari,
ko skozi dneve in noči
bom romal majhen in svetel
in hvalne pesmi ti igral.«

Poleg ljubavnega in verskega motiva igrata vidno vlogo motiva prirode in generacije. Priroda v Šalijevi pesmi po svojem bivanju popolnoma prevladuje — sicer pa ima tako mesto z majhnimi izjemami v vsej slovenski liriki. Nesporna premoč prirode se je bila v ekspresionizmu umaknila notranjosti umetnika, a še tu je Srečko Kosovel — da omenim največjo, čeprav ne najbolj tipično postavbo one dobe — zvesto ohranil zvezo med Murnom na oni in Kocbekom na tej strani. Če skušamo razločiti dejstvo, da je Šalijeva priroda oblikovno poduhovljena in kljub svoji neprestani pričujočnosti nebarvita, iz strogo estetsko-razvojnih zakonitosti, moram reči, da duhovni zagon ekspresionizma še ni povsem splahnel in da bo pri oblikovanju nove realistične umetnosti še odigral svojo vlogo. Če pa bi se postavil na stališče izvenestetskega vrednotenja — kar ni nujno —, tedaj bi dobil razlago za to poduhovljenost v idealistično usmerjenem pesniku in konkretno v njegovem katolištvu. Najlepši primer obravnavanja prirode je pesem »Pomladna otožnost«. Še zanimivejše pa so »Nedeljsko dopoldne«, »Starčki v parku«, »Tihožitje«, »Molitvenik«. Vse štiri slike iz dejanske prirode še daleč niso morebiti impresionistično podane. V teh predmetih je namreč že spet skrito svojevrstno polno življenje kakor za nerodnimi oblikami sodobnih slikarjev že ves stari realni svet. — Posebno zanimiva je Šalijeva generacijsko-domovinska pesem. Že dejstvo samo, da se pesnik loti takih konceptov, je zelo zgovorno — kaže na poseganje izven intimnosti osebe, kaže na neprestano vračanje zemlje v pesnikovo obzorje, čeprav se ta umika v samoto, kaže končno na to, da pesnikova samota ni premoč ali gluha bolečina jaza, temveč kvečjemu neki drugi svet, kjer žive vsi njegovi predniki popolnoma konkretno življenje in kjer je nujno prostora tudi zanj. Po svoji miselnosti je taka pesem zelo simpatična, ne pa po samem strogem oblikovanju. Širino skoraj epičnega izražanja stalno motijo in pre-raščajo prvine lirika, kot jih dojemamo v ljubavnih pesmih. Koncept Župančičevega »Jerale« bo najbrž v slovenski poeziji še dolgo čakal izdelave. — Povsem logična je končno ugotovitev, da za pesnika motiva smrti v vsej ostrini ni. Ko bo umiral, mu bodo zašumeli bori v slovo in pesniku bo smrt lahka, v pesmi »Bridkost« ga teži le misel, da bo zanj vse zunanje lepo minilo, čudovita »Večerna tišina« mu ne pokaže popolnega uničenja:

»Smrt dneva z mene težo jemlje,
naproti zvezde mi gredo,
nad zemljo, ki pokojno dremlje,
me tihi angeli neso.«

Poskusili smo iz vsebine pogledati v pesnikovo osebno, njemu samemu najbrž večkrat neznano hotenje. Ta podzavest nas hkrati spet privede nazaj k pesnim. Presoditi jih moremo kot like, ki predstavljajo celotno oblikovno-vsebinsko nastrojenje pesnika in dobe, kot samostojne fenomene. Odmik od ekspresionizma, ki se je bil pričel z B. Voduškom, E. Kocbekom in M. Klopčičem, je očiten. Po njihovi poti gre tudi Severin Šali. V svojem lastnem pesniškem razvoju je prišel s to prvo zbirko do resnične poezije. S formalnim delom in poglobljenostjo v ustvarjanju enovitosti med témo in likom bo njegova lastna poezija dozorevala, če bo pesnik iskreno in vdano šel od teh začetkov po samotni poti umetnikov. Šele v tej samoti bo spet — a tedaj avtonomno — srečal narodo, narod, človeštvo; saj vsa njegova umetnost jasno kaže, da raste v dobi, kjer se posameznik izgublja v množico. Izhodišče vidim v predanosti doživetju in njegovem globokem nastrojenju:

»Dolina je ko beli list,
v daljavi se gubé vasi,
a moj pogled na vse strani
objema kraj, bleščeč in čist;
na njem je polje, vas, voznik,
gozd, potok, cerkev in zvonik.
Lahnó počasi pada sneg.«

Ali pa bo tudi v slovenski poeziji prav Šali odločilno začrtal novo smer, iz te zbirke ni videti. To svoje vprašanje moramo tudi mi sami popraviti, ga takole postaviti: Ali pa bo čas ustvaril svojo pravo realistično umetnost? Odgovoril bo edino čas sam. Jože Kastelic.

Miško Kranjec: Povest o dobrih ljudeh. Slovenska Matica v Ljubljani. 1940. Str. 316.

»To je pravljica o malih, a dobrih ljudeh, ki so živeli morda pred davnim, morda pred nedavnim v tistem čudovitem kraju pri Muri, kjer je toliko močvirnih jarkov kakor nikjer na svetu.« Tako začinja Kranjec to delo, ki naj bi bilo visoka pesniška idila in hkrati slavospev zvesti ljubezni, lepoti in dobroti.

Mali, a dobri ljudje so: stara zakonca Ana in Jožef Koštrca, njun vnuk, razbojnik Peter Koštrca, slepa deklica Katica Korenova ter njeni starši Marta in Ivan.

Izseljenska družina Korenova se pozno jeseni vrne h Koštrčevima, da tam prebije zimo. Katica s svojim čudovitim pevskim glasom in po prizadevnosti starega Jožefa uspe priti v vaški cerkveni zbor. Zaradi sovražnosti nevoščljivih tovarišic pa ji mora stari organist odpovedati slavnostni nastop na Marijin praznik. Katica poje skoraj prazni cerkvi šele popoldne po litanijah. (»Povest o slepi deklici«.)

Na dan Koštrčevih kolin pride v hišo razbojnik Peter v podobi popotnika, a ponoči zgine, pustivši na klopi tisočdinarski bankovec. Sredi zime se vrne kot pravi gospod in ostane nekaj časa pri dedku in mami. V lepi Marti, ki že sicer s težavo prenaša tišino doma in skromnost moža, zbudi željo po srečnem življenju v svetu. (»Povest o razbojniku Petru Koštrci«.)

Razmerje med Marto in Ivanom postaja vedno mučnejše in ni ga moči izravnati. H Koštrčevima zopet pride tujec. Edino Katica spozna v njem Petra, medtem ko ga Jožef le sluti. Slepa deklica Petra prosi, naj pregovori mater, da bo ostala doma. Pomladni nemir v Marti pa je prevelik: zato slepo odide v širni svet iskat Petra Koštrca. (»Povest o mladi ženi.«)

Po odhodu Marte ostane v samotni hiši boleča praznina. V tistem času umre stari organist. Na veličastnem pogrebu mu poje tudi Katica. V visoki pomladi odide Ivan ko vsako leto na delo. Katica in Peter ostaneta pri Koštrčevih in se zbližata — rodi se ljubezen. Stara Koštrčeva s pojedino praznujeta zlato poroko. Kmalu nato pa mora razbojnik Peter pobegniti pred orožniki, medtem ko Katica istočasno najde smrt med močvirnimi jarki. (»Povest o pomladi.«)

Ti dobri ljudje od »nekoč...« pa niso umrli. Marta Korenova se je spremenila v lepoto, Ivan v poštenost in dobroto, Katica v pesem, ki jo lovijo radijske žice, Peter Koštrca se je spremenil v upor. Tudi stara Koštrčeva sta spričo svoje častitljive ljubezni in zvestobe postala pravljčni bitji. (»Pravljica o dobrih ljudeh.«)

Taka je v kratkem vsebina »Povesti o dobrih ljudeh«.

Kranjec se je torej to pot umaknil iz svojega naturalističnega in ideološko tendenčnega sveta v idealistični svet pravljice. Svoje nove ljudi je ožaril s čudovito milino in simpatičnostjo. Ti ljudje so pravi božji otroci. Ana je čustvena, globoko verna starka, ki jo ljubezen do moža in želja, videti ob sebi ljudi s prav tako ljubeznijo, dvigujeta na klasično višino. Jožef, rahlo razumski starec, žilav in navihan, je njen zvesti in vdani zakonski tovariš. Njun vnuk Peter, o katerega razbojništvu vemo le posredno (po svetu hodi v raznih podobah in orožniki ga zasledujejo), je najbolj romantična, a zato nič manj prikupna oseba. Slepa Katica je simbol umetnine-pesmi pot polnega izraza čustva, ki se ne ozira na zunanji svet. Marta ima spričo svoje nemirne krvi in želje po velikem življenju še največ reminiscenc na Kranjčeve panonske ljudi. Ivan je poštenjak, velikodušen v odpuščanju in potrpežljiv.

Ločeni od ostalega sveta žive ti ljudje na otoku ob Muri. Po gozdu si nabirajo drv. V zimskih večerih se pogovarjajo ob čaju, ki si ga kuhajo iz travniških rož in mu prilivajo žganja. Stari obujajo spomine, mladi iščejo tal. Katičina pesem jih skrivnostno veže in prevzema. Ana in Jožef Koštrca in včasih tudi drugi so v svojih nerealistično dolgih razgovorih tako preprosto duhoviti, da se nasmejani bralec nehote spomni dialogov, kakršne je dal svojima nesmrtnima junakoma Cervantes. Epika se je v mnogočem umaknila liriki, beseda je dobila svojo visoko lepoto.

Nekje se je izrazila misel, da se more »Povest o dobrih ljudeh« postaviti ob stran najlepšim Cankarjevim delom. Ta misel bi bila upravičena, kajti Kranjec je v tej knjigi poveličal boljše, duhovno stran človeka in jo povezal s pokrajino in narodo nehoté v slavošpev Stvarniku. Toda enemu vprašanju se bralec ne more ubraniti: Ali je ta nova knjiga res iskrena hvalnica lepoti in duhovnosti, ali je le velik posmeh? Zakaj »Povest o dobrih ljudeh« je napisal neki povsem drug Miško Kranjec, ne tisti, ki ga poznamo doslej po njegovih desetih in več knjigah iz sveta naturalizma in celo marksistične

tendence. Napisal jo je čisto zavestno kot pravljico iz nekdanjih dobrih časov, zato bi bilo prezgodaj misliti na pisateljev idejni odmik od materializma. Tem bolj pa se vsiljuje misel, da je ta knjiga le premišljen in duhovito ironičen odgovor tisti kritiki, ki v Kranjčevih delih pogreša duhovnosti. Če to drži, potem moramo občudovati Kranjčevo veliko spretnost, in potem tudi primera s Cankarjem ne pride v poštev, dasi bo opazovalec farse »Pohujšanje v dolini šentflorjanski« mogel ugotoviti nekatere zanimive skupnosti s Kranjčevo pravljico... Dober človek lahke vere pa bo v »Povesti o dobrih ljudeh« videl doslej najlepšo knjigo tega pisatelja.

V. Beličič.

Jože Pahor: Matija Gorjan. Roman iz velikega upora slovenskih kmetov proti fevdalcem l. 1515. Slovenska Matica v Ljubljani. 1940. Str. 403.

Kmečkim uporom, posledici gospodarske, socialne in kulturne stiske, ki je v 16. stol. težila slovenski narod, je naše leposlovje postavilo že več spomenikov. Ti spomeniki so med seboj seveda zelo različni. Ta pisatelj je v kmečkih uporih našel le okvir za ljubezensko zgodbo, oni je zajel tisto dobo v živo epiko, tretji spet je videl tisto zavestno stanovsko borbo kmetov zoper graščake. Jože Pahor je hotel v svojem obsežnem tekstu brez večje romantike prikazati vstajo slovenskega ljudstva za staro pravdo l. 1515. v vseh vzrokih, povodih, poteku in koncu.

Visokošolec Matija Montanarus, sin svobodnika Roka Gorjana s Tople rebri na Kočevskem, se v družbi prijatelja, graščakovega sina Vida Kissla s Fužin, po letu dni vrne iz Nürnberga v Ljubljano in na Vidov dom. V gostilniškem ozračju se razodene njun svobodoumni, humanistični nazor. Matija se znova spusti v ljubimkanje z natakario Majdo. Ljubljana se pripravlja na prihod cesarja Maksimilijana I. V mestu je sveži meščanski stan z zastopnikom Galjardom v ostrem boju s plemstvom, ki ga vodi mladi Jožef Lamberger. Zmaga ni prijazna novemu stanu.

Majda, ki Matijo iskreno ljubi, se vda njegovim sli, dan nato pa Matijev humanistični svet zadene ob svet vikarja Kalista, pravega apostolskega duhovnika. Pri sabljaških vajah spozna Montanarus črnopolto lepotico Klaro de Ruspi — in Majda mu začne postajati neprijetno breme. Študent zve, da ga oče kliče domov; a plemkinja ga veže na Ljubljano. Tisti čas prispe Maksimilijan I. v vsem sijaju, ki zajame tudi Klaro. Matijo muči ljubosumnost, tedaj pa pride oče in sina trdo prime.

Oboroženi hlapci kočevskega gospoda Joerga Thurna so zaprli Roka Gorjana. Matija Montanarus-Gorjan odide po slovesu od Majde reševat očeta. Obisk pri graščaku je zastoj. S svakom se obrne na tesarja Lemuta, a rešitev ne uspe. Spomni se prijatelja Vida in pohiti v Ljubljano. Z listinami zamaš skuša osvoboditi očeta. Prijateljstva s Kisslom je konec. Klara je poročena s starim Lambergerjem. Brez uspeha se Matija vrne na Kočevsko in najde Malo vas izropano po hlapcih oskrbnika Stržena. Seznan se s kmetom Ramovšem. Uporniška misel je vedno silnejša. Matija in Punčuh odideta iskat zapupnikov. Ustavita se pri Mustarju v Straži, Čebulcu v Mirni peči, Snoju v Šmarjeti, Drolcu v Krškem in pri Erženu v Brežicah. Zatem skoči Matija v Ljubljano obiskat nosečo Majdo, sreča se s Klaro, odjezdi v uporniškem poslanstvu na Gorenjsko. V Sv. Luciji pridobi Klandra in se spet vrne.

Mladi Gorjan s trdno roko druží ljudi in vodi gibanje. Odpotuje v Savinjsko dolino, v Konjice, na poti nazaj obiše Majdo in sina, se spet sreča s Klaro, ki mu skuša osvoboditi očeta. Tedaj se na Kočevskem utrga plaz. Stari Gorjan je obglavljen. Kmetje se vzdignejo, obkolijo grad v Kočevju in ga zavzamejo, Matija govori ob Punčuhovem grobu. Vstaja se širi ko požar proti Savi. Tlačani se zbero v Ljubljani. De Ruspijeva zastonj pregovarja Matijo, da bi skupno odšla v mirnejše življenje. Na zboru v Novem mestu se med uporniki pokažejo prve razlike glede načina boja. V zaletu padejo nato Težki potok, Mehovo, samostan v Kostanjevici. Thurnov grad pri Krškem in Brežice. Herberstain je imenovan za poveljnika plemiških čet. Matija zve, da so Majdo in otroka neznanici skrivaj odvedli iz Ljubljane. Konec maja je na zboru v Konjicah med voditelji že huda nesloga: del tlačanov sklene premirje s plemstvom. Izbruhne upor na Koroškem, ki ga stre Dietrichstain. Herberstain zmaga pri Vuzenici in v Celju, nadaljujejo se boji ob Savi in v mirenski dolini. V Mokronogu sredi podivjanih cesarskih vojakov izkrvavi vikar Kalist. Na Mirni je Gorjan ujet v boju in s tovariši pripeljan v Ljubljano. Iz ječe ga posredno z vdajo grajskemu poveljniku reši Klara. Ob vrnitvi na Kočevsko Matija do smrti zabode Vida Kissla, kasneje pa zve o tragičnem Klarinem koncu v ječi.

Iz vročega boja z Dietrichstainom pri Brežicah se Gorjan reši. Z Majdo in otrokom, ki sta bila na varnem v Novem mestu, se naseli v Jastrebarskem.

Pahorjev roman kot celota je razgibana realistična podoba življenja na Slovenskem v prvi polovici 16. stol. Politične, socialne, gospodarske in kulturne razmere so našle v delu dovolj izraza. Zaradi epske širine romana pa hudo trpi enotnost njegovega dogajanja. Medtem ko so nekateri odstavki — zlasti tisti, ki so tesno naslonjeni na zgodovinska poročila, predvsem pa opis Kalistove smrti — pri višku pripovedne umetnosti, je v knjigi le preveč dialogov, ki imajo anekdotičen značaj. Bolj ko katero dosedanje delo o tej dobi pa »Matija Gorjan« nazorno prikazuje udeležbo velikega dela slovenskega ozemlja pri uporu l. 1515.

Manj sreče ko s celoto je imel Pahor s podrobnostmi. Predvsem glavni junak ima v sebi toliko psiholoških protislovij, da ne more biti prepričljiva oseba. Lahkomiselni študent — ostroumni humanist — uglajeni ljubimec — voditelj upornih tlačanov... se končno stisne, edini od borcev, k toplemu ognjišču daleč od rodnega doma. Njegovi življenjski prelomi so prepogosto le slabotno zunanje motivirani. Klara de Ruspi je prava romantična postava, pač posebljena Gorjanova misel o možnosti udobnega, brezskrbnega življenja. Kot življenjska oseba romana je plemkinja neresnična in konvencionalna. Tem boljši kot značaj in tip je vikar Kalist, medtem ko so individualne poteze uporniških voditeljev, izvzemši Mustarja, zelo blede.

Kljub slabšim posameznostim je obsežni Pahorjev roman spričo prizadevne zgodovinske nepristranosti, tekočega dejanja in življenjske modrosti, ki jo izražajo njegove osebe, zanimivo in dostojno književno delo. V. Beličič.

Dr. Franc Detela: Zbrani spisi. Uredil Jakob Šolar. IV. zvezek. 1939. Družba sv. Mohorja v Celju.

Franc Detela prihaja s Trojko v svojih zbranih spisih že tretjič med nas, pa ni morda pisatelj epohalnega pomena, ki je s svojimi deli utrl kake nove poti v slovenski literaturi, temveč pisec, ki je hotel svoje široko svetovno znanje in pedagoška načela s svojimi številnimi deli posplošiti in vzbuditi zanje zanimanje pri širokih plasteh ljudstva. Če se mu ta njegov namen ni v polni meri posrečil in če danes ljudje rajši posegajo po njegovih slovstvenih prednikih kot po njem samem, ko bi jim vendar moral biti s svojim delom, ki je krepko poseglo tudi v dvajseto stoletje, vendar bližji, je temu nemalo vzrok prav ta velika prizadevnost prisiljenega poučevanja.

Tudi v Trojki, ki jo smatramo za najboljše Detelovo delo, v katerem je pisatelj dovolj spretno združil kmetstvo in razumništvo, se kakor rdeča nit vleče ta osnovna poteza skoraj vseh njegovih stvaritev. Če je bila nekoč izrečena sodba, da je bil Detela šolnik v šoli in šolnik v knjigi, temu najbrž tudi danes ne bomo oporekali, kajti njegovo delo je vse preveč razumsko in premalo čustveno, da bi moglo ogreti.

Detela je združil v sebi takratni realizem in romantiko svojih predhodnikov in v tej sintezi našel svojevrsten jezikovni izraz in slog, ki se je zdel celo njegovim sodobnikom preveč odmaknjen v preteklost. Njegovi junaki in junakinje so premnogokrat »vtopljeni v grenka čustva«, »čutijo neizmerno žalost« in »solze, ki se jim prikradejo v oko«, padajo zmerom na »zelene trate« in v daljavi so vedno »temni gozdovi«. Zato je razumljivo, da niti opisi narave popolnoma ne zadovolje bralca, kljub temu da se Detela mnogokrat pokaže kot spreten opazovalec.

V oblikovanju svojih oseb loči Detela le dva tipa, dobrega in slabega, kakor je vsa povest postavljena na osnovni princip svetlobe in teme. Hudobni, pokvarjeni, slabo vzgojeni ljudje morajo biti, da tembolj izstopijo dobri, s srčno in plemenito vzgojo, zavoljo katerih je prav za prav nastala povest. Zato pa tudi osebe same niso preveč prepričljive; vsi trije visokošolci, okrog katerih se suče dejanje v povesti, so vihravi slabiči, namesto katerih ponavadi mislijo drugi. Za vsak nasvet, pa naj bo že dober ali slab, so hitro sprejemljivi, in ti nasveti jih potem rešijo ali pa pogube. Tako izgubi Vladimir po neumnem predsodku Irme življenje v dvoboju; Lovro, ki se oprime dobrih nauk in nasvetov gospoda Stojana, pa se pametno oženi in postane vzor mladega gospodarja. V splošnem Detela ni polagal mnogo važnosti na osebnostno življenje posameznikov; njegovi ljudje žive dokaj plitvo, če pa hoče pisatelj poseči globlje, tedaj neredko postane vse skupaj papirnato. Zato so tudi psihološki obrati prehitri, preveč nujni, včasih neprepričljivi, kljub temu da so vmes cele strani dolgi razgovori in modrovanja o ženskah, literaturi, takratni družbi, o verskem prepričanju, branju knjig, dvoboju in podobnem, ki naj ponekod te zaplete opravičijo.

Detela, mimo uvedbe učiteljstva v našo povest, prav za prav ni prinesel kaj novega. Njegov slog, dasi nazoren in prijeten, je zastarel in neživljenjski; poleg tega pa nekateri dialogi, ki so včasih prav nebistveni, dejanje neprijetno zavlačujejo, kar delu samemu gotovo ni v korist.

Detela je izrazit shematik in apriorno tendenčen pisatelj. Ni se vprašal, kakšno je življenje, temveč nam je pokazal, kakšno naj bi bilo. Prav v tem

je njegova slaba stran, kajti življenje kmečkih, meščanskih in graščinskih ljudi je mnogokje in mnogokrat precej drugačno, kakršno pa nam je pokazal Detela v svoji idealistični fabuli, kjer je lastne človeške ideale presadil na osebe v svoji povesti. Življenje ni nikoli shematično, temveč pozna globlje pretrese, radosti in tegobe, teh pa Detela, ki je vse skupaj gledal skozi pisana romantična očala, ni videl. Prav zavoljo tega Detele ne moremo šteti k pravim realistom, čeprav je živel v dobi, ko je romantika že usihala in se je že krepko uveljavljal naturalizem.

Trojki je napisal izklesan uvod urednik Detelovih zbranih spisov Jakob Šolar. Po krepki in jasni oznaki tedanje dobe, tako v literarnokulturnem kakor v političnem pogledu, nam poda duševni prerez Detele v njegovih zrelih letih. Ob zaključku pove, da »Detelova povest v okviru razvijajočega se slovenskega slovstva ne pomeni kake snovne ali oblikovne novosti«, pač pa je »Trojka izrazit poskus uveljavljanja izrazito katoliškega nazora v slovenskem slovstvu proti nastopajočemu naturalizmu in materializmu«.

Šolarjeva oznaka Detelove povesti trdno drži. Če v tematskem in estetskem pogledu v Trojki ne najdemo posebnih užitkov, je tem večja njena moralna stran. Šele z obojnimi merili presojeno delo nam more v pravi luči pokazati vse vrednote, ki jih je ustvaril Detelov veliki duh. Jože Dular.

France Bevk: Pravica do življenja. Slovenskih večernic 92. zvezek. Družba sv. Mohorja v Celju 1939. 167 str.

Ob tej drugi Bevkovi večerniški povesti najprej obžalujemo, da je to šele druga knjiga najplodovitejšega sodobnega našega pisatelja v rokah tiste plasti našega naroda, ki dobre knjige najbolj pogreša. Končno se moramo vprašati: Komu danes naši pripovedniki pišejo, mar literarni srenji in za bodoče slovstvene preglede? Zato bi kljub Bevkovim delom v Mladiki in ponatisih iz nje morali stotisoči Mohorjevih bralcev dobiti v roke več njegovih klenih zgodb.

Poudariti je treba, da je spričo meščanskega vrtanja in namišljenega kmetstva — kodrovstvo se ponovno vihotaaplja k nam, le v moderni srajci! — v današnjem našem pripovedništvu Bevkova knjiga priznanja vredno dejanje, čeprav stoji za kritično sulico kakega teoretika zaradi svoje večerniške obleke ob plotu naše literarne domačije.

Bevkova ljudska povest — in kot tako nam jo je vrednotiti — ima mnogo odlik: obuja aktualno, dasi že obravnavano zgodovinsko snov in povrh še iz našega zamejstva; v napetem, živahnem dialogu in klenem, sočnem jeziku podaja zgodbo tlačnega kmetstva in njegovih predstavnikov. Te podobe so nazorne, polne in prepričljive.

V zgodbi sami je sicer dokaj romantike, spominjajoče na Jurčiča, ki bo mikavna prav za literarno manj razvajene bralce. Ob njej se bo marsikomu utrnilo človeško in narodno vzgojno spoznanje; živó se mu bo tudi vtisnila jedrnato, a nazorno v osebah, časovnih oznakah in jeziku označena preteklost. Tako v jeziku kot dialogu se nam včasih zazdi, da beremo Preglja. Skrbni in realistični jezik je bogat z reki in pregovori, ki se ponekod kar vrste. Vse to budi željo, da bi Bevka v Verčernicah kmalu še srečali s kakšnim podobnim delom.

V. N.

Umetnost

Ptujska gora, opisal Francè Stelè, izdal župni urad na Ptujski gori, tiskala Mohorjeva tiskarna v Celju. 130 str. teksta, 29 slik.

Knjižica je bila napisana z željo, da bi bila romarjem, ki prihajajo na Goro, ključ do razumevanja umetnostnega sveta, in da bi vsem Slovencem predstavila ptujskogorsko svetišče kot skupno last, skupen umetnostni in kulturno-zgodovinski spomenik. Tako je pisatelj v uvodu označil namen svojega dela.

Boljšega interpreta bi si romar in turist, ki obiščeta to Marijino svetišče, prav gotovo ne mogla želeli. Pisatelj najprej opiše arhitekturo, nato zapovrstjo vse umetnine, ki jih hrani cerkev, pri tem pa skuša ob ostankih prvotne gotske opreme, ki so se ohranili, prikazati stanje cerkve ob njenem postanku. Nato šele zajame celotno podobo svetišča, katerega označi za najbolj popoln spomenik gotske arhitekture na naših tleh. Njegova interpretacija arhitekture je visoka pesem ptujskogorskega svetišča. Tenkočutno je zajel bistvo arhitekture, ki je izraženo v njenem izrazito prostorninskem razpoloženju, v muzikalni zmožnosti arhitekture, ki ustvarja čudovito soglasno prostornino.

S tem pa vrednost te knjižice nikakor ni izčrpana. Steletovo delo o Ptujski gori bo osnovno oporišče za študij arhitekture in plastičnega okrasa ptujskogorske cerkve. V tem tiči velika usluga, ki jo je napravil naši umetnostni zgodovini. V poglavju o zgodovini cerkve je najprej kritično pretehtal vse tiskane vire, jih na novo vrednotil, jim dodal nove ugotovitve in tako na podlagi teh in ohranjenih grbov, ki nastopajo na arhitekturi in plastičnem okrasju, neizpodbitno dokazal, da je cerkev nova, plemiška ustanova Bernarda Ptujskega, njegove žene Valburge, in da so pri njeni dograditvi sodelovale tudi druge rodbine, predvsem Celjani. Posebno je važna zgodovinska zveza Ptujskih gospodov z Walseejci, na katero je pisatelj prvi opozoril in katera nam pomaga pri razrešitvi postanka gorske cerkve.

Čisto zunanjim, zgodovinskim dokazom, da je gorska cerkev res nova, plemiška ustanova, doda pisatelj še nov, notranji dokaz, ki ga izvaja iz posebno izbranega, za naše kraje novega ikonografskega tipa Marije zavetnice s plaščem, ki je v času, ko je cerkev nastajala, stopil v ospredje Marijinih milostnih podob. Vsi ti momenti, zgodovinski, izbor ikonografskega tipa in pa oblika cerkve — dvorane, nas prepričujejo, da gre za novo, plemiško-družinsko ustanovo, ki naj postane božjepotni kraj.

Pomen Ptujске gore je v dveh stvareh, v njeni izredni arhitekturi in v skulpturnem okrasju, kolikor se ga je ohranilo.

Arhitekturni tip gorske cerkve je tridelna dvorana, katere trije pasovi se razvijajo longitudinalno in se zaključijo s tremi apsidalnimi prostori, od katerih srednji izstopa iz objema stranskih. Tudi v višino se srednji pas nekoliko dviga nad stranske, po načinu tako imenovane Staffelkirche. Gre torej za izrazit arhitekturni tip, ki je zorel takrat v Notranji Avstriji, kjer je monumentalno izpeljan pri dunajskem sv. Štefanu, ki je postal vzor celi vrsti stavb s »stopnjevano dvorano«. Z Dunaja se preko Dunajskega Novega mesta širi ta tip po vsej Štajerski in Koroški in se v obliki, ki jo imamo na

Ptujski gori, pojavi prvič v Strassengu pri Gradcu, ki je neposredni vzor ptujskogorske cerkve. Obe cerkvi sta si na las podobni v vsej svoji zasnovi: tri ladje se zaključujejo s 3 apsidami, od katerih je srednja poudarjena v tem, da se izvija iz objema stranskih — v tem motivu je ponovljeno stopnjevanje obokov — pri obeh cerkvah visoki, vitki nosilci in predvsem ono neovirano, lahko vibriranje prostora, ki napolnjuje to stavbo.

Za našo umetnostno zgodovino odpira ta cerkev zanimive perspektive v širjenju arhitekturnih idej iz stilno naprednejših pokrajin v provincialni milje.

Kiparske umetnine na Ptujski gori imajo trojen značaj. Najvažnejša je skupina z milostnim kipom, njej je sorodna delavnica, ki je izvršila Sigismundov altar, in kot tretja delavnica, v kateri je nastal celjski baldahinski altar, ki je osamljena.

Spomeniki prve skupine so najvažnejši in kvalitetno odlični. Za lokaliziranje te delavnice nudi najvažnejšo oporo relief Marije s plaščem, pod katerim je skupina 80 oseb, za katere je že dr. Stegenšek dokazal nesporno portretno težnjo. Prav ta težnja po realni resničnosti nas vodi v dunajsko-praško delavnico, kjer so v Parlerjevi delavnici nastali portreti na triforijski galeriji praškega sv. Vida. S to delavnico veže našo tudi mehko prelivanje gub, velika eleganca figur, ki temelji prav v sistemu velikih gub, in končno idealizirano lep izraz obrazov.

Tako vidimo, da se arhitektura in plastika uvrščata v tedaj najbolj napredno praško-dunajsko arhitekturno in kiparsko delavnico in sta brez zveze s tema nerazumljivi. Že visoka kvaliteta in osamljenost teh spomenikov v naši umetnosti jim dajeta prvo mesto v našem spomeniškem gradivu. Dovoljujeta pa izredno zanimive kombinacije o prevzemu arhitekturne zamisli in zaposlitvi tujih delavnic.

Natančno določiti delavnice, ki so izvršile arhitekturo in plastični okras, je ena prvih nalog naše umetnostne zgodovinske znanosti. Dr. Stelè je podal osnove za ta študij, preko katerih ne bo mogel nihče, ki si bo nadel to važno nalogo, ne da bi se pri tem oddaljil od pravih znanstvenih zaključkov.

Jože Gregorič.

France Mesesnel: Jožef Petkovšek, slovenski slikar. Pogledi 4/5. Pri Akademski založbi v Ljubljani, 1940. Str. 22. Sl. 23.

Kot druga umetnostnozgodovinska knjiga v »Pogledih« je izšla knjiga o Jožefu Petkovšku. Petkovšek je izredno zanimiva umetnostna osebnost. Po svoji življenjski in umetnostni usodi spominja na velike francoske protagoniste 19. stoletja. Tu kakor tam zadene umetnik na popolno nerazumevanje mase, vse njegovo umetnostno prizadevanje počiva na lastnem, osebem prepričanju o uspehu ali neuspehu. Od tod izvirajo silovite borbe za osebni obstoj, za umetnostno resnico in za nadaljnji razvoj. Polno zla in nesreč jim je bilo postlanih na težavni poti k umetnostni popolnosti. Zato je tu in tam klonil borec pod bremenom, ki ga je moral sam nositi, in žgočo razbičano duševnost je zagrnil duševni mrak. Van Gogh si je v težki duševni razdvojenosti sam vzel življenje, tragično je, da v blaznici umre tudi Pet-

kovšek. Ne maram in ne mislim, ko spravljam v zvezo ti dve imeni, primerjati umetnostno ali kvalitetno drugega z drugim, hočem le pokazati na usodno podobnost, ki je bila v ustroju tedanje družbe, da sta se dva umetnika morala na tak način umakniti živi dejavnosti.

Avtor je organiziral knjigo povsem v skladu z namenom, ki ga hočejo doseči »Pogledi«. Njihov namen je namreč ta, da zbude med širšimi plastmi naroda zanimanje za umetnost, ki je zaradi dragih publikacij sicer bolj težko dosegljiva. Tudi sicer je znanstveni aparat, ki po navadi spremlja našo umetnostno literaturo, za širše plasti občinstva balast; in temu naj bi Pogledi, v poljudnejšem in esejističnem slogu napisani, odpomogli.

Pisatelj spremlja Jožefa Petkovška skozi njegovo življenje in umetnostni razvoj tja do njegove tragične in zgodnje smrti l. 1898. Rodil se je umetnik na Verdu 7. marca 1861. Kmalu mu je umrl oče in mladi fant je dobil varuha, ki je upravljal domačijo. Mladost Petkovškova je bila precej pestra, poizkusil je s študijem, ga opustil, šel kot prostovoljec s slovenskimi fanti v Bosno in Hercegovino, se srečno vrnil in pričel s poizkusi slikanja. Spočetka se je učil pri Simonu Ogrinu, nato je odšel v Benetke, od tod pa po kratkem premoru v Monakovo, kjer se je kmalu imela zbrati znana slovenska umetniška kolonija. V Monakovem se je Petkovšek resno lotil študija na akademiji, toda ker je bil zelo samosvoje in močne, toda čudaške narave, ga monakovska umetnost ni zadovoljila, ter je zato odpotoval v Pariz. Tu se je z novo vnemo lotil slikanja, seznanil in spoprijateljil se je z Jurijem Šubicem, ki ga je kot rojaka uvajal v pariško življenje. Po težkih duševnih naporih za pravo in ustrezajočo umetniško obliko se je naposled odločil za slikarstvo v smislu francoskih realistov J. Bastien Lepagea in L. Lhermittea. Iz Pariza je za kratek čas odšel v Monakovo, kmalu pa se je vrnil domov na Verd. Izkušnje, ki si jih je pridobil v velikem svetu, je pričel sedaj realizirati v samostojnih slikarskih kompozicijah, ki so se nam pa zaradi nerazumevanja njegove okolice in lastne bolešne avtokritike ohranile le v fragmentarni obliki. Kmalu se mu je pričela oglašati duševna bolezen. Po težki borbi za zdravje je podlegel duševnemu mraku in umrl na Studencu.

Taka je v grobih obrisih življenjska pot slovenskega slikarja Jožefa Petkovška. Pisatelj jo v lepem, esejističnem slogu stvarno komentira z mnogimi, doslej tudi novimi dognanji o razvoju in pomenu posameznih dob Petkovškove umetnosti. Tekst ponazarja seznam ohranjenih Petkovškovih del, ki jih je vsega skupaj 24 (!), in 23 reprodukcij, ki pa niso vse dobre.

Želeti bi bilo, da v doglednem času izidejo še druge umetnostne monografije v tej izdaji, kajti na tak način bo veliko storjenega za popularizacijo naše umetnosti.

Dr. S. Mikuž.

France Prešeren: Strunam. Ilustrirana dela Franceta Prešerna. Knjižica 1. Bibliofilska založba v Ljubljani. Str. 31, 15 izvirnih ilustracij.

Zanimanje za pesniško delo Franceta Prešerna je v zadnjem času rodilo tudi precejšno zanimanje za likovno umetnostno interpretacijo njegovih nesmrtnih stvaritev. Uspela ilustracija, ali bolje prepesnitev Sonetnega venca po M. Malešu v likovni svet, je pokazala, da so možni na tem polju povsem

pozitivni in kvalitetni rezultati. Sedaj je Bibliofilska založba sklenila izdati vrsto publikacij, ki bodo vsebovale ilustracije posameznih pesmi, za kar bodo prispevali svoje podobe najrazličnejši slovenski umetniki. Kot prva iz tega cikla ali zbirke (in ne »kola«, kar močno spominja na loterijo!) je izšla knjižica, ki je posvečena »Strunam«, pesmi, ki jo je Prešeren sam uvrstil v svojih Poezijah na prvo mesto. Zbrati petnajst podob, petnajst najrazličnejših individualnosti v vseh mogočih načinih izražanja, v estetsko zadovoljivo, zaključeno podobo, ni lahka stvar. Tudi tu imam občutek, da so ilustracije in ureditev nekam slučajne in da so zlasti kvalitetno med seboj občutno različne. Na misel mi prihaja kulturna politika revije »Umetnosti«, ki poleg sodobnih umetnostnih pojavov kaj rada posega za starim, solidnim realizmom. Pri reviji je taka stvar naposled opravičljiva, pri bibliofilski knjigi pa ne, in bi bilo potrebno zelo kritično izbrati gradivo, preden bi se prešlo k organizaciji knjige. Posebno pa bi bil potreben sodobni nivo in morda še popolnejša zbirka imen slovenskih umetnikov.

Slogovno je lirična, subjektivna pesem v glavnem omogočila dvoje rešitev. Ali subjektivno prepesnitev Prešernove misli, ali pa objektivno rekonstrukcijo snovi. Kakor so umetniki zastopani po generacijah, tako se rešitve gibljejo med temi osebnostmi, idealističnimi prvinami in predmetnim realizmom. Sedej M., zastopnik mladega rodu, je rešil problem ilustracije povsem na sodoben način. Ohranil je v nekaki surrealistični addiciji le glavne vsebinske prvine, opustil pa je nepotrebne detajle. Gorše F. reši podobo podobno, le da je subjektivistično samovoljnija. V tem pravcu gre še dalje M. Maleš. Globlja poetično se mi zdi naslovna risba kakor pa gravura v knjigi. Je iz tiste značilne galerije Maleševih ljubezenskih upodobitev, ki s svojo lirično, čustveno prvino močno dojmijo gledalca. O. Globočnik je ob pesem postavil svojo fabulo, ki je čustveno in epično hkrati krepko dograjena. Prestavil jo je v nekak mednarodni svet cirkuškega potepuštva in ji dal tako povsem sodobni prizvok. Adekvatna, pretehtana in zrela ter nedvomno najboljša ilustracija je podoba B. Jakca. Večni problem odnosa moža do žene, posebno pa še tragična oblika le-tega v Prešernovem primeru veje iz te tehnično popolne slike. Le glava pesnikova, porajajoča se iz brezobličnosti teme, kakor da prisluškuje bodočnosti in snovanju usode, ter fantom žene, ki odhaja v brezbrežnost noči, so sestavni deli te podobe, ki spada tako med najboljše Jakčeve ilustracije. Zelo sorodno, le da na bolj robusten ter klasicistično pojmovan način je izoblikoval pesem tudi A. Černigoj. Tudi tu je nekako do simbolične ostrine izoblikoval oba elementa, ženo, ki ji da prednost, ter pesnika, ki ga postavlja v ozadje. M. Pregelj je od obeh polov: pesnika in trdosrčne deklice, ohranila le zadnjega, ki je nekam narcisovsko zamaknjen. V objektivni svet je prenesel svojo upodobitev H. Smrekar. Prešeren sedi v oštariji, pred njim stoji polič, zatopljen je v misli na dekle, ki se kakor vizija pojavlja v z obstretom okrašeni mandorli za njim. Simbolična in miselno zapletena je tudi ilustracija I. Vavpotiča iz l. 1900., nesmiselna in ne objave vredna pa podoba A. Karpellusa.

Dr. S. Mikuž.

Umetnostna razstava Rika Debenjaka

15. septembra je bila odprta v Jakopičevem paviljonu umetnostna razstava slikarja R. Debenjaka. Mladi umetnik se je prvokrat predstavil našemu umetnost ljubečemu občinstvu in je dosegel prav pomemben uspeh.

R. Debenjakovo delo odlikuje tisto globoko, etično pojmovanje umetniškega poklica, ki njegovemu nosilcu ne da možnosti, da bi umetnostno oblikovanje kadar koli smatral le za zunanjo gesto, notranjo praznoto zakrivajočo, marveč ga smatra za poslanstvo, ki obseže vse človekovo bistvo do njegovih zadnjih meja. Tako so vsi veliki umetniki pojmovali svoj vzvišeni poklic, ki je, kadar v človeka pronikne v absolutni meri, gotovo najtežji od vseh ostalih udejstvovanj človekovega razuma. Vse obseže! Dneve neugnanega veselja in najhujše žalosti ter obupa, dneve tihe radosti nad doseženim uspehom in najglobljega zdvajanja nad nedoseženim ciljem, ki se vedno znova in znova kaže v drugih oblikah. Debenjak je s to razstavo dokazal, da je njegova umetnostna pot prava in, kar je važno, da je med početkom in neskončnim ciljem že prehojeni del — kvaliteten, bodoči pa — mnogo obetajoč.

Že dela, ki so nastala za časa njegovega šolanja na beograjski akademiji, nam razločno pokažejo tisti osnovni duhovni profil njegove umetnosti. Je to nekam v notranjost zasanjan svet oblik, poln refleksij in mehkega, harmoničnega nastrojenja. Barvna skala je nežna in duhovna, preko nje je razlito neko umerjeno, rekli bi, lirično čustvo. Ne mislim seveda pri tem na njegove šolske akvarele, marveč na lepo podobo »Zeleni venac«. Refleksivno in čustveno gledanje na slikarski predmet ga je nehote potegnilo k oblikam klasičnega umetnostnega sveta, ki se mu je razkril v vsej svoji neizmerni globini, ob prihodu v Pariz. Edinstveni svet antike, renesanse in baroka, svet, ki v simbolični pomembnosti združuje vse, kar more globoko dojmiti sodobnega človeka: absolutnost kvalitete; saj to so vendar dela, ki so preživela človeške rodove z vsemi njihovimi življenjskimi tegobami vred. Dalje so to zgovorna priča o davnem, po petini stoletij pokritem, plodnem življenju, o usodi tistih, ki jim je bilo usojeno, da so z dletom ali čopičem upodobili v granit zgodovine svoje duhovne podobe. Debenjak je ob njih ustvaril prvo svoje kvalitetno mladostno delo »Goriško Madono«. V to delo je mladi slikar vložil vsa svoja pariška spoznanja: opojnost nad klasiki, domotožje mladega človeka, tiho ubranost čustva in tisto življenje, ki je mlademu umetniku plalo pred očmi: sodobnost, življenje velemesta in živi, neposredni umetnostni svet. Poslednji, ki je neizprosno trkal na vrata in zahteval popolno uveljavljenje in ki je imel za nadaljnji razvoj umetnikov postati usoden, je v Debenjakovem delu razločno viden. »Slaniki«, »Pevka v Music-hallu«, »Place du Châtelet«, »Arènes du Lutèce«, »Maison des oubliettes«, »Notre Dame« so glavni dokazi tega, da reka življenja ni tekla mimo zaprtih slikarjevih oči. Iz Pariza je slikar odpotoval v domovino. Za njim je ostal klasični svet, poln harmonije in nečuvne lepote, za njim je ostalo življenje velemesta s svojim tempom in brezobzirnostjo, toda pred njim se je razgrnila nova lepota, v tujini tolikokrat zaželena, nikoli pozabljena in pokrita z lahno kopreno domovinske ljubezni. Slikar je stopil v tretjo dobo svojega razvoja. »Nunska cerkev« in »Kozolec« sta dokaz za to. Nekoliko abstraktna barvna skala, ki

je značilna za nekatera pariška dela, se je tu umaknila realističnejšim barvnim pogledom. Še važnejša dela iz tega časa so razne studije in glave, kakor »Avtoportret«, »Studija gdč. Č.«, »Studija ge. B. S.«. Tu je zaradi distance odpadel vpliv »šole«, le rahli so še spomini na klasični svet, vidna pa je jasno velika dovršenost in obvladanje slikarskega predmeta. V tem času je tudi nastala podoba »Moja mati«, ki je posebno s čustvene plati izredno zrela umetnina, dasi ima po kompoziciji znane predhodnike.

Razstava je bila lepo obiskana in mi želimo, da bi si slikar od težke bolezni kmalu opomogel, da bi nadaljeval s svojim umetniškim snovanjem.

Dr. Stane Mikuž.

Umetnostna razstava Ljuba Ravnikarja.

V »Galeriji Obersnel« je razstavil svoja dela v najrazličnejših tehnikah mladi slikar L. Ravnikar. Njegova domneva je, kakor kaže razstava, domala ves vidni svet in še fantazijski povrhu. Kvalitetno dela nikakor niso uravnovešena, kar je za umetnostni nivo razstave gotovo neugodno. Človeku se zdi, da je naloga, ki si jo je mladi slikar naložil, pretežka. Morda bi bilo bolje, da bi se n. pr. za sedaj omejil le na eno umetnostno nalogo; saj je vendar povsem jasno, da delajo začetniku najrazličnejše tehnike veliko težavo, in kje so pri tem čisto umetnostni problemi! Danes ne zadostuje več podati bolj ali manj verodostojno sliko zunanjega sveta. So še vprašanja, ki so onstran čutnega doznavanja in jih slikar, ki mu materija ni pokorna, sploh ne more obvladati. Najboljši na razstavi so akvareli (glej repr. v katalogu). Dovolj solidno obvladanje tehnike, neposrednost v prednašanju ter prepričljivo, nekam nastrojeno doživetje, so glavne odlike nekaterih podob te vrste.

Zanimiv je tudi »Mladinski cikel«. Tod se slikar povzpne do pravega pravljичnega razpoloženja. Seveda niso vsi listi enaki, med najboljšimi je »Gozd«, »Žalostinka«, »Mrak« in »Lahko noč«. Vsebinsko temelji cikel na poosebljenju pojavov in prirodnih predmetov ter po zamisli nikakor ni originalen, marveč je vplivan po risanih filmih iz onstran oceana. Ne odrekam pa originalnosti nekaterim listom, ki so prav prisrčni, in bi bilo želeti, da si utro pot v ilustracijski svet naših mladinskih knjig. Ponekod moti močna dekorativna nota in pa nepotrebna grotesknost (n. pr. »Poletje«). Le-ta pride posebno do izraza v linorezih, ki so satiričnega značaja in bičajo, oziroma karikirajo poedine izrodke današnjega družabnega življenja. Kolikor je vsaka abnormalnost že sama po sebi groteskna, so vendar v umetnostno-estetskem svetu nekatere norme, preko katerih umetnik nikakor ne sme.

Dr. S. Mikuž.

Zapiski

Ob petdesetletnici Franceta Bevka.

Danes so petdesetletniki že tisti slovenski književniki, s katerimi je zvezan notranji prerod Doma in sveta tik pred svetovno vojsko in ki so bili naši reviji zadnji dve desetletji najsilnejši stebri in vodniki. Tako je praznoval svoj petdesetletni življenjski jubilej vodilni urednik naše revije zadnjih petnajst let (do l. 1938), njen duhovni usmerjevalec in najtehtnejši ocenjevalec knjižnih in odrskih podob prof. France Koblar. Njemu se je pridružil pesnik prof. dr. Joža Lovrenčič, ki je pomenil ob prelomu Doma in sveta l. 1914 in dalje največjo pomladitev, posvežitev in novost, ki pa je svojo oblikovno revolucionarno poezijo kmalu umiril v narodni poeziji, legendi in narodnem epu ter v prozi, v kateri je skušal oživljati stare anale; še posebej pa je živel kroniki lepih goriških pokrajin. K njima je sedaj stopil še pisatelj France Bevk.

France Bevk, ki je 17. septembra 1940 doživel v Gorici svojo petdesetletnico, je med njimi goto-

vo najplodnejši in najpopularnejši. Saj šteje njegova literarna žetev več knjižno izdanih del, kakor ima pa let. Le ob popolnem žrtvovanju literarnemu oblikovanju je mogoča taka produktivnost, ki pa ima duhovni vzrok seveda v njegovi neizčrpni fabulistik, domišljiji in ustvarjalni strasti. Strast je tisti gon, ki tira Bevka v grozno pisateljstvo. Njegove osebe so vse polnokrvne, tragično uglašene na neko strast (ljubezen, pohlep, zemlja), da v notranji groznici tira v zločine in obupe, v greh in očiščenje. Bevk je tako prevzet njihove notranje napetosti, divjanja njihovih čustev, da često pozabi na svet okrog njih. V njegovih številnih povestih, romanih in črticah, zlasti zgodovinskih, je predvsem opazen ta lov za strastjo, za razvojem dejanja, dočim ga manj zanima utemeljevanje in široko postavljanje v epično risanje okolja. Zato so njegove novele in povesti kondenzirani romani, napeti filmi, bolj rastoči iz čustva kot opazovanja in so v osnovi baladni in ne epični. Toda invencija je neizrabljiva in se iste strasti po-

kažejo vedno v novi svetlobi. V njegovih povestih čutimo veliko notranjega življenja, nezmotljivosti instinkta, obsedenosti strasti in groze, manj pa čutimo oblikovno silo, zavestno prostorninsko oblikovanje. Toda to samo na splošno. Stoji, da je Bevk ob svoji petdesetletnici eden najsilnejših slovenskih pripovednikov, velik poznavalec človeške duše in njenega trpljenja, opisovalec slovenskega človeka na njegovi zemlji, najbolj pa na zemlji njegove Goriške, katere največji sodobni glasnik je. V njem gledamo kulturnega delavca, ki mu ga v žrtvovanju ni kmalu enakega. Ljubi svoj domači kraj, inspiracijo svojega ustvarjanja, ostal je v njem tudi v trpljenju in ga opeva, kot samo človek, ki je do zadnjega zvest svoji grudi. Zdaj stoji na višku svojih življenjskih sil, verjemo pa, da še ne na višku svojega vzpona.

Dom in svet, v katerem se je najprej uveljavil, se v njem razvil in najboljše novele priobčeval v njem in jih priobčuje še vse doslej, je ponosen na svoje petdesetletnike in Francetu Bevku najiskreneje čestita: Ad multos annos. T. D.

J. Birsa: Ob najnovjšem delu prof. Vebra.

Ljubljanski zvon 1940, zvezek 5—6.

O novem delu prof. Vebra »Vprašanje stvarnosti« je izšlo v Ljubljanskem zvonu poročilo pod gornjim naslovom. Avtor nam v njem obeta, da bo prikazal teoretično izhodišče Vebrove modroslovne misli in da nam bo na ta način približal tudi miselno jedro njegovega najnovjšega dela. Bralec, ki se je le količkaj resno bavil s filozofijo, pa vidi že po prvih odstavkih, da je članek poln trditev, ki so z zgodovinskega in znanstvenega vidika napačne. Kljub temu da vzbuja videz znanstvenosti, ne ustreza nivoju znanstvenega poročanja in ocenjevanja. To tembolj bode v oči, ker gre za poročilo o prvi knjigi slovenske akademije.

V nekaj stavkih, ki izvirajo menda iz priročnikov ali filozofskih

slovarjev in ki so med seboj povezani brez pravega razumevanja, naj bi dobil čitatelj potrebno zgodovinsko podlago in naj bi spoznal razvoj filozofije od Platona pa do sedanjega časa. Nič ni čudnega, ako pri tako široki zasnovi marsikaj spodleti, tako da od vsega ne ostane skoraj nič, kar bi res držalo. Ker bi nas podrobnosti privedle predaleč, navedemo samo dva primera.

Med drugim n. pr. čitamo: »Kar je nekoč Platon imenoval ideje, kasneje Husserl bistva, vsebine pojmov, smisle, eidose, je Meinong preimenoval v predmete.« Stavek se gladko bere. Če si ga pa podrobneje ogledamo, vidimo, da vsebuje skoraj več zgrešenih trditev nego besed. Najprej je treba ugotoviti, da sta se pojma »bistva« po Husserlu in »predmeta« po Meinongu razvila samostojno v okviru skupnega miselnega kroga Brentanove šole, in da zaradi tega Meinong ni ničesar »preimenoval«. Ne oziraje se na to pa bi poročevalec lahko izvedel že pri površnem prelistavanju kakršnega koli priročnika, da se ta dva pojma zelo razlikujeta od pojma Platonovih idej. Ob čitanju originalnih del o zamenjavi sploh ne more biti govora. Husserl sam n. pr. se je večkrat branil tega napačnega istovetenja. Naj navedem samo eno razliko izmed mnogih. Dočim so Platonove ideje metafizične substance, spada k temeljnemu pojmovanju predmetne teorije, pa tudi fenomenologije, da »predmeti« v predmetno-teoretičnem raziskavanju (»daseinsfrei Gegenstände« jih imenuje Meinong) nimajo nobene realitete. Kolikor so »predmeti« v tem smislu, so samo predmeti mojega védenja in nič več. Zato pa jih še nikakor ni treba sklatiti »s transcendentnega neba«, kakor misli poročevalec. Saj bi sploh lahko trdili, da je vsa fenomenologija in predmetna teorije, v nasprotju s Platonom, samo poizkus omogočiti pravilno raziskavanje in sistematizacijo našega konkretnega védenja o svetu in življenju. Tem poizkusom moremo morda do neke mere očitati izumetničenost, enostranskost, nerodnost, nepravilnost, a z metafiziko

sploh nimajo opravka in je tudi nočejo imeti.

Povsem samostojna poročevalčeva odkritja se nam prikazujejo tudi v naslednjem stavku: »Ta delitev stvarnosti (po Meinongu in Husserlu) v izkustveno dana dejstva in v svet smislov, pomenov, bistev, predmetov (fenomenov), ki imajo docela drugotne lastnosti kakor reči v prirodi (po teh modroslovcih), je osnovno izhodišče tudi prof. Vebru za vsa njegova psihol. opazovanja«. Ne da bi se podrobneje pečali s temi trditvami, ki pričajo o popolnem nerazumevanju Meinonga in Husserla, pa tudi Vebrove knjige, se zadovoljujemo z ugotovitvijo, da nista ne Meinong ne Husserl, še manj pa prof. Veber, nikoli delila stvarnosti v izkustveno dana dejstva in v svet smislov, pomenov, bistev itd.

Takih primerov bi lahko našli še več, vendar nočemo nikogar dolgočasiti. Če bi šlo samo za nekaj napačnih ali nevzdržnih trditev, se skorajda ne bi izplačalo iskati dlake v jajcu, saj je površnost v poročanju tako razširjen pojav in eden izmed znakov modernega časa, tako da se menda sploh nihče več ne razburja zaradi nje. V primeru kritike g. Birse pa gre za več nego samo za diskusijo o nekih problemih, ki zanimajo le ozek krog, gre za celotno miselnost, na katero se je kritik vede ali nevede naslonil.

Tako beremo (str. 302): »Če je miselno ogrodje Vebrove psihologije opazovanja docela teoretičnega in žal filozofskega značaja (podčrtal L.) (Husserlovi in Meinongovi nauki se v mnogih točkah ujemajo s srednjeveškim modroslovjem in odtod z Aristotelom), ni pa tudi brez pozitivnih vrednot.« Konec pa izzvani v očitku: »Po vsem tem razumemo, da imamo v Vebrovi knjigi prenovljeno staro racionalno psihologijo, teoretično psihologijo z žal prerahlimi stiki s sodnim eksperimentom in z današnjo tudi za psihologijo veljavno izkustveno metodo.«

J. Birsa očita Vebrovi knjigi, da je preveč filozofska in preveč teoretična. To je nekoliko čuden očitek za razpravo, ki je docela razprava

iz spoznavne teorije in teoretične psihologije in ki tudi noče biti ničesar drugega. Zakaj pa n. pr. matematiku nihče ne šteje v zlo, da ni napisal zoološke razprave namesto razprave o matematičnih funkcijah.

Razumljiv nam postane ta očitek tedaj, če si skušamo predočiti poročevalčevo načelno stališče do filozofije in psihologije, kakor se prikazuje iz vsega članka. J. Birsa gleda na filozofijo in psihologijo skozi očala miselnosti, ki je zavlada v drugi polovici 19. stoletja ob razmahu prirodoslovnih znanosti, ki pa so jo, posebno kar se tiče dušeslovja, vsi resni znanstveniki v zadnjih desetletjih že davno zavrgli. V duhu te miselnosti Birsa s filozofijo sploh ne ve, kaj početi, alfa in omega vse psihologije pa mu je eksperiment. Pri tem še zamenjava dva čisto dispartna pojma, namreč »staro racionalno psihologijo« in teoretično psihologijo. Najbrž je tudi mnenja, da je psihološka analiza nezdržljiva, oziroma sploh brez zveze »z današnjo tudi za psihologijo veljavno izkustveno metodo«.

Birsovo prav posebno vrednotenje filozofije in vsega njenega razvoja je premalo resno in preveč subjektivno, da bi o njem izgubljali besed. Isto velja za njegovo pavšalno sodbo o srednjeveškem modroslovju in o Aristotelu. Ustaviti se hočemo samo ob vprašanju, kakšno je prav za prav razmerje med psihologijo in filozofijo in kako je s teorijo v psihologiji.

Glede razmerja med psihologijo in filozofijo prepuščamo besedo enemu glavnih zastopnikov sodobne psihologije, utemeljitelju diferencialne psihologije, izvrstnemu poznavalcu psihologije otroka in psihološkemu teoretiku Williamu Sternu, ki je nedavno umrl. On pravi (*Allgemeine Psychologie*, Haag 1935, Martinus Nijhoff, str. 10), da je medsebojno učinkovanje filozofskega premišljevanja in metodično pridobljenega izkustva (eksperiment) za znanstveno psihologijo neobhodno potrebno. In nato: »Še danes zelo razširjeno prepričanje, da je psihologija filozofiji povsem tuja, samostojna disciplina, ali da naj

to postane, nas privede do dušeslovja brez duše ali pa ima za posledico, da navidezno s podmenami neobteženo, znanstveno delo postavimo na svetovnonazorne in spoznavnoteoretske postavke, ne da bi se tega sploh zavedali.«

Glede razmerja med teorijo in eksperimentom ter izkustveno metodo v psihologiji pa je treba povedati sledeče.

Psihologija je veda o izkustveno danem duševnem svetu in nihče ni o tem bolj prepričan, kakor Veber, ki v svoji knjigi celo prikazuje in dokazuje posebno stvarnost psihičnega s povsem novega vidika. Psihologija je izkustvena veda zato, ker je kakor vsaka izkustvena veda sistem pravih opazb. Eksperiment ima samo to funkcijo, da nam omogoča sistematično opazovanje in kontrolo. Dandanes vsaj pa še velja, da je območje pravega psihološkega opazovanja, in zato tudi območje pravega znanstvenega psihološkega dela, mnogo širše in posebno še polnejše, kakor pa območje psihološkega eksperimentiranja. Predvsem velja to za opazovanje lastnega doživljanja. Dosedanji razvoj najrazličnejših struj v psihologiji pa je tudi pokazal, da brez tkzv. »notranjega« opazovanja, ki je za psihologijo značilno, sploh ni popolne psihologije.

Psihologija torej ni izkustvena zato, ker ali celo kolikor uporabljamo eksperiment, temveč zato, ker eksistira psihološko opazovanje in ker eksistira psihološka stvarnost.

Znanstveno izkoriščevanje opaženega se vrši v psihologiji kakor v vseh ostalih izkustvenih vedah na ta način, da to, kar opazim, analiziram in sistematiziram. Fizik izraža svoje opazovanje z matematičnimi formulami, psiholog pa se mora večinoma zadovoljiti s tem, da poda analitične elemente opaženega. To se pravi, določen izsek psihološke stvarnosti »opisuje« in s tem ga skuša tudi drugemu pokazati.

Brez analize in sistematiziranja sploh ni znanosti in vse to je v širšem smislu »teoretiziranje«. Poleg tega pa ima beseda teorija še

več ožjih pomenov, tako da nam nasprotje »teoretična« psihologija — »eksperimentalna« psihologija, s katerim operira Birsa, sploh ničesar ne pove.

V sodobni terminologiji je »teoretična« psihologija nasprotje »uporabljeni« psihologiji (»angewandte Psychologie«). In zato spada o »teoretično« psihologijo prav tako klasična eksperimentalna psihologija kakor tudi čisto analitična psihologija introspektivnega tipa. Ne oziraje se na to, je vsakomur jasno, da nikjer pri znanstvenem delu ne moremo pogrešati teorije v nekem drugem pomenu, v pomenu že vnaprej pripravljenih miselnih kalupov, s katerimi se približujemo temu, kar opazujemo. Končno pa tudi nikoli ne izhajamo brez teorije v smislu »podmena«, »hipoteza«, ki stavlja opazovanju vedno nove naloge. Medsebojno izprepletanje opazovanja in teorije v tem zadnjem pomenu je naravnost zakonitost vsakega znanstvenega napredka. Zdi se, da gosp. Birsa na vse to sploh ni pomislil, ampak je pod »teoretično« psihologijo kratkomalo razumel introspektivno psihologijo. Pridevnik »teoretičen« pa mu še posebej pomeni približno toliko kot »manjvredno«, »nesodobno«, »srednjeveško«, »nepraktično« in »neznanstveno«.

Pojmovanje psihologije, ki služi g. Birsi za vodilo pri oceni Vebrove knjige je bilo »moderno« približno pred pol stoletja. Dandanes je samo še izraz subjektivne in enostranske miselnosti brez stvarnih osnov, čeprav ji zlasti pri nas ne moremo odrekati precejšnje mere popularnosti. Eksperimentalna psihologija sama je sicer lepa zadeva, toda za njo so potrebni instituti. Skrajno neresni in neumestni se nam zdijo zato dobri nasveti g. Birse, ki naj bi povedali, kaj vse spada v sodobno studijo o stvarnem čutu. Avtor omenja tukaj vse tisto, kar je prof. Veber v svoji knjigi že sam pokazal, pozabi pa, da bi bilo za uresničenje tega programa v najugodnejšem primeru potrebno delo pet ali še več psiholoških institutov skozi več desetletij.

Dr. H. Lešanc.

MESTNA HRANILNICA LJUBLJANSKA

JE NAJVEČJI SLOVENSKI PUPILARNO-
VARNI DENARNI ZAVOD. DOVOLJUJE
POSOJILA NA MENICE IN VKNJIŽBE.
ZA VSE VLOGE IN OBVEZE HRANILNICE
JAMČI

MESTNA OBČINA LJUBLJANSKA

JUGOSLOVANSKA KNJIGARNA V LJUBLJANI

Ljubitelje pesniške besede ter globokih in čistih liričnih doživetij
opozarjamo na zbirki naših dveh mladih pesnikov:

Severin Šali: SLAP TIŠINE

Dušan Ludvik: S POTEPUŠKO PALICO

Izšli sta v elegantni in umetniški opremi arh. Vlado Gajška.
Vsaka, v obsegu 80 strani, stane kartonirana din 40.—, vezana
v platno din 50.—.

Najpomembnejše delo madžarskega slovstva v slovenskem prevodu

Imre Madách: TRAGEDIJA ČLOVEKA

Dramatska pesnitev. Poslovenila prof. V. Novak in dr. T. Debeljak.
Z lesorezi Deszöja Fáy-a. Odrske opombe priredil prof. Niko Kuret.
290 strani. Cena za subskribente pri plačilu vnaprej din 50.—.
Knjigotrška cena po izidu knjige din 80.—.

JUGOSLOVANSKA KNJIGARNA V LJUBLJANI